

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİKTE HAFTALIK PERAŞA OKUMA GELENEĞİ
(HAFTALIK TEVRAT OKUMALARI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba YETİM

BURSA - 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİKTE HAFTALIK PERAŞA OKUMA GELENEĞİ
(HAFTALIK TEVRAT OKUMALARI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba YETİM

Danışman:
Doç. Dr. Bülent ŞENAY

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 701421019 numaralı Servet Melek CANER hazırladığı “DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA” konulu Doktora Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 29/08/2019 günü 10⁰⁰-11⁰⁰ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Doç . Dr. İbrahim GÜRSES
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Naci KULA
Osmangazi Üniversitesi

Tarih

29/08/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:16/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 57 sayfalık kısmına ilişkin, 16/08/2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin) aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/08/2019

Adı Soyadı:

Servet Melek CANER

Öğrenci No:

701421019

Anabilim Dalı:

Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Programı:

Din Psikolojisi Yüksek Lisans

Statüsü:

Y.Lisans Doktora

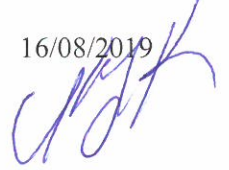
Danışman

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “DİNDAR BİREYLERİN ENGELLİLERE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

16/08/2019

Adı Soyadı: Servet Melek CANER
Öğrenci No: 701421019
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Programı: Din Psikolojisi Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Tuba YETİM
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XII+122
Mezuniyet Tarihi	: / / 2019
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Bülent ŞENAY

YAHUDİLİKTE HAFTALIK PERAŞA OKUMA GELENEĞİ (HAFTALIK TEVRAT OKUMALARI)

Bâbil sürgünü dönüşü Ezra liderliğinde dinî ve kültürel alanda yapılan reformlarla bugünkü Yahudiliğin temelleri atılmıştır. Kohen Ezra'nın yaptığı uygulamalar sonucu bu dönemde, Mâbed merkezli ritüelin aksine Tevrat'a dayalı ritüel teşekkül etmiştir. Ezra, Tevrat öğretilerini herkesin dinlemesi için haftalık Tevrat okuma geleneğini başlatmış ve Tevrat'ı bir takvim yılında tamamlanabilecek şekilde 54 peraşaya (bölüm/sure) ayırmıştır. II. Mâbed Dönemi'nden itibaren sinagog ibâdetinin merkezinde yer alan "*Haftalık Tevrat Peraşası*" okuma geleneği, Tevrat'ın tahkiki ve tâlimini gerekli kılmış; dolayısıyla tefsir geleneğinin de gelişmesine neden olmuştur.

Yahudi kimliğini koruma açısından haftalık peraşaların eğitici yönünü göstermeyi amaçlayan bu çalışma, özel gün ve bayramlar ile Şabat'ta okunan peraşaların muhtevasına yer vermektedir. Üç bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde, bu geleneğin oluşmasına yön veren tarihi süreç ve günümüze kadar yapılan belirli Tevrat çalışmaları; ikinci bölümde, Şabat'ta Tevrat okuma ritüeli ve sene boyunca okunan perâşa çeşitleri; son bölümde ise Türkiye Yahudileri tarafından yapılan Tevrat okuma çalışmaları, Şalom Gazetesi'nden "*Bu Hafta Peraşa*" örneği, ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Haftalık Tevrat Peraşası, Tevrat okumaları, Ezra, II. Mâbed Dönemi, Tevrat çalışmaları

ABSTRACT

Name and Surname : Tuba YETİM
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Sciences
Branch : History of Religious
Degree Awarded : Master
Page Number : XII+122
Degree Date : / / 2019
Supervisor : Doç. Dr. Bülent ŞENAY

TRADITION OF WEEKLY PARSHA READING IN JUDAISM (WEEKLY TORAH READINGS)

Today's Judaism is rooted in the cultural and religious reforms during the return from the Babylonian exile under the leadership of Ezra. As a result of Kohen Ezra's practices in this period, Torah-centred ritual was formed instead of Temple-centred ritual. Ezra started weekly Torah reading custom for everyone to listen and sectioned Torah into 54 parsha (weekly Torah portion) to be completed in one calendar year. "*Weekly Torah reading custom*" taking part at the core of synagogue worship from the period of 2nd Temple period, necessitated a critical study and interpretation of Torah, thus contributed into the development of the Torah exegetical tradition.

This study, aiming to show the educational aspect of weekly parsha in terms of keeping Jewish identity, looks into the contents of the daily parsha read in special days, feasts and Shabbat. The first part of this research which consists of three parts, studies history leading to the emergence of this custom and Torah reading studies until today. Second part presents Torah reading ritual in Shabbats and various examples of parsha readings during the year. Third part looks into Torah reading studies by Turkish Jews as well as examples of "This Week Parsha" readings from Şalom Newspaper.

Key Words:

Weekly Torah portion, Parsha, Tora readings, Ezra, Second Temple Period, Torah studies

ÖNSÖZ

Mensuplarına dinî emirleri ve doktrinleri öğretmeyi amaçlayan tek tanrılı dinlerde kutsal metinler, yaşamı anlamlandırmada ilahi bir rehber ve ana kaynak olmuştur. Tek tanrılı dinlerin en eskisi olarak bilinen Yahudilik, Babil sürgünü sonrası Kutsal Kitaba dayalı bir toplum oluşturmak isteyen Ezra'nın reformları sonucu yeniden yapılanmıştır. Bu bağlamda Kohen Ezra, Tevrat sözcüklerini tüm Yahudilerin dinlemesi ve anlaması için Tevrat'ı bir senede hatmedecek şekilde peraşalara (Tevrat bölümü) ayırmış ve haftalık Tevrat okuma geleneğini başlatmıştır. Ezra'dan günümüze kadar Rabbani Yahudiliğin var olduğu farklı coğrafya ve medeniyetlerde süregelen haftalık Tevrat okuma geleneği, her Şabat'ta Sina tecrübesinin Yahudiler tarafından yeniden yaşanmasını sağlamıştır. Bu toplumsal deneyim dikey boyutta, halk önünde Musa'ya Tevrat'ın vahyedilmesine kadar götürürken yatay boyutta, farklı dil ve kültüre sahip olsalar da Kudüs'ün dört bir yanında yaşayan Yahudileri, aynı Şabat'ta aynı peraşayı okuyan bir dünya etrafında birleştirmiştir.

Söz konusu gelenek ile Yahudiler arasında Tevrat'ın yeniden var olmasını sağlayan Ezra, aynı zamanda Tevrat öğretilerinin anlaşılması için yaptığı tefsir faaliyetleriyle (midraş) günümüze kadar devam eden Tevrat çalışmalarının zeminini hazırlamıştır. Bu çalışmalar, Rabbani gelenek çerçevesinde zamanın değişen ve gelişen kültürel, siyasi, sosyal vb. şartları karşısında biçimsel, metodolojik ve dil farklılıkları gösterse de Tevrat kanunlarını öğretme, Yahudi geleneklerini ve ahlâkını yaşatma vb. amaçlar etrafında şekillenmektedir. XX. yüzyıldan itibaren özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail başta olmak üzere Türkiye ve diğer devletlerde kitabî kaynaklar ve kitlesel iletişim araçları üzerinden haftalık okunan perasha yorumları modern insanın dünyasına sunulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, Ortodoks Yahudilerine yönelik bir çalışma olup Türkiye Yahudileri örneğinde haftalık perasha okuma geleneğini konu edinmekte ve bu gelenek bağlamında Yahudi kimliğini koruma ve güçlendirme açısından haftalık peraşaların eğitici yönünün tahkikini amaçlamaktadır. Yaklaşık otuz yıldır Türkiye Yahudileri tarafından haftalık peraşalar üzerine yapılan Türkçe çalışmalar ile desteklediğimiz bu tezin, Dinler Tarihi alanında Türkiye Yahudileri hakkında yapılan çalışmalara farklılık ve zenginlik katacağı umulmaktadır.

Bu çalışmanın tespiti ve ortaya çıkmasında emeği geçen, öğrencilik hayatıma ilmi derinlik katan ve anlayışlı tutumuyla tez sürecinde desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Bülent ŞENAY'a şükranlarımı arz ederim. Ayrıca kaynak temininde yardımcı olan ve tecrübeleriyle çalışmaya yeni açılımlar kazandıran saygıdeğer Yusuf BESALEL'e; kapılarını bizlere her daim açık tutan T.C. Hahambaşılığı ve Şalom Gazetesi çalışanlarına müteşekkirim. Son olarak ilim için atılan her adımda maddi ve manevi açıdan yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Tuba YETİM

Bursa, 2019

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar	xii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

YAHUDİ TARİHİNDE TEVRAT OKUMA VE YORUMLAMA ÇALIŞMALARI

A. MUSA'DAN EZRA'YA TEVRAT'IN DURUMU	4
1. İsrailoğulları'na Sözlü ve Yazılı Tevrat'ın Verilmesi	4
2. Musa'dan Sonra Tevrat'ın Durumu.....	8
B. SÖZLÜ GELENEĞİN MİMARİ EZRA.....	12
1. Babil'e Sürgün ve Sürgünün Yahudiler Üzerindeki Dini Etkisi	12
2. Ezra Liderliğinde Sürgünden Dönüş	15
a. Ezra ve Reformları.....	17
b. Haftalık Peraşa Okuma Geleneği	18
C. TEVRAT YORUMLAMA GELENEĞİNİN TARİHİ SÜRECİ.....	20
1. Mişna Öncesi Dönem.....	20
a. Targum.....	21
b. Midraş.....	21
c. Mekhilta.....	25
d. Sifra	26
e. Sifre	27
2. Mişna-Talmud Arası Dönem.....	27
a. Mişna	28
b. Gemara	30

c. Talmud.....	30
d. Tosefta.....	32
e. Zohar	33
3. Talmud Sonrası Dönem.....	34
a. Rişonim Dönemi (11-16. yy.)	35
(1). Solomon ben Isaac (1040-1105)	35
(2). Samuel ben Meir (1080-1160)	37
(3). İbn Ezra (1089-1164)	37
(4). Moşe ben Nahman (1194-1270).....	38
(5). Moşe ben Maimon (1135-1204).....	39
b. Aharonim Dönemi (1563 ve sonrası).....	40

II. BÖLÜM:

YAHUDİLİKTE HAFTALIK TEVRAT OKUMA RİTÜELİ VE PERAŞALAR

A. ŞABAT'TA TEVRAT OKUMA GELENEĞİ.....	44
1. Yahudilikte Şabat Merasimi	44
2. Şabat'ta Tevrat Okuma Geleneği	48
3. Simhat Tora	50
B. PERAŞALAR.....	51
1. Tevrat'ın Bölümleri: 54 Peraşa	52
a. Bereşit Kitabı ve Peraşaları	52
(1). Vayışlah Peraşası	53
b. Şemot (Çıkış) Kitabı ve Peraşaları.....	56
(1). Yitro Peraşası	57
c. Vayikra (Levililer) Kitabı ve Peraşaları	60
(1). Vayikra Peraşası.....	62
d. Bamidbar (Sayılar) Kitabı ve Peraşaları	63
(1). Şelah Leha Peraşası	65
e. Devarim (Tesniye) Kitabı ve Peraşaları	67
(1). Ekev Peraşası	69
2. Dört Özel Peraşa (Arba Peraşiyot).....	71
a. Şekalim Peraşası.....	71
b. Zahor Peraşası	72

c. Para Peraşası.....	73
d. Ahodeş Peraşası	74
3. Özel Gün ve Bayramlarda Okunan Peraşalar.....	75

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
TÜRKİYE YAHUDİLERİ KÜLTÜRÜNDE HAFTALIK TEVRAT OKUMA
ÇALIŞMALARI**

A. TÜRKİYE YAHUDİLERİ KISA TARİHİ.....	81
B. TÜRKİYE YAHUDİLERİ TARİHİNDE TEVRAT ÇALIŞMALARI.....	89
C. ŞALOM GAZETESİ: “BU HAFTA PERAŞA” BÖLÜMÜ TAHLİLİ.....	92
1. Tevrat Öğrenimi – Yahudi Eğitimi	93
2. Bet-Amikdaş'ın Yeniden İnşası	97
3. 613 Mitsvot.....	100
4. Antisemitizm	104
SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA	112
EK – 1	119
EK – 2	120
EK – 3	121
EK – 4.....	122

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
b.	Ben (oğlu)
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
Lev.	Levililer
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayıları
TB	Talmud Bavli (Babil Talmudu)
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
ts.	Tarihsiz
vd.	Ve Diğerleri
Vol.	Volume (Cilt)

TABLÖLAR

Tablo 1: Bereşit Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları	52-53
Tablo 2: Şemot Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları.....	56-57
Tablo 3: Vayikra Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları.....	60-61
Tablo 4: Bamidbar Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları.....	64-65
Tablo 5: Devarim Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları.....	68

GİRİŞ

Bu çalışma, II. Mâbed Dönemi'nde Tevrat öğretilerinin tâlimi için Kohen Ezra öncülüğünde başlayan haftalık Tevrat okuma geleneğini konu edinmektedir. Teze adını veren “*Haftalık Peraşa Okuma Geleneği*” ifadesi, her sene devredecek şekilde Tevrat'ın hatmedilmesi için Ezra'nın Tevrat'ı sıralı bir halde elli dört peraşaya (bölüm, sure) taksim etmesinden almaktadır. İbrânî takvimine göre senenin başında Tekvin'le başlayıp Tesniye Kitabı ile sonlandırılan elli dört perâşa, pazartesi ve perşembe; özel gün ve bayramlar ile Şabat günü özel bir ritüelle okunmaktadır.

Tevrat okuma ritüelinde Hazan (müezzin), Tevrat'ı okurken cemaatin elinde o haftanın perâşasına yönelik yerel dilde yazılan çeviri ve açıklamaların yer aldığı nüshalar bulunmaktadır. Ayrıca Tevrat okuma ritüeli bittikten sonra haham yerel dilde o haftanın perâşası hakkında vaaz tarzı açıklamalarda bulunmaktadır. Bu uygulama dolayısıyla bu tezde, Yahudi kimliğini koruma ve güçlendirme açısından haftalık perâşaların eğitici yönünün tahkiki amaçlanmaktadır. Çünkü 21. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail başta olmak üzere Türkiye'de de “*Haftanın Peraşası*” vb. ifadeler başlığı altında kitlesel iletişim araçları üzerinden veya kitabî çalışmalar aracılığıyla Tevrat öğretileri, Ortodoks Yahudilere açıklanmakta ve yorumlanmaktadır. Dolayısıyla son dönemlerde kalıplaşmış “*Haftanın Peraşası*”, “*Bu Hafta Peraşa*”, “*Parsha This Week*”, “*Weekly Parshah*” gibi kullanımlar sebebiyle tezin adı ve metnin genelinde “*Haftalık Peraşa*” ifadesi kullanımı tercih edildi.

Giriş hariç üç bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde, “*Yahudi Tarihinde Tevrat Okuma ve Yorumlama Çalışmaları*”: Ezra ile başlayan söz konusu geleneğe yer vermeden önce bu uygulamaya zemin hazırlayan tarihi sürece değinildi. Haftalık perâşa okuma geleneği sonrası Rabbânî gelenek anlayışında “*Çift Tora İnancı (Yazılı ve Sözlü Tevrat)*” doğrultusunda yapılan tefsir faaliyetlerini anlaşılır kılabilmek için İsrailoğulları'na Yazılı ve Sözlü Tevrat'ın verilmesi “*Musa'dan Ezra'ya Tevrat'ın Durumu*” başlığı altında ele alındı. Ayrıca bu başlık altında İsrailoğulları nazarında Tevrat'ın durumu ve Tevrat'ın halka

okunması hususunda dönemsel farklılıkların karşılaştırılması için Peygamber Musa'dan Kohen Ezra'ya kadar olan dönem hakkında kısa tarihi bilgilere yer verildi. Bölümün sonunda ise Ezra'dan günümüze kadar Tevrat'ı yorumlama ve açıklamaya yönelik kaleme alınan ve Rabbânî literatürde yer alan belirli çalışmalar açıklandı.

Tezin ikinci bölümünde, *“Yahudilikte Haftalık Tevrat Okuma Geleneği ve Peraşalar”*: Şabat gününün merkezinde yer alan Tevrat okuma ritüeli detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra özel gün ve bayramlar ile Şabat'ta okunan peraşaların muhtevasına değinildi. Birinci bölümde yer verilen tefsir kaynakları ile Tevrat yorumcularının yazılarından derlediğimiz beş farklı peraşa yorumu örneklendirildi.

Tezin üçüncü bölümünde, *“Türkiye Yahudileri Kültüründe Haftalık Tevrat Okuma Çalışmaları”*: Ortodoks Yahudiliğe göre değerlendirilen haftalık Tevrat okuma ibâdeti ve bu yönde gelişen Tevrat çalışmaları, üçüncü bölümde Türkiye Yahudileri örneğinde incelendi. Türkiye Yahudileri tarafından yapılan Tevrat çalışmalarına yer verilmeden önce bu çalışmalarda dil ve metot değişikliğine yön veren Türkiye Yahudilerinin siyasi, sosyal ve kültürel tarihi kısaca ele alındı. Tevrat'ı okuma ve öğrenmeye yönelik Türkiye Yahudileri tarafından yapılan çalışmalara kısaca yer verildikten sonra bu çalışmalara örnek olarak Şalom Gazetesi'nde Türkçe olarak yayımlanan 2017/2018 yıllarına ait *“Bu Hafta Peraşa”* adlı bölümün tahlili yapıldı.

Yahudiler için önem arz eden haftalık peraşa okuma geleneğini incelemesi ve Türkiye Yahudi Cemaati'nin yaklaşık otuz senedir haftalık peraşalar üzerine yaptığı çalışmalar ile desteklenmesi sebebiyle bu tezin, Dinler Tarihi alanında Türkiye Yahudileri ile ilgili yapılan çalışmalara farklılık ve zenginlik katacağı umulmaktadır.

Rabbânî geleneğe göre incelenen bu çalışmada, yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanıldı ve konunun tashihi hususunda T.C. Hahambaşılığı Bet-Din üyeleri ile görüşmeler yapıldı. Son bölümde örnek verilen *“Bu Hafta Peraşa”* adlı bölüm için Şalom Gazetesi arşivinden yararlanıldı ve karşılaştırmalı bir metot ile peraşalar

tahlil edildi. Tezde perasha tahlili objektif bir şekilde sunularak ravın (din adamı) yorumları ve mesajları üzerinden değerlendirme yapıldı.

Tezin temel kaynağı Tanah'tan yapılan alıntılar için Kitab-ı Mukaddes Şirketi'nin yayımlamış olduğu İstanbul 2009 basımı "*Türkçe Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Ahit*" tercümesi esas alındı. Tezin genelinde, haftalık perasha üzerine yapılan açıklama ve yorumlar için T.C. Hahambaşılığı tarafından hazırlanan "*Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora Kitapları*" adlı eser ve haftalık perasha broşürlerinden yararlanıldı. Birinci bölümde, Tevrat'ın tarihi hakkında Bâki Adam'ın "*Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*" adlı eseri; Ezra sonrası Tevrat çalışmaları hakkında Ali Osman Kurt'un "*Erken Dönem Yahudi Tarihi: Yahudiliğin Mimarı Ezra*" adlı eseri ve Ömer Faruk Araz'ın kaleme aldığı "*Yahudilik'te Tefsir Geleneği: Midraşik Literatürün Tarihsel Gelişimi*" adlı eser yararlanılan kaynaklar arasındadır. Tevrat'ın açıklanması ve yorumlanmasına yönelik yapılan çalışmaların tarihi dönemleri, Mehmet Sait Toprak'ın "*Talmud ve Hâdis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma*" adlı eserine göre yapılmıştır.

Raşi, İbn Ezra, İbn Meymun, Aryeh Kaplan gibi Tevrat yorumcuları ve geleneksel tefsir çalışmaları için yerli ve yabancı kitap, ansiklopedi, makale vb. kaynaklardan istifade edildi. Özellikle perashalar üzerine James S. Diamond tarafından kaleme alınan "*Stringing the Pearls: How to Read the Weekly Torah Portion*" isimli eserden büyük ölçüde yararlanıldı.

Ansiklopedi maddeleri haricinde, Şabat Günü kutlamaları ve Tevrat okumaları töreni hakkında Yahudi düşünürlerin yazdığı eserler faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Ayrıca İbrani Din Bilgisi Rehberlik kitapları, Şabat hakkında yazılan tez ve makaleler ile eksiklikler tamamlandı.

Türkiye Yahudi Cemaati'ni bilgilendirmek amaçlı kurulan "*Sevivon*" adlı internet sitesi ile haftalık perashaların yayımlandığı "*chabad.org*" ve "*torahcalendar.com*" siteleri ve *Şalom Gazetesi*, perashaları incelemek için yararlanılan diğer kaynaklardır.

I. BÖLÜM:

YAHUDİ TARİHİNDE TEVRAT OKUMA VE YORUMLAMA ÇALIŞMALARI

Rabbânî anlayışa göre: Sina'da Tanrı, Musa'ya "Yazılı Tevrat" ile birlikte "Sözlü Tevrat"ı da vermiştir. Yazılı Tevrat Musa ve varisi Yeşu'dan sonra zaman içinde İsrailoğulları tarafından unutulsa da belirli dönemlerde tekrar gündeme getirilmiş ve halka okunmuştur. Sözlü Tevrat ise Musa'dan Yeşu'ya ondan da ileri gelen kişilere nesilden nesile şifahî bir şekilde aktarılmıştır. Bâbil sürgünü sonrası, Tevrat'ın son redaktörü Ezra tarafından, hem Yazılı Tevrat hem de Sözlü Tevrat tekrar gündeme getirilmiş ve iki ilahi kaynak üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu bölümde Musa'dan Ezra'ya Tevrat'ın durumu, Ezra ile başlayan Tevrat okuma geleneği ve Tevrat çalışmaları üç alt başlık halinde izah edilecektir.

A. MUSA'DAN EZRA'YA TEVRAT'IN DURUMU

1. İsrailoğulları'na Sözlü ve Yazılı Tevrat'ın Verilmesi

Yusuf peygamberin ölümünden sonra esaret altında yaşayan İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmak için görevlendirilen Musa, Tanrı Yahve'nin yardımıyla İsrailoğulları'nın yaklaşık 400/430 yıllık Mısır dönemine son vermiştir. Yahudi tarihinde önemli bir yere sahip olan "Mısır'dan Çıkış" ve devamında gerçekleşen "Sina Ahdî" bir ulusun ve dinin "*İkinci Doğuşu*" olarak ifade edilmektedir.

Tevrat'a göre İsrailoğulları, Mısır'dan çıkışlarının üçüncü ayında Sina'ya varmış ve Sina Dağı'nın karşısında konaklamışlardır. Musa, Tanrı'nın huzuruna çıktığında Tanrı ona: "*Mısırlılara ne yaptığımı, sizi nasıl kartal kanatları üzerinde taşıyarak yanıma getirdiğimi gördünüz. Şimdi sözümü dikkatle dinler, antlaşmama uyarsanız,*

bütün uluslar içinde öz halkım olursunuz. Çünkü yeryüzünün tümü benimdir."¹ diye buyurmuştur. Musa, Tanrı'nın buyurduğu her şeyi İsrailoğulları'na anlatmış, onlar da hep bir ağızdan Tanrı'nın tüm emirlerini yerine getireceklerine dair söz vermişlerdir. Sonrasında Musa, İsrailoğulları'nın yanıtını Tanrı'ya iletmiştir. Bunun üzerine Tanrı, Sina Dağı'nda vahiy verildiği zaman İsrailoğulları'nın da orada olmalarını emretmiştir.²

Üçüncü gün geldiğinde, gök gürleyip şimşekler çakmış, Sina Dağı'nın her yanından duman tütmüş ve Tanrı bir ateş içinde dağın üstüne inmiştir. Tanrı'nın emriyle İsrailoğulları için yaklaşılması yasak olan bir bölge belirlenmiş ve bu bölgeyi sadece Musa aşmıştır. İsrail halkı dağın eteklerinde beklerken Musa, Tanrı'nın huzuruna çıkmıştır.³ Tevrat'ta bu kısımdan sonrası açık olmayıp Çıkış Kitabı'nın 19. bâbında yer alan Musa'nın dağa çıkışının sonrasında, halkın sınırı geçmemeleri emri haricinde Tanrı'nın Musa'ya neleri söylediği ve hangi emirleri verdiği belirtilmemiştir. Çıkış Kitabı'nın 20. bâbında ise, Tanrı'nın aracı kılmadan halka seslendiği ve On Emri (Dıvarîm) sıraladığı ifade edilmektedir. Devamında gök gürlemesi ve boru (Şofar) sesi işiten; dağın başında şimşekleri ve dumanı gören İsrailoğulları, korkup titremeye başladığında Musa'dan kendileri için Tanrı ile aracılık yapmasını istedikleri belirtilir.⁴ O vakit Tanrı'nın İsrailoğulları ile doğrudan iletişimi kesilmiş ve muhatabı olan Musa'ya seslenip bazı emirler vermiştir.

Musa, birinci Sina Ahdi sonrası Tanrı'nın buyruklarını ve ilkelerini halka anlatmış ve halk: "*Rabbin her söylediğini yapacağız.*" diye onaylamıştır. Daha sonra Tanrı'nın bütün buyruklarını yazan Musa, antlaşma kitabını halka okumuştur.⁵

I. Sina Ahdi sonrası antlaşmanın onayı için Tanrı, Musa'yı ikinci kez Sina'ya çağırılmış ve "*Dağa çık ve orada kal. Sana yazdığım taş levhaları; (halka) öğretilmesi için Tora'yı ve Emir'i (Mitsva) vereceğim.*" demiştir.⁶ Hizmetkârı Yeşu'yla birlikte Sina Dağı'na çıkan Musa, bir yerden sonrasını tek başına devam etmiş; altı gün, dağı kaplayan bulut altında bekledikten sonra yedinci gün Tanrı ile görüşmüştür. Tevrat'ta kırk gün kırk gece süren bu görüşmede Tanrı Musa'ya; Ahit Sandığı ve Mişkan'ın

¹ Çıkış 19:4-6.

² Çıkış 19:7-13.

³ Çıkış 19:16-20.

⁴ Çıkış 30:18-20.

⁵ Çıkış 24:3-7.

⁶ Çıkış 24:12.

(Buluşma Çadırı) yapımı, Mişkan'da görev alacak kâhinlerin seçimi ve vazifeleri, buhur sunağında yapılacak ritüelin detayları ve Şabat kuralları hakkında kanunları vermiştir.⁷

Sina Dağı'nda görüşme bitince Tanrı yazdığı iki taş levhayı Musa'ya vermiştir. İsrailoğulları, Musa'nın geciktiğini ve dağdan inmediğini görünce Harun'a bir altın buzağı yaptırarak ona tapmaya başlamışlardır. Sina'dan inen Musa, halkın buzağıya taptığını görünce ön ve arka iki yüzü de yazılı iki taş levhayı fırlatıp dağın eteğinde parçalamış,⁸ Tanrı ise itaatsizliklerinden dolayı İsrailoğulları'nı cezalandırmıştır. Musa'nın halkı affetmesi için Tanrı'ya yalvarması üzerine Tanrı, Musa'ya: "*Öncekiler gibi iki taş levha kes. Kırdığın levhaların üzerindeki sözleri onlara yazacağım.*"⁹ demiştir. Musa, Tanrı'nın bu emri üzerine iki taş levha ile tek başına dağa çıkmış ve Tanrı ile görüşmüştür. Bu görüşmede Tanrı Yahve, emir ve yasakları vermiş ve Musa'ya: "*Bunları yaz. Çünkü seninle ve İsraililerle bu sözlere dayanarak antlaşma yaptım.*" diyerek İsrailoğulları'yla antlaşmayı yenilemiştir. Musa, ikinci Sina görüşmesinde olduğu gibi bu görüşmede de dağda kırk gün kırk gece kalıp antlaşma sözlerini, on buyruğu taş levhalara yazmıştır. Sina'dan iki antlaşma levhasıyla inen Musa, Tanrı'nın bütün buyruklarını¹⁰İsrailoğulları'na vermiştir. Böylelikle Musa, Sina Dağı'nda üç kez gerçekleşen vahiy tecrübesini tamamlamıştır.

Rabbânî anlayışa göre: Sina'da Tanrı, Musa'ya "*Yazılı Kanun*" (Torah Şe-Bih Tav) ötesinde "*Sözlü Kanun'u (Torah Şe-B'al Peh)* da içeren Tevrat'ın 613 emrini (mitsvot) vermiştir.¹¹ İkinci Sina Ahdi'nde Rab Yahve'nin Musa'ya: "*Dağa yanıma çık ve orada bulun. Taş levhalarını ve yazdığım şeriat ve emirleri öğretmek için onları sana vereceğim.*"¹² ifadesini Tevrat müfessirlerinden Raşi (Rabbi Şelomo Yitshak, 1040-1105), 613 emrin Sina'da vahyedilen On Emir'in içinde yer aldığını ifade etmiştir. Buna göre, On Emir, Sözlü Kanun'un bir özetidir. Talmud'da ise, "*Taş levhalar -On Emir'i, Tora -Yazılı Tora'yı, Emir-Mişna'yı, yazdığım -(Tanah'ın diğer iki bölümü olan) Neviim, Ketuvim'i, öğretilmesi için -Gemara'yı ifade eder. Bu ayet, Musa'ya Sina*

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çıkış 25-31:17.

⁸ Çıkış 31:18-32:19.

⁹ Çıkış 34:1.

¹⁰ Çıkış 34:10-26.

¹¹ Rabbi Aaron Parry, *Talmud Nedir?*, (çev. Estreya Seval Vali), 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2005, s. 17.

¹² Çıkış 24:12.

Dağı'nda verilen her şeyi bize öğretir."¹³ şeklinde yorumlanmıştır. Bu sebeple rabbiler, Mişna (Sözlü Kanun) ve Gemara'yı (Mişna'nın tefsiri) Sina'da verilen Tevrat ile aynı değerde görmüşlerdir.¹⁴

Talmud 'da yer alan diğer bir ifadeye göre: Tevrat'ın çoğunluğu sözlü, bir bölümü yazılıdır.¹⁵ Dolayısıyla Sözlü Tevrat'ın "*halka öğretilmesi için*" bir öğretmen gereklidir. Bu kutsal görevi üstlenen Musa, nübüvveti boyunca Tanrı'dan aldığı emir ve yasakları halka iletmiş ve açıklamıştır. Yazıya geçmeyen Sözlü Kanun, Musa tarafından Yeşu'ya aktarılmış; Yeşu da onu yaşlılara (Zekenim), yaşlılar peygamberlere, peygamberler de Büyük Mâbed'in adamlarına (Keneset Ha- Gadol) teslim etmiştir.¹⁶ Rabbânî anlayışa göre, vahyedildiğine inanılan Sözlü Kanun'un Yahudi dininde yeri ve bağlayıcılığı ile kutsal metin-gelenek ilişkisinin boyutlarını anlama açısından Sina Vahyi önemli bir yere sahiptir.

Musa, gerçekleşen üç Sina görüşmesi sonrasında da Tanrı tarafından buyruk almaya devam etmiştir.¹⁷ Tanrı'nın emriyle Mısır'dan çıkışının ikinci yılında, birinci ayın ilk günü Buluşma Çadırı'nı (Mişkan) kurmuş -Tanrı'yla görüşmelerini artık burada gerçekleştirmiştir - ve taş levhaları çadırın içindeki sandığa yerleştirmiştir.¹⁸

Tevrat'a göre, Rab Yahve'nin Musa aracılığıyla verdiği buyruk üzerine İsrailoğulları, Mısırdan çıkışın ikinci yılında, ikinci ayın yirminci gününde vaat edilen topraklara ulaşmak için Sina'dan ayrılmışlardır.¹⁹ Fakat Kenan topraklarına girmeden önce İsrailoğulları'nın isyan etmesi sonucu Tanrı, onlara kırk sene boyunca çölde dolaşma cezası vermiştir.

¹³ *The Babylonian Talmud: Zera'im*, (İngilizce çevirinin genel editörü) Rabbi Epstein, C. I., London, The Soncino Press, 1978, Berahot 5a.

¹⁴ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 2. Kitap Şemot*, (çev. Moşe Farsi), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2010, s. 301; Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak: Avraam'ın (İbrahim'in) Çocukları*, (çev. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal), 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2004, ss. 100-102.

¹⁵ *The Babylonian Talmud: Nashim III.*, (İngilizce çevirinin genel editörü) Rabbi Epstein, C.VIII., London, The Soncino Press, 1978, Gittin 60b.

¹⁶ *Pirke Avot*, (yorumlayan ve derleyen) Rav Naftali Haleva, 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2004, 1:1.

¹⁷ Levililer, Sayılar, Tesniye.

¹⁸ Çıkış 40:16-21; Ayrıca bkz. Lütfi Kaçan, *Kitabı Mukaddes ve İslâm Geleneğinde Ahit Sandığı*, 1.B., İstanbul, Ataç Yayınları, 2004.

¹⁹ Sayılar 10:11.

Musa vefat etmeden önce İsrailoğulları, Şeria Irmağı'nın doğu yakasındaki Araba (Arava) denilen yerde konaklamışlar ve Musa, Tevrat'ın sözlerini tekrar hatırlatmış, gidecekleri topraklarda emir ve yasaklara uygun bir hayat yaşamaları konusunda İsrailoğulları'nı uyarmıştır.²⁰ Kenan topraklarına girmesi yasaklanan Musa, Tevrat'ı yazıp Antlaşma Sandığı'nı taşıyan Levili Kâhinlere ve bütün İsrail ileri gelenlerine vermiş ve her yedi yılın sonunda Çardak Bayramı'nda Tevrat'ı, halka okumalarını söylemiştir.²¹

Talmud'da, Musa'nın ölmeden önce on üç tane Tevrat nüshası yazdığı, bu nüshaların on ikisini On İki Kabile'ye dağıttığı ve birini de Ahit Sandığı'nın içine koyduğu ifade edilmiştir.²² Ahit Sandığı'nın içine konulan Tevrat, daha sonra yazılacak olan tüm Tevrat ruloları için standart bir nüsha olmuştur.²³

Ahd-i Atik'te verilen bilgiler doğrultusunda Tevrat'ın vahyi ve yazılması konusunda rabbiler arasında farklı görüşler beyan edilmiştir. Rabbilerin çoğunluğuna göre, Musa Tevrat'ı Tanrı'nın gözetiminde yazmış ve Tanrı, Musa'ya bir paragrafi müzakere etmesi için ara vermiştir. Birçok muhalif görüş olmasına rağmen Tevrat'ın vahyi konusunda ise rabbiler: Tevrat'ın bir defada toplu olarak Tanrı tarafından Musa'ya vahyedildiği görüşüne varmışlar ve bu görüş genel Rabbânî inancın esasını oluşturmuştur.²⁴

2. Musa'dan Sonra Tevrat'ın Durumu

Musa, Moab ülkesinde bulunan Nebo Dağı'nda yüz yirmi yaşındayken vefat etmiş; vefat etmeden önce de Tanrı'nın emriyle halefi olarak Yeşu'yu atamıştır.²⁵

Musa'nın yanında olduğu gibi Yeşu'nun da yanında olacağına ve onun liderliğinde İsrailoğulları'nın Kenan topraklarına gireceğine dair Tanrı, Yeşu ile ahitleşmiş ve

²⁰ Tesniye4.

²¹ Tesniye 31: 9-12.

²² TB, Berahot 5a.

²³ Parry, a.g.e., s. 18.

²⁴ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 3. B., İstanbul, Pınar Yayınları, 2010, ss. 82-90.

²⁵ Tesniye 31:3.

Yeşu'ya: "*Ancak kulum Moşe'nin sana emretmiş olduğu Tora'nın tümünü gözetmek ve yapmak için çok güçlü ve cesur ol. Ondan sağa sola sapma. Bu sayede gittiğin her şeyde başarılı olacaksın. Bu Tora Kitabı dilinden düşmesin, gece-gündüz onun üzerinde kafa yor ki onda yazılı olan her şeyi gözetip yapabilesin; zira o zaman başarılı olacak ve amacına ulaşacaksın.*"²⁶ demiştir.

Yeşu Kitabı'nın 7. pasuğunda ifade edilen "*Moşe'nin sana emretmiş olduğu Tora*" sözleriyle Musa'ya verilen Sözlü Kanun (Sözlü Tevrat) kast edilmekte ve Yeşu'nun Sözlü Kanun'u Musa'dan aldığı gibi koruması ve aktarması buyrulmaktadır. Pasuk 8'de ise "*Bu Tora Kitabı*" sözleri ile Musa'nın bizzat yazıp Kohenler'e ve halkın liderlerine teslim ettiği Yazılı Tevrat'tan açıkça bahsedilmektedir.²⁷

Tanrı'nın emri üzerine Yeşu, her kabileden birer kişi olmak üzere seçtiği on iki kişiye Şeria Irmağı'nın ortasından, kâhinlerin ayaklarını sağlam bastıkları yerden birer taş almalarını ve konaklayacakları yere dikmelerini söylemiştir.²⁸ Şeria'dan sonra Gilgal denilen yerde bu olay tekrar edilmiş ve Yeşu, bu on iki taşın üzerine Tevrat'ın bütün sözlerini yazmıştır.²⁹ İsrailoğulları Ebal (Eval) Dağı'na vardıklarında Yeşu, Tanrı Yahve için bir sunak yapmış ve Musa'nın İsrail halkının önünde yazmış olduğu Tevrat'ın kopyasını, sunağın taşları üzerine yazmıştır. Ardından Yeşu tüm Tevrat'ı, kutsama ve lanetle ilgili bölümleri Tevrat'ta olduğu gibi İsrail halkına okumuştur.³⁰

Ölmeden önce İsrailoğulları'nı Şekem'de toplayan Yeşu, onlara tavsiyelerde bulunmuş ve onlar için kurallar ve ilkeler belirlemiştir. Ayrıca söylediği yeni kanunları Tevrat'a da yazmıştır. Bir süre sonra Yeşu, yüz on yaşında iken vefat etmiştir.³¹

Yeşu'nun vefatından sonra Tanrı'yı tanımayan, isyankâr yeni bir kuşak yetişmiştir. Bu kuşak, Tanrı'nın emirlerine uymayıp çevresindeki toplumların ilahları olan Baâl ve Aştoretler'e tapmaya başlamışlardır.³² Tanrı da buna karşılık ceza olarak onları, düşmanlarının hâkimiyeti altına sokmuştur. Tanrı İsrailoğulları'na acıyıp zaman zaman

²⁶ Yeşu 1:7-8.

²⁷ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 2. kitap Şemot, s. 9.

²⁸ Yeşu 1:1-9

²⁹ Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, a.g.e., s. 110.

³⁰ Yeşu 24:25-29.

³¹ Yeşu 24:25-29.

³² Hâkimler 2:10-13.

onları doğru yola sevk eden Hâkimler gönderse de, İsrailoğulları bir süre sonra antlaşmayı bozarak Tanrı'ya karşı itaatsizliğe devam etmişlerdir.

Peygamber Samuel'in Benyamin boyundan Saul'ü ilk kral olarak mesh etmesiyle mahalli yönetimden tek merkezli yönetim olan "*Krallar Dönemi*"ne geçilmiştir. Peygamber Samuel döneminde, İsrailoğulları tekrar hak yola dönmüş ve Ahit Sandığı işlerinde öncülük etmiştir. Ancak Filistîliler ile yapılan bir savaşta Ahit Sandığı Filistîlerin eline geçmiştir.³³ Filist halkının başına gelen belalar sebebiyle Ahit Sandığı, İsrailoğulları'na geri verilmiş fakat bundan sonraki süreçte Ahit Sandığı bir tabu olarak görülmüş ve ona dokunulmamıştır.³⁴ Dolayısıyla Eski Ahid'de yer alan anlatılara göre, ne Hâkimler döneminde ne de Kral Süleyman dönemine kadar olan sürede Ahit Sandığı'ndaki Tevrat, İsrailoğulları arasında söz konusu olmamıştır.

Davud kral olunca İsrailoğulları, Ahit Sandığı'nı Kudüs'e (Yeruşalim) getirerek Kral Davut'un hazırlattığı çadıra yerleştirmişlerdir.³⁵ Davud'tan sonra yerine geçen oğlu Süleyman krallığının dördüncü senesinde Mâbed'i (Bet-Amikdaş) inşa ettirmiş ve Ahit Sandığı'nı Mâbed'e yerleştirmiştir.³⁶ Eski Ahit'teki ifadeye göre: İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarının ardından Ahit Sandığı'ndan Tanrı'nın İsrailîliler ile ahdedtiği, Horeb (Sina) Dağı'nda Musa'nın koyduğu iki taş levhadan başka bir şey çıkmamıştır.³⁷

Süleyman'dan sonra krallık ikiye ayrılınca Yeroboam, otoritesini korumak için İsrailoğulları'nın güneydeki Yehuda Devleti sınırlarında bulunan Mâbed'e ziyaret etmesini önlemek istemiştir. Bu sebeple biri Beyt-El'e diğeri ise Dan'a yerleştirilmesi için iki altın buzağı yaptırmış ve bunların İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkararak tanrılar olduğunu ilan etmiştir.³⁸ Putperestliğe dönen İsrail Krallığı'nı uyarmak için zaman zaman peygamberler gelmişse de başarılı olamamışlardır. Güneyde, Yehuda Krallığı da İsrail Krallığı gibi kısa sürede putperestliğe dönmüştür. Rehoboam, krallığını güçlendirince İsrail halkıyla birlikte Tanrı'nın yasasını (Tevrat) terk etmiştir.³⁹

³³ I. Samuel 4:11.

³⁴ I. Samuel 6:1-21.

³⁵ II. Samuel 6. bap

³⁶ I. Krallar 8. bap

³⁷ I. Krallar 8:9; II. Tarihler 5:10.

³⁸ I. Krallar 12:25-33.

³⁹ II. Tarihler 12:1.

Kral Yoşiya'nın dönemine kadar Yehuda'nın çoğu kralı, putperestliğe dönmekle kalmayıp Tevrat'a zarar verip yok etmeye çalışmıştır. Yehuda kralı Ahazyia (M.Ö.841-840), Tevrat'tan Tanrı'nın isimlerini çıkartıp yerine putların isimlerini koydurmuş; Kral Ahaz (M.Ö. 736-716), Mâbed'deki Tevrat'ı mühürletip okunmasını yasaklamış; Kral Manasseh (M.Ö. 687-642), Kral Ahazyia gibi Tevrat'tan Tanrı'nın isimlerini çıkarmış ve putların isimlerini koydurmuş; Kral Amon (M.Ö. 642-640) ise Tevrat'ı yakmıştır. Tevrat'ı yok etmek için o kadar ileriye gidilmiş ki Kral Manasseh zamanında Mâbed'te muhafaza edilen Tevrat'ın standart ana nüshası gizlenmiştir.⁴⁰

Kral Amon öldükten sonra yerine oğlu Yoşiya (M.Ö. 640-609) geçmiştir. Kral Yoşiya, atası Davut'un yolundan giderek hak yola dönmüştür. Tevrat'a karşı yapılan düşmanca tutumlar ve putperestlik kral Yoşiya ile sona ermiştir. Kral Yoşiya'nın emriyle tahrip olan Mâbed'in onarımı sırasında Kohen Hilkiya, "*Rab'bin Tapınağı'nda Yasa Kitabı'nı buldum.*" diyerek kitabı Şafan'a vermiştir.⁴¹ Daha sonra Şafan, kitabı krala götürmüş ve ona okumuştur. II. Krallar Kitabı'ndaki ifadeye göre, kral Tevrat'taki sözleri duyunca giysilerini yırtmıştır.⁴² Tevrat'ta yazılanları anlamayan Kral Yoşiya, Tevrat'ın sözleri hakkında bilgi almaları için adamlarını görevlendirmiştir. Kralın adamları ve Kohen Hilkiya, Hulda adında bir kadın peygambere kitabın sözleri hakkında danışmış ve Hulda onlara: "*İsrail'in Tanrısı Rab, 'Sizi bana gönderen adama şunları söyleyin diyor: 'Yahuda Kralı'nın okuduğu kitapta yazılı olduğu gibi, buraya da, burada yaşayan halkın başına da felaket getireceğim. Beni terk ettikleri, elleriyle yaptıkları başka ilahlara buhur yakıp beni kızdırdıkları için buraya karşı öfkem alevlenecek ve sönmeyecek.*"⁴³ demiştir.

Kral Yoşiya, tüm halkı Mâbed'de toplayarak Tevrat'ı baştan sona herkesin duyacağı şekilde okumuş ve Tanrı'nın yolundan gideceğine ve Tevrat'ın kurallarına uyacağına dair antlaşma yapmış, halkı da bu antlaşmayı onaylamıştır.⁴⁴

Kral Yoşiya'nın tüm ülkeyi putlardan temizletmesi, İsrail halkının tekrar Tevrat'ın kurallarına uyması ve hak yola dönmesi, Tanrı'yı Yehuda Krallığı'nı kaldırma vaadinden

⁴⁰ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, a.g.e., ss. 114-115.

⁴¹ II. Krallar 22:8.

⁴² II. Krallar 22:11.

⁴³ II. Krallar 22:15-17; II. Tarihler 34:20-23.

⁴⁴ II. Krallar 23:1-3.

döndürmemiş; Babil Kralı Nebukadnazer'in Kudüs'ü kuşatmasıyla (M.Ö. 586) Babil'e sürülen Yahudiler için zor bir dönem başlamıştır.

B. SÖZLÜ GELENEĞİN MİMARİ EZRA

Kral Yoşiya zamanında son güçlü dönemini yaşayan Yahuda Devleti (Kudüs), daha sonraları doğudan gelen tehlikeyi ve büyük gücü durduramayarak savaş ve yıkım sürecine girmiştir. Mısır ordularını M.Ö. 605'te yenilgiye uğratan Babil kralı Nebukadnezar (Bahtunnasır) için Kudüs'ün işgali kaçınılmaz olmuş; M.Ö. 587/586 yılında Kudüs'ü işgal edip Mâbed'i yerle bir ettikten sonra Yahudileri Babil'e sürgüne (golah, galut) göndermiştir.⁴⁵ Pers kralı Koreş'in (Keyhüsrev) Kudüs'e dönüş izni vermesine kadar Babil'in sunduğu özgür ortamda bugünkü Yahudiliğin temelleri atılmış; sürgün dönüşü ise Yazıcı Ezra liderliğinde yapılan reformlarla yapılandırma başlamıştır. Dolayısıyla bu başlık altında Ezra'nın reformlarına yer vermeden önce, sürgünün Yahudiler üzerindeki dini etkisi izah edilecektir. Son başlıkta ise bu çalışmanın da konusu olan Ezra'nın reformlarından "*Haftalık Tevrat Okumaları*" konusuna giriş yapılacaktır.

1. Babil'e Sürgün ve Sürgünün Yahudiler Üzerindeki Dini Etkisi

Kral Süleyman tarafından Beytü'l Makdis'in (Bet-Amikdaş) inşa edilmesiyle yaklaşık üç yüz yetmiş yıl süren "*Birinci Mâbed Dönemi*", Babillilerin Kudüs'ü işgal etmesiyle sonlanmış ve Yahudi tarihinde yaklaşık yetmiş yıl sürecek "*Birinci Sürgün Dönemi*" başlamıştır.

⁴⁵ Babil kralı Nebukadnezar'ın Kudüs'e ilk işgali Yahuda kralı Yehoyakim zamanında gerçekleşmiştir. Yehoyakim'den sonra yerine geçen oğlu Yehoyakin zamanında Kudüs tekrar kuşatma altına alınmıştır. Bu kuşatma sonrası Babil'e ilk sürgün gerçekleşmiştir. Yehoyakin'in yerine amcası Sidkiya kral olarak atanmış; Sidkiya'nın da isyan etmesi sonucu Nebukadnezar son kez Kudüs'ü kuşatarak Yahudilerin çoğunu sürgüne göndermiştir. Sürgünden sonra Kudüs'e Filistinliler, Edomlular ve Arap kabileleri yerleştirilmiş ve Kudüs artık Babil'in bir eyaleti olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2003, ss. 50-54.

Yahudi inancına göre, günahlarının bir karşılığı olarak görülen ve tarihte "*günah-ceza, günah-sürgün*" dönemi diye adlandırılan Babil dönemi, İsrailoğulları için sadece bir ceza değil aynı zamanda bir arınma ve yeniden disipline olma süreci şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁶ Keza Rabbin gözünde kötü olanı yapmış, Yahve yerine Baal ve Molek gibi diğer tanrılara tapmış Yahudiler, kendilerini ancak nedamet ile temizleyebilecektir.

Davud krallığının sonsuza dek korunacağına inanan Yahudiler, bağımsızlıklarını kaybetmekle birlikte dini ve kültürel anlamda da büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Daha öncesinde başlarına gelecek felaketler konusunda İsrailoğulları'nı uyaran peygamber Yeremya, ilk sürgün kafilesi Babil'e varınca bu kez onları teskin etmek ve diasporada yeni bir yaşam kurup çoğalmaları için örgütlemeye çağırmıştır. Yeremya, Yahudilere mektup göndererek şu ifadelerde bulunmuştur: "*İsrail'in Tanrısı her şeye egemen Rab, Yeruşalim'den Babil'e sürdüğü herkese şöyle diyor: Evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın*"... Rab diyor ki, ' *Babil'de yetmiş yılınız dolunca sizinle ilgilenecek, buraya sizi geri getirmek için verdiğim iyi sözü tutacağım.*' "⁴⁷ Gerek Yeremya'nın gerek sürgün peygamberlerinin vaat dolu sözleri karşısında⁴⁸ Yahudiler bir yandan Babil'e kök salmaya başlamış diğer yandan da anayurtlarına dönüş umutlarını canlı tutmaya çalışmışlardır.

Babilliler ve daha sonraları Babil'e egemen olan Pers Devleti, Yahudilerin dini ve kültürel yaşantılarına karışmamışlar; dini inanç ve uygulamaları için onlara özgür bir ortam sağlamışlardır. Bu özgür ortamda, egemen ulusların kültüründe asimile olmakla kimliğini koruma eğilimi gösteren Yahudiler, tanrı inancı konusunda da ikilem yaşamışlardır. Kimi Yahudiler Yahve'ye inanmayı tamamen terk ederken kimi Yahudiler de Yahve'yle birlikte Babil tanrılarına ibâdet etmeye başlamışlardır. Yahudi dini liderlerin tebliğine uyanlar ise Yahve'ye tapınmaya, düzenli bir şekilde bayram kutlamalarına özellikle de sünnet ve Şabat kurallarını uygulamaya devam etmişlerdir.⁴⁹

⁴⁶ Bkz. Hezekiel 36:24-27.

⁴⁷ Yeremya 29:4-10.

⁴⁸ Bkz. Hezekiel 36:22; Yeremya, 30:10-11.

⁴⁹ Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi: Yahudiliğin Mimarı Ezra*, 1. B., İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 56.

Babil'e geldikten (ilk sürgün zamanı) beş yıl sonra tebliğ faaliyetlerine başlayan Hezekiel, peygamberliği süresince bireysel sorumluluk,⁵⁰ Tanrının lütfu ve affediciliği ile Yahve'nin tekliği gibi konular üzerinde durmuştur. Daha sonraları, İşıya (Yeşaya) da putların anlamsızlığını ifade ederek Yahve'nin yüceliğine ve tekliğine vurgu yapmış ve putlara tapanları eleştirmiştir.⁵¹

Yahudiler sürgün döneminin ilk zamanları dini, siyasi ve sosyal sorunları konuşmak için Hezekiel'in evinde toplanmış ve daha sonraları belirli aralıklarla yinelenen bu toplantılarda, sürgün sonrası Yahudi dini ve kimliğinin temelleri atılmıştır. Ayrıca bu toplantılar, bugünkü Yahudi dininin temelini oluşturan sinagog kurumunun ve ibâdetlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mâbed merkezli dini uygulamaları ve kurban ibâdetini yerine getiremeyen Yahudiler, Bâbil'de sinagoglar kurmuşlar; Mâbed'i anmak için Kudüs'e dönerek dua etmişlerdir.⁵²

Sürgün dolayısıyla liderlik kadrosu Babil'e taşınmış ve burada Yaratılış'tan Krallar Kitabı'na kadar olan kısım Hezekiel'in de içinde bulunduğu yazıcılar (peruşim) tarafından yazılmıştır.⁵³ Bâbil yüksek kültürünün etkisiyle Yahudiler arasında okuma-yazmanın yaygınlaşması üzerine yazıcılar, öğüt vermekten ziyade halka şeriati öğretmeye başlamışlardır.⁵⁴

Sürgündeki Yahudiler, Kudüs'te kalanların aksine Yahudi dini inanç ve geleneklerini özgürce devam ettirmişler ve aynı zamanda Babil'in dini, kültürel ve sosyal yaşamından etkilenmişlerdir. Bugünkü Yahudi dininin temellerinin atılmasında etkin olan bu dönem, Pers Kralı Koreş'in 538/539 yılında Yahudilerin Kudüs'e dönüşlerine izin vermesi ile son bulmuştur.

⁵⁰ Hezekiel18:20.

⁵¹ Yeşaya 44-46.

⁵² Bkz. Kurt, a.g.e., ss. 58-61.

⁵³ Besalel, *Yahudi Tarihi*, a.g.e., s. 54.

⁵⁴ Mahmut Nânâ, *Yahudi Tarihi*, (çev. D. Ahsen Batur), 1. B., İstanbul, Selenge Yayınları, 2008, s. 295.

2. Ezra Liderliğinde Sürgünden Dönüş

Babil Krallığı'na M.Ö. 539 yılında son veren Pers kralı Koreş (Sirus/Keyhüsrev), Yahudi tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Yahudi inancına göre, günahlarının cezası olarak görülen Babil sürgünü, Pers kralı Koreş'in hâkimiyetindeki uluslara, anayurtlarına dönüş izni vermesiyle son bulmuştur.

Tanah'a göre, krallığının ilk yılında Koreş, Yahve'nin görevlendirmesi veya ilham etmesi üzerine Yahudilerin Kudüs'e dönmeleri ve Mâbed'i inşa etmeleri için bir ferman yayımlamıştır. Bu fermanda, *"Pers Kralı Koreş şöyle diyor: 'Göklerin Tanrısı Rab yeryüzünün bütün krallıklarını bana verdi. Beni Yahuda'daki Yerusâlim Kenti'nde kendisi için bir tapınak yapmakla görevlendirdi. Aranızda O'nun halkından kim varsa Tanrısı onunla olsun. Yahuda'daki Yerusâlim Kent'ine gidip İsrail'in Tanrısı Rab'bin, Yerşâlim'deki Tanrı'nın Tapınağı'nı yeniden yapsınlar. Krallığımda yaşayan yerliler, sürgün oldukları yerlerde sağ kalmış olanlara altın, gümüş, mal ve hayvanlar sağlamakla birlikte Yerusâlim'deki Tanrı'nın Tapınağı'na gönülden sunular sunsun.'"* ifadeleri yer almaktadır.⁵⁵ 19. yüzyılda Babil Sarayı'nın yıkıntısında bulunan ve günümüzde British Museum'da sergilenen fermanda ise *"göklerin tanrısı Rab"* yerine *"büyük Tanrı Marduk"* ifadesi yazılmaktadır. Bu fermanın tamamı şu şekildedir: *"Ben, Cyrus. Bütün dünyanın kraliyim. Büyük Tanrı Marduk, dini faaliyetlerimden çok memnun. Bütün ahaliyi toplayarak onları evlerine geri gönderdim ve tanrılar Yüce Efendi Marduk'un emri ile tanrıları tapınaklarına yerleştirdim. Kentlerine geri getirdiğim bütün tanrıların (her gün) ömrümün uzaması için dua edeceklerini ümit ediyorum."*⁵⁶ İki kaynakta verilen ifadelerin farklılığı fermanın otantikliği konusunda şüphe uyandırmaktadır. Fermanla ilgili diğer mesele ise, Koreş'in Yahudilere anayurtlarına dönüş izni verdiği ve Mâbed'i inşa etmeleri için maddi destek verdiği tüm araştırmacılar tarafından kabul edilirken bazı araştırmacılar, bu fermanın Pers Devleti egemenliğindeki tüm milletlere yönelik olduğunu ileri sürmektedirler.⁵⁷

Ezra kitabına göre, Kral Koreş'in yayınladığı ferman (M.Ö. 538) sonucu ilk dönüş Mâbed'in yıkılmasından yaklaşık yarım asır sonra Yahuda önderi Şeşbassar ile

⁵⁵ Ezra 1: 2; II. Tarihler 36:23.

⁵⁶ Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, (çev. Filiz Orman), 2. B., İstanbul, Pozitif Yayınları, 2001, s. 108.

⁵⁷ Kurt, a.g.e., s. 85.

gerçekleşmiştir. Daha sonraları Mısırlıların ayaklanmaları ile Yahuda'da tampon bölge oluşturmak isteyen Pers yönetimi, Yahudilerin anayurtlarına dönüşüne ağırlık vermiştir. Böylece bir asırlık dönem içinde dört ayrı Yahudi grubunun Kudüs'e dönüşü gerçekleşmiştir: İlk dönüş Koreş döneminde (538), diğerleri ise sırasıyla I. Darius (521-485), I. Artahşaşa (464-423) ve II. Artahşaşa (404-358) dönemlerindedir.⁵⁸

Tanah'a göre Yahudiler Kudüs'e yerleştikten sonra yedinci ayda sunağı (kurban kesilen dini yapı) yeniden kurup Çardak Bayramı'nı kutlamışlardır. Şeşbassar zamanında temelleri atılan Mâbed'in inşaatını Yahudilere düşman olanların engellemeleri sonucu Pers kralı I. Darius'un görevlendirdiği Zerubabel (M.Ö. 515) tamamlamıştır.⁵⁹

Mâbed'in yapımından bir süre sonra Babil'den Kudüs'e yeni bir göç dalgası yaşanmıştır. Daha önce bahsi geçen Mısır isyanını lehine çevirmek isteyen Pers kralı I. Artahşaşa, Kudüs'te toplumun yapılandırılması ve dini birliği sağlamaları için ilk önce Ezra'yı daha sonra da Nehemya'yı tam yetki ile görevlendirmiştir.⁶⁰ Hatta Tanrı'nın Yasası'nı uygulaması ve öğretmesi için Kral Artahşaşa'nın Ezra'yı görevlendirdiği ve Kudüs'te neler yapacağı ona verdiği mektupta ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır.⁶¹ Tanah'a göre, Artahşaşa'nın krallığının yedinci yılında Mâbed'in yapımından yaklaşık elli yıl sonra Ezra, Babil'deki Yahudilerin bir kısmı ile Kudüs'e dönmüştür. Sürgünden dönen Ezra, dini bir misyon üstlenirken ondan on üç sene sonra dönen Nehemya siyasi kimliği dolayısıyla siyasi işlerle meşgul olmuş; Kudüs'e geldikten hemen sonra (M.Ö. 445) güvenliği sağlamak amacıyla şehrin duvarlarını yeniden onarmıştır.⁶² Her iki lider de yaptığı reformlarla Yahudi toplumunu, milli ve dini bir kimlik etrafında toplamaya çalışmıştır.

Tezin konusu olması hasebiyle Nehemya'nın yaptıklarından ziyade Ezra'nın reformları, özellikle de teze ismini veren "*Haftalık Peraşa Okuma Geleneği*" ayrı bir başlık halinde ele alınacaktır.

⁵⁸ Kurt, a.g.e., s. 89.

⁵⁹ Bkz. Ezra 5: 16; Ezra 6:15.

⁶⁰ Bkz. Ezra 7: 7; Nehemya 2:6.

⁶¹ Bkz. Ezra 7:11-26.

⁶² Bkz. Nehemya 6:15-16.

a. Ezra ve Reformları

Rabbânî gelenekte Musa'dan sonra “İkinci Musa” olarak kabul edilen Ezra'nın tarih sahnesine çıkışı, Pers kralı I. Artahşaşa'nın Yahuda'ya dönüş (3. dönüş) fermanı ile gerçekleşmiştir. Pers kralının görevlendirmesi üzerine Yahudi tarihine adını yazdıran Ezra'nın Yahuda'ya dönüş öncesi hayatı, nerede doğduğu ve yaşadığı ile ilgili herhangi bir bilgi kaynaklarda yer almamaktadır.⁶³

İbranice “Azaryahu” veya “Azariah”ın kısaltılmışı olan Ezra ismi, “Yahve yardım eder” anlamına gelmektedir. Tanah'ta Ezra'nın peygamber olduğuna dair bir bilgi olmamakla birlikte “Tanrı'nın koruyucu eli sayesinde beşinci ayın birinci günü Yeruşalim'e vardı.”⁶⁴ ve “ Tanrısı Rab'bin yardımıyla kral ona her istediğini verdi.”⁶⁵ denilmektedir. Tanah'ta sadece Ezra ve Nehemya kitaplarında ismi geçen Ezra, yazıcı (sofer) ve kâhin sıfatlarıyla anılmaktadır. Tanah'ın Ezra kitabına göre, şeceresi kâhin Harun'a kadar uzanan Ezra, Musa'ya verilen yasa hakkında çok bilgili bir kimsedir.⁶⁶ Kimliği hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Tanah'ta, Ezra'nın krala yakın bir kişi olduğu, Kudüs'e dönüşü ve orada yapacağı işler konusunda kraldan aldığı destek ve Kudüs'teki reformları anlatılmaktadır. Rabbânî gelenekte ise ayrı bir önem atfedilen Ezra, rabbilerin görüşüne göre, Musa gibi Tevrat'ı almaya layık bir kişidir. Hatta Musa önce gelmeseydi Tevrat'ın Ezra'ya verilmiş olacağı ileri sürülmektedir.⁶⁷

Yahuda ve Kudüs'te şeriatın uygulanıp uygulanmadığı konusunda araştırma yapmak ve atalarının dinini yeniden canlandırmak için görevlendirilen Ezra, Kudüs'e vardiktan sonra şeriatı inceleyip uygulamaya; kuralları, ilkeleri halka öğretmeye adanmıştır.⁶⁸ Tevrat'ı yeniden oluşturan⁶⁹ Ezra, Kudüs'e geldikten sonra Tevrat'ı halkın huzuruna getirip okumuş; kâhinler ve Levililerden bazı kişiler halkın anladığı dilde Tevrat'ı Aramiceye çevirip açıklamışlardır. Daha sonraları Tevrat'ın okunması ve yorumlanması Yahudilikte gelenek haline gelmiştir. Tevrat'la ilgili yapılan bir diğer

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurt, a.g.e., s. 140.

⁶⁴ Ezra 7:9

⁶⁵ Ezra 7:6

⁶⁶ Ezra 7:1-7.

⁶⁷ Baki Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı*, (ed.) Baki Adam, 2. B., Ankara, Grafiker Yayınları, 2015, s. 68.

⁶⁸ Ezra 7:10; 7:14.

⁶⁹ Kaynaklara göre, Ezra Kudüs'e dönen ilk kabilede yer almayıp hocası Baruh b. Neriah'ın yanında Tevrat çalışmalarına devam etmiştir. Fakat Ezra'nın hocasıyla yaptığı çalışmaların neler olduğu bilinmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurt, a.g.e., ss. 192-201.

çalışma ise Ezra'nın Tevrat'ta anlaşılması zor, belirsiz harflerin üzerine nokta koyması ve Tevrat'ın yazı karakterini Asurî yazı stiline çevirmesi olmuştur.⁷⁰

Tevrat'la ilgili düzenlemelerin dışında sürgüne giden ve sürgünden dönenleri “zera kodeş” (kutsal soy) olarak tanımlayan Ezra, Yahuda'da kalanlar ve sürgünden dönmeyenleri ise gerçek Yahudi kabul etmeyerek onları dışlamıştır. Ezra, kutsal soyun korunması için yabancılarla yapılan karışık evlilikleri yasaklamış ve daha önce evli olan kişilerin de ayrılmasını zorunlu kılmıştır.⁷¹ Bu sebeplerle Samiriler⁷² başta olmak üzere yabancılara karşı sert önlemler alınmıştır. Ezra'nın bu uygulamaları sonucu Yahudilik, ırka dayalı milli bir din haline gelmiştir.

Ezra'nın diğer bir önemli reformu ise, Yahudilerin din ve toplumsal hayatla ilgili işlerini yürütmek üzere peygamberler, kâhinler ve ileri gelenlerden oluşan 120 üyeli Knesset Ha-Gadol⁷³ (Büyük Meclis) kurmasıdır. Büyük Meclis: Tevrat'ın tespiti ve kanonize edilmesi; ritüel ve sinagogla ilgili kuralların tespiti; dinî bayram ve törenlerde Havdala, Avdala, Amida dualarını okuma geleneği; Purim Bayramı'nın ilan edilmesi; Yahudi takviminin oluşması vb. uygulamaları Yahudilikte başlatmıştır.⁷⁴

b. Haftalık Peraşa Okuma Geleneği

İsrail topraklarında Yahudiler tarafından unutulmuş Tevrat'ı yeniden oluşturan (son editör)⁷⁵ Ezra, Kral Yoşiya'dan iki yüz yıl sonra (M.Ö. 5.) Tevrat'ı halkın huzuruna getirip okumuştur.⁷⁶ Ezra Tevrat'ı okuduktan sonra kâhin ve Levililerden bazı kişiler,

⁷⁰ Adam, *Dinler Tarihi El Kitabı*, a.g.e., s. 69.

⁷¹ Bkz. Ezra 10:11 ; Kurt, a.g.e., ss. 213-224.

⁷² Samiriler, İsrail'in Asurlular tarafından işgal edilmesiyle komşu vilayetlerden bu bölgeye yerleştirilen yabancılar olup, zamanla İsrail'in tanrısına ibadet etmeye başlayan topluluktur.

⁷³ Knesset Ha-Gadol, Helenistik dönemde Makedonyalı İskender'in Kudüs'ü işgalinden (M.Ö. 332) sonra Sanhedrin adını almıştır.

⁷⁴ Kurt, a.g.e., ss. 225-230.

⁷⁵ Farklı düşünenler olmakla birlikte Rabbanî görüşe göre, Ezra'nın mevcut Tevrat'ın derleyicisi ve son editör olduğu yönündedir. JE metni, D (Tesniyecî Tarih) akımı metinleri ve P' den (Haruncu ravi kohenler metni) derlenmiş R metninin Ezra tarafından oluşturulduğu ileri sürülmektedir.

⁷⁶ Bkz. Nehemya 8:1-3.

Tevrat'ı halkın anladığı dile (Aramice) çevirmiş ve herkesin anlamasını sağlayacak bir şekilde Tevrat'ın hükümlerini yorumlamışlardır.⁷⁷

II. Mâbed Dönemi'nde, Tevrat sözcüklerini daha fazla kişinin dinlemesi için geleneksel pazarın kurulduğu pazartesi ve perşembe günleri ile aynı gün sinagoglarda Tevrat okumaları yapılmış ve daha sonraları Ezra tarafından zorunlu hale getirilmiştir. Ezra, daha sonraları bu günlere Şabat'ı da eklemiştir.⁷⁸ Böylece Tevrat'ı öğrenme zorunluluğu, sadece din adamlarıyla sınırlı kalmayıp kadın-erkek, akıl-baliğ çocuk dâhil herkes için geçerli olmuştur. Bu dönemden sonra Yahudilerin yaşamında etkili olmaya başlayan Tevrat okumaları beraberinde yorumlama geleneğinin de gelişmesini sağlamıştır. Yaptığı bu reform sebebiyle Ezra, Yahudilikte ilk 'vaiz' veya 'din adamı' kabul edilmektedir. Ayrıca Yahudi tefsirinin kurucusu kabul edilmektedir.⁷⁹

Sürgün döneminde, kimi zaman Yahudi geleneğini sürdürme, kimi zaman da Yahudi kimliğini koruma amacıyla Yahudiler tarafından sıkı sıkıya bağlanılan bu gelenek, günümüze kadar devam etmekte ve Şabat gününün ana ritüeli olma özelliğini taşımaktadır. Ezra'dan bu zamana kadar devam eden bu geleneğe göre: Yahudiler; pazartesi ve perşembe, Şabat ve bayram günlerinde, Tevrat'tan belirli peraşalar okumaktadır. Yahudilikte Tevrat'ın haftalık okunan bölümlerine İbranice "*perasha/paraşa; çoğulu, paraşiyot*"(parashah/parashiyot) veya "*Sidrot/Sidra; çoğulu, sedra*" denilmektedir. Diğer günlere göre pazartesi ve perşembe okunan peraşalar daha kısadır. Haftalık peraşalar: Bereşit, Tetseva, Vayakel gibi açılış pasuğunun (cümle) ilk veya en önemli kelimesi ile adlandırılırlar.⁸⁰

II. Mâbed Dönemi'nde okunacak peraşalar öyle ayarlanmıştır ki, Tevrat'ın beş kitabı İbrani Takvimi'ne göre bir senede bitecek şekilde sıralı olarak elli dörde ayrılmıştır. M.Ö. I. yüzyıla kadar Filistin'de bu okuma döngüsü ise kendine has

⁷⁷ Bkz. Nehemya 8:7-8.

⁷⁸ Ron Wolfson, *Shabbat: The Family Guide to Preparing for and Celebrating the Sabbath*, Woodstock: Jewish Lights Publishing, 2002, s. 221.

⁷⁹ Kurt, a.g.e., s. 203; Nehemya8:8

⁸⁰ Yusuf Besalel, "Peraşa", *Yahudilik Ansiklopedisi*, C. 3., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş.,2001, s. 479.

özelikleriyle her üç yılda – bazı araştırmalara göre üç buçuk yıl- bir tamamlanırdı. Günümüzde bu uygulama bazı muhafazakâr sinagoglarda devam etmektedir.⁸¹

Dünyanın dört bir yanındaki sinagoglarda haftalık peraşalar, Tekvin (Yaratılış) ile başlamakta ve senenin sonunda Tesniye (Yasanın Tekrarı) ile bitirilmektedir. Senenin sonunda Tevrat'ın yıllık hatim döngüsünün tamamlanışı sebebiyle “*Simhat Tora* (Tora sevinci)” kutlaması yapılmaktadır.⁸²

C. TEVRAT YORUMLAMA GELENEĞİNİN TARİHİ SÜRECİ

Ezra öncülüğünde başlayan haftalık Tevrat okuma geleneği sonrası Tevrat öğretilerinin anlaşılması için Ezra ve öğrencileri tarafından Tevrat'ı açıklama ve yorumlama çalışmaları başlamış ve bu çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Bu başlık altında, Ezra ile başlayan Tevrat çalışmaları: “Mişna Öncesi Dönem”, “Mişna - Talmud Dönemi” ve “Talmud Sonrası Dönem” şeklinde üç alt başlıkta açıklanacaktır.

1. Mişna Öncesi Dönem

M.Ö. 5. yüzyıl ortalarında Ezra ve öğrencileri Soferim (yazıcılar) Tevrat'ın tahkiki ve tâlimi için midraş adı verilen yöntemle Tevrat'ı Yahudilere açıklamış ve yorumlamışlardır. Bu dönemde halkın İbranice bilmemesi sebebiyle Tevrat'ın anlaşılması için Aramice çeviri (targum) çalışmaları da yapılmıştır. Mişna'nın (Sözlü Tevrat) redaksiyonuna (M.S 200) kadar şifahi bir şekilde nakledildiği bu dönemde Soferim, Zugot (çiftler)⁸³ ve Tannaim (öğretmenler) Dönemi âlimlerinin çeşitli tefsir çalışmaları yer almaktadır.

⁸¹ James S. Diamond, *Stringing the Pearls: How to the Read Weekly Torah Portion*, Philadelphia, The Jewish Publication Society, 2008, s. 9.

⁸² Rabi Benjamin Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, (çev. Estreya Seval Vali), 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2003, s. 203.

⁸³ Sanhedrin'in biri siyasi lider diğeri cemaat mahkeme başkanı olan ve ikili görev yapan rabbilere denilmektedir.

a. Targum

İbranice “*tirgem*” fiil kökünden oluşan targum kelimesi, hem “*açıklamak*” hem de “*çevirmek*” anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise Tanah’ın herhangi bir dildeki tercümesi olmakla birlikte Rabinik literatürde Tanah’ın Aramice metni veya İbraniceden Aramiceye çevirisini ifade etmektedir. II. Mâbed Dönemi’nde Tevrat’ın birçok Aramice çevirisi yapılmıştır. Bunların içinden en önemlileri, Targum Onkelos ve Targum Yonathan’dır.⁸⁴

Ezra, Bâbil sürgünü sonrası Yahudilere Tevrat’ı okumuş fakat halkın İbranice bilmemesi sebebiyle Levililer ve ileri gelenler Tevrat’ı Aramiceye çevirmiş ve halkın anlayacağı şekilde yorumlamışlardır.⁸⁵ Ezra ile bu uygulama bir gelenek haline gelmiştir. Bu gelenek Yahudiler Aramiceyi unuttuktan sonra da devam etmiş, Yahudiler her cuma akşamı İbranice Tevrat’ı okuduktan sonra Targum Onkelos’dan da bir bölüm okumaktadırlar. Bâbil Talmudu kurallarına göre haftalık peraşayı iki kez Tevrat, bir defa Targum Onkelos’dan okumak dinî bir yükümlülüktür.⁸⁶

b. Midraş

Günümüzde Yahudi literatüründe yorum ve tefsir faaliyetlerini ifade eden midraş (מדרש) kelimesi, “*araştırmak, soruşturmak*” anlamlarına gelen İbranice *daraş* fiil kökünden türetilmiştir. Midraşın çoğulu midraşimdir. Tanah’ta “*daraş (דרש)*” kelimesi, fiil halinde ya da bu kökten türetilmiş diğer kelimeler ile soruşturmak, araştırmak, istemek, gerektirmek, dilemek, dua etmek, emretmek anlamlarında kullanılmıştır.⁸⁷

II. Tarihler Kitabı’nda Aviya’nın (Abiyah) Yahuda krallığının anlatıldığı bölüm 13/22’de, “*Peygamber İddo’nun yorumunda*” ifadesi ve aynı kitabın 24/27’de, “*krallar tarihine ilişkin yorumda*” diye ifade edilen iki benzer kullanımda “*midraş*”, peygamber

⁸⁴ Daniel Sperber, “Targum”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 675.

⁸⁵ Nehemya 8: 8.

⁸⁶ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, a.g.e., s. 21.

⁸⁷ Ayrıntılı bkz. Ö. Faruk Araz, *Yahudilikte Tefsir Geleneği: Midraşık Literatürün Tarihsel Gelişimi*, 1.B., İstanbul, İz Yayıncılık, 2019, ss. 36-40.

ve kohenlerin yapmış oldukları açıklamaların yazıldığı çalışmalara verilen isim olarak kullanılmıştır.⁸⁸ Fakat bu iki ifade; midraşın kesin anlamı, bir diğer ifadeyle “*kitap çalışması*” veya “*tefsir çalışmaları*” diye anlaşılan bugünkü manası olup olmadığı belli değildir. Tanah’ta çoğunlukla Tanrı, Tevrat vb. teolojik kelimelerle birlikte kullanılan *daraf* fiili Ezra Kitabı 7/10’da, “*Tanrı’nın yasasını çalışmak, incelemek*”; İşaya Kitabı 34/16’da, “*Tanrı’nın kitabını araştırmak*” anlamında ifade edilmiş olup midraş kelimesinin bugünkü manasına en yakın biçimde kullanılmıştır. Özellikle Ezra Kitabı 7/10’da yer alan kullanım, ilk olarak Ezra’nın haftalık Tevrat okuma geleneğiyle kullanılmaya başlanmış ve daha sonraki devirlerde “*belirli bir metnin incelenmesi ve yorumlanması*” anlamını kazanmış midraş kelimesinin bugünkü manasına en yakın çağrışımdır.⁸⁹

Rabbânî gelenekte Kohen Ezra ile başlayan midraş çalışmaları: Musa’nın şifâhen Yeşu’ya aktardığı, Yeşu’dan yaşlılara (zekenim), onlardan peygamberlere (naviler), peygamberlerden Sanhedrin (Büyük Meclis) üyelerine, onlardan da yazıcılara (soferim) ve nihayet Tannaim dönemi Yahudi din âlimlerine ulaşan Sözlü Tevrat’ın (Torah şe-beal pe) yazıya geçirilmeden önceki yegâne şeklini teşkil etmiştir.⁹⁰ Zamanla midraş kelimesinin anlamı genişleyerek Tanah’ın anlaşılması için kendine özgü bir yorum metodu, sözlü geleneğin özel bir şeklini ve bu geleneğin toplandığı literatürü ifade eder hale gelmiştir.⁹¹ Midraşın amacı: Kutsal metinlerin manasını açıklamak, metne başvurarak gerçek dinî ve ahlakî doktrinleri tesis etmek, değişen zaman ve şartlar karşısında metinden yeni kural ve esaslar çıkarmaktır.⁹² Bu sebeple, Tannaim Dönemi üstatları kutsal metinlerin anlaşılması için uyulması gereken yorum kurallarını hazırlamak üzere ekoller kurmuşlardır. Zugot döneminin son görevlisi Hillel yedi yorum kuralı belirlemiş, daha sonraki dönemlerde İshmael b. Elişa bunları on üçe ve Rabbi Eliezer ben Yosse ha-Galili otuz ikiye çıkarmıştır. Daha sonraları Rabbi Akiva bu

⁸⁸ H.L. Strack, G. Stemberger, *Introduction to the Talmud and Midrash*, (çev. Markus Bockmuehl), Edinburgh, T & T Clark, 1991, s. 255.

⁸⁹ Araz, a.g.e., ss. 42-43.

⁹⁰ Pirke Avot, 1:1.

⁹¹ Ö. Faruk Harman, “Yahudilik: Kutsal Metinler ve Dini Literatür”, *DİA*, C. 43., 2013, s. 200.

⁹² Harman, “Yahudilik: Kutsal Metinler ve Dini Literatür”, a.g.md., s. 199.

çalışmaları ilerleterek bu kurallara eklemeler yapmış; nihayet Rabbi Akiva ve Rabbi İşmael ekolü olarak iki büyük midraşik yorum ekolü meydana gelmiştir.⁹³

Tanah'ın tefsirinde kullanılan “*PaRDeS*” ismi verilen dört yorum tarzı bulunmaktadır. Pardes (İbranice, meyve bahçesi): *Peşat* (basit ve lafzî yorum), *Remez* (felsefî-mecazî), *Deraş* (derinlemesine inceleme) ve *Sod* (mistik-batînî yorum) olmak üzere dört grupta toplanan bu kelimelerin kısaltmasıdır. Peşat, Sözlü Tevrat öğretisine uygun bir şekilde Tevrat'ın ne anlama geldiğini basit bir şekilde açıklamaktadır. Deraş, metnin fenomenolojik bir analizini yapmakta; Tevrat kavramlarının nereden kaynaklandığını ve Yahudi yaşamına nasıl uygulanacağını açıklamaktadır. Alegorik yorumu ifade eden Remez, Tevrat kelimelerini farklı açıdan ele almakta ve onlara farklı anlamlar kazandırmaktadır. Sod ise gizli kalmış anlamlar ve Tevrat'ın mistik yönünü ele almaktadır.⁹⁴

Midraş literatürü muhtevasına⁹⁵ göre “*halahik*” (halahah) ve “*agadik*” (aggadah) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Midraş halaha (çoğulu, halahot), Tanah metinlerinden çıkarılan hukuki emir ve uygulamaları (Yahudi şeriatı) en ayrıntılı bir şekilde açıklayan çalışmaları ifade eden metinlere denilmektedir. Halahik midraşlar özellikle Tannaim ve Amoraimin görüşlerini içeren ve agadik midraşlara göre daha eski midraşlardır. Tannaim döneminde düzenlenmeye başlanıldığından dolayı bu midraşlara “*tannaitik midraşim*” denilmektedir.⁹⁶ Diğerlerine göre daha çok tanınmakta olan üç ana halahik midraş: Mekhilta, Çıkış; Sifra, Levililer ve Sifre, Sayılar Kitabı üzerine yapılan tefsirlerdir.

Rabbânî literatürde halaha alanına ait (hukukî) olmayan, Tannaim ve Amoraim tarafından Tanah'taki menkıbe ve ahlâka dair metinleri açıklayan esrelere ise Midraş hagada denilmektedir. Kutsal metinleri açıklamak için Agadik Midraşim; dini özdeyişler, masal, destan, rabbiler hakkında anekdotlar, mistik ve diğer birçok konuyu

⁹³ Ayrıntılı bkz. Araz, a.g.e., ss. 140-156; Harman, a.g.md., s.199.

⁹⁴ Ayrıntılı bkz. Araz, a.g.e., ss. 79-92.

⁹⁵ Midraşların sınıflandırılması için ayrıntılı bkz. Araz, a.g.e., ss. 202-228.

⁹⁶ Strack, Stemberger, a.g.e., s. 261; Daniel Sperber, “Midrashic Literature” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 464.

kapsamaktadır.⁹⁷ Agadik midraşlar, ortaya çıkışından itibaren şifahî bir şekilde aktarılmış ve yazıya geçirilme sürecinde yeni yorumlar ve sürekli yapılan ilavelerle tedricen oluşturulup tek bir yazara ait olmadığı ifade edilmektedir.⁹⁸ Milâttan önce I. Milâttan sonra XIV. asırlar arasında meydana gelen ve tümü İbranice olan midraş türü eserler farklı dönemlerde oluşturulmuşlardır. Yazıldığı döneme göre hagadik midraşların erken, orta ve geç dönem şeklinde, üç dönem altında incelenebileceği belirtilmektedir.⁹⁹

Agadik midraş türünün altın çağını yaşadığı Amoraim döneminde kaleme alınan ve günümüze kadar ulaşan eserler yedi tanedir: Beraşit Raba, Vayikra Raba, Eyha Raba, Ester Raba, Ester Raba I, Pesikta de Rav Kahana, Şir ha-Şirim Raba ve Rut Raba.¹⁰⁰ Agadik midraş literatürünün orta döneminin (M.S. 7-10 yy.) en önemli ve meşhur eseri, Rabbi Tanhuma bar Abba'ya izafe edilen Midraş Tanhuma'dır.¹⁰¹ Geç dönem midraşları ise M.S. 11. yüzyıldan itibaren oluşturulan eserlerdir. Bu dönemin en meşhur eserleri Midraş ha-Gadol,¹⁰² Yalkut Şimoni ve Yalkut Makiri'dir.¹⁰³

Yukarıda ismi zikredilen Vayikra Raba, Midraş Tanhuma, Pesikta de-Rav Kahana edebi biçimlerine göre “*vaaz tarzı midraşlar*” diye tanımlanmaktadır. Renee Bloch bu tür midraşların Ezra döneminde Şabat ve özel gün ve bayramlarda Tevrat'ın okunmasından sonra haftanın peraşası ile ilgili darşan (vaiz) tarafından verilen vaazlarda ortaya çıktığını söylemektedir. Diğer vaaz tarzı midraşlar ise şunlardır: Pesikta Rabbati, Devarim Raba, Bemidbar Raba ve Şemot Raba.¹⁰⁴

Midraşik eserlerde, halahik ve hagadik unsurlar bir arada yer alabilmektedir. Ele aldıkları konu bakımından ayırım kolay olsa bile midraşik eserlerin tek tür olması mümkün görünmemektedir.

⁹⁷ Louis Jacobs, *The Jewish Religion: A Companion*, Oxford, Oxford University, 1995, s. 346.

⁹⁸ Araz, a.g.e., s. 212.

⁹⁹ Harman, a.g.md., s. 200.

¹⁰⁰ Sperber, a.g.md., s. 464.

¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Araz, a.g.e., ss. 260-264.

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Sperber, “Midrash Ha-Gadol” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 463.

¹⁰³ Ayrıntılı bkz. Araz, a.g.e., s. 213.

¹⁰⁴ Araz, a.g.e., ss. 216-217.

c. Mekhilta

Mekhilta “אתליכמ” (çoğulu, mekilata), “kural, ölçü” anlamına gelen İbranice *middah* ya da *kelal* kelimesinin Aramice karşılığıdır. Halahik midraşlar arasında yer alan Mekhilta, Çıkış Kitabı’nın 12/1-23/19; 31/12-17; 35/1-3. bablarının bir tefsiri olup Tanah tefsirinden çıkarılan dinî kanunların bir açıklamasıdır.¹⁰⁵

Mekhilta terimi ilk defa Geonim literatüründe ortaya çıkmış¹⁰⁶ ve bu dönemde Mekhilta, Tesniye Kitabı doğrultusunda kaleme alınan Çıkış Kitabı’nın halahik bir tefsiri olarak isimlendirilmiştir.¹⁰⁷ Mekhilta’nın redaktörü kesin olarak tespit edilememekle birlikte Rabbi Nissim b. Jacob’un Mafteah’ında (Shabbat 106 b) ve Rabbi Samuel ha Nagid’in Talmud’a mukaddemesinde Mekhilta, “*Mekilta de Rabbi ben Yişmael*” olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple Mekhilta Kitabı’nın yazarı Tannaim’den Rabbi Yişmael’e atfedilmektedir.¹⁰⁸ Rabbi b. Yişmael ekolünce I. asrın sonuna doğru kaleme alınan bu eser, Çıkış Kitabı’nın 12/1-23/19. babların bir tefsiridir. Mekhilta’da agadik karakterli bölümler daha fazla olmasına rağmen eser, hagadik olarak kabul edilen bir midraştır. Diğer bir Mekhilta ise Rabbi Akiva ekolüne ait Çıkış Kitabı üzerine yazılan “*Mekhilta de Rabbi Şimon Bar Yohay*” tefsiridir.¹⁰⁹

Mekhilta orijinal düzenlemeye göre sırayla toplam seksen iki peraşaya ayrılmış dokuz bölümden (massekhtot) oluşmaktadır: 1. “*Pisha*” (Çıkış, 12:1); 2. “*Beshalla*” (Çıkış, 13:17); 3. “*Shirata*” (Çıkış, 15:1); 4. “*Wayassa*” (Çıkış, 15:22); 5. “*Amelek*” (Çıkış, 17:8); 6. “*Bahodesh*” (Çıkış, 19:1); 7. “*Nezikin*”(Çıkış, 21:1); 8. “*Kaspa*” (Çıkış, 22:24); 9. “*Shabbeta*”(Çıkış, 31:12-17; 35:1-3). Bu düzenleme haftalık sinagog okumalarının düzenine uymamakta, sadece kitabın içeriğine dayanmaktadır. Sadece, Babil okuma düzenine göre takdim edilmiş yazılı nüshalarda, Amelek’in ilk bölümü “*Beshallah*”; Bahodesh’le birlikte ikinci bölüm “*Yitro*”; Kaspa ve Nezikin risalelerinin

¹⁰⁵ Strack, Stemberger, a.g.e., ss. 275-276.

¹⁰⁶ Harman, a.g.md., s.200.

¹⁰⁷ Isidore Singer, Jacob Zallel Lauterbach, “Mekilta”, *Jewish Encyclopedia*, Vol. 8., 1906, s. 445, www.jewishencyclopedia.com, (04.05.2019).

¹⁰⁸ Singer, Lauterbach, a.g.md., s. 445.

¹⁰⁹ Strack, Stemberger, a.g.e., s. 276.

birleşimi “*Mişpatim*”; Shabbeta “*Ki-tissa ve Va-yakel*” peraşalarıyla isimlendirilmişlerdir.¹¹⁰

d. Sifra

Sifra, Tannaim döneminde Levililer Kitabı'na yazılmış halahik bir midraştır. Aramice bir kelime olan Sifra (ספר), “*kitap*” ya da “*özel bir kitap (Book)*” anlamına gelmektedir. Babil’de, büyük ihtimalle bu midraşın önemini ve merkezi oluşunu gösteren “*Sifra*” ismi kullanılmıştır. İsrail topraklarında ise Tevrat (Tora) Kitabı'na verilen isme karşılık bu midraş “*Torat Kohanim*” diye adlandırılmıştır.¹¹¹

Yazarı belli olmayan Sifra; birçok âlime göre, Rabbi Akiva ekolü tarafından Levililer Kitabı 1:1-7:38; 10:8-18:6; 18:19; 18:24-20:5; 20:2-27:34 bapları üzerine yazılan midraşı içermektedir. Bazı bölümlerde ise Rabbi Yişmael ekolünün yorumlarına rastlandığı belirtilmektedir. Bu bölümler: Levililer Kitabı 8:1–10:7; 18:1–7; 18:18;18:28; 20:6–22 baplarıdır.¹¹²Sifra, Levililer Kitabı'nın halahik bir tefsiri olsa da içinde çok az agadik kısım bulunmaktadır.¹¹³

Genel bir görüşe göre, Sifra'nın M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren temellerinin oluşturulduğu fakat nihai düzenlemenin daha sonraki dönemlerde olduğu tahmin edilmektedir.¹¹⁴ Sifra, birbirinden bağımsız konuya ayrılan bölümlerden meydana gelmektedir. Rabbi Şimmon'dan oğlu Rabbi Judah ha-Nasi'ye ondan da Bar Kappara'ya kadar olan Tanna bilginleri (TB Kiddushin 33a) ile geonim ve rişonimin ifadesine göre, Rabbi Akiva ekolünden hâsıl olan Sifra, on bir veya on iki “*megillot*” veya “*dibburim*”e ayrılmaktadır: 1. “*Nedavah*” veya “*Vayikra*” (Lev. 1:1–3:17); 2. “*Hovah*” veya “*Nefesh*” (4:1–5:26); 3. “*Zav*” (6:1–7:38); 4. “*Sherazim*” (10:8–12:8); 5. “*Nega'im*” (13:1–59); 6. “*Mezorah*” (14:1–57); 7. “*Zavim*” (15:1–33); 8. “*Aharei Mot*” (16:1–18:30, dâhil edilmeyenlerle); 9. “*Kedoshim*” (19:1–20:27, dâhil edilmeyenlerle);

¹¹⁰ Strack, Stemberger, a.g.e., s. 276.

¹¹¹ M. Izhak Kahana, “Sifra”, *Encyclopaedia Judaica*,2007, <https://www.encyclopedia.com>, (24.05.2019).

¹¹² Kahana, a.g.md., “Sifra”, <https://www.encyclopedia.com>, (24.05.2019).

¹¹³ Leib Moscovitz, “Sifra”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press,1997, s. 643.

¹¹⁴ Strack, Stemberger, a.g.e., s. 287.

10. "Emor" (21:1–24:23); "Sinai" (25:1–26:2); 11. "Be-Hukotai" (26:3–27:34, dâhil edilmeyenlerle).¹¹⁵ Bugünkü kullanılan düzenlemesi ise: 1. "Nedavah" veya "Vayikra" (Lev. 1:1–3:17); 2. "Hovah" veya "Nefesh" (4:1–5:26); 3. "Zav" (6:1–7:38); 4. "Mekhilta de-Milluim" (8:1-36); 5. "Shemini" (9:1–11:47); 6. "Tazria" (12:1–8); 7. "Tazria Negaim" (13:1–59); 8. "Mesorah" (14:1–57); 9. "Mesorah Zabim" (15:1–33) şeklindedir.¹¹⁶

e. Sifre

Sifre (ספרי), Aramice "Sifra" kelimesinin çoğuludur ve "kitaplar" anlamına gelmektedir. Sayılar ve Tesniye kitaplarının Tannaim dönemine ait halahik tefsiridir. Rabbi Akiva ekolüne izâfe edilen Tesniye Kitabı'nın çoğunluğu üzerine yazılan Sifre li-Sefer Dvarim; Rabbi Yişmael ben Elişa ekolüne atfedilen ve Sayılar Kitabı üzerine yazılan Sifre li-Sefer ba-Midbar, farklı okullardan çıkan iki farklı midraştır. Her iki midraş halahik olmasına rağmen önemli derecede agadik unsur içermektedir. Her iki kitap da Kudüs ve Babil Talmudlarına paralel M.S. 3. yüzyıldan önce düzenlenmiştir.¹¹⁷

Sifre li-Sefer Dvarim'e çok benzeyen ve Tesniye Kitabı üzerine Rabbi Şimon bar Yohai tarafından kaleme alınan Mekhilta; Sifre li Sefer ba-Midbar'a paralel Sifre-i Zuta rakip yorum ekolleri tarafından oluşturulan Sefer Dvarim ve Sefer ba-Midbar'ın midraşik muadilleridir.¹¹⁸

2. Mişna-Talmud Arası Dönem

Ezra ile başlayan midraş çalışmaları Mişna ve Talmud'un oluşması için zemin hazırlamıştır. II. Mâbed'in yıkılmasından sonra Şimon Bar Kohba isyanı (M.S. 132-

¹¹⁵ Kahana, a.g.md., "Sifra", <https://www.encyclopedia.com>, (24.05.2019).

¹¹⁶ Strack, Stemberger, a.g.e., s. 285.

¹¹⁷ Leib Moscovitz, "Sifrei", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 643.

¹¹⁸ M. Izhak Kahana, "Sifrei", *Encyclopaedia Judaica*, 2007, <https://www.encyclopedia.com>, (24.05.2019).

136) sonucu Sanhedrin kapatılmış ve Tevrat çalışmaları yasaklanmıştır. Rabbiler Şifahi geleneğin kaybolmasından korktukları için önceleri Yazılı Tevrat ile karışmaması için şifahi olarak sürdürülen Mişna'yı, yazıya geçirmişlerdir. Mişna'nın şifahen nakledilmesi, tedvini ve yazıya geçirilmesi çalışmalarına iştirak eden bilginlere Tannaim (öğretmenler); Mişna'nın tefsiri Gemara'yı oluşturan âlimlere Amoraim (açıklayıcılar) denilmiştir. M. S. 6. ve 7. asırlarda Talmud'a ilave eden âlimlere ise Saboraim (tartışanlar) denilmiştir.¹¹⁹

a. Mişna

İbranice “*tekrar etmek*” anlamına gelen *şanah* kökünden türetilen Mişna (הגשמה) kelimesi, sözlükte “*öğrenmek*”, “*tekrar etmek*”, “*şifahî olarak öğrenilen bir şeyi çalışmak*” anlamlarına gelmektedir.¹²⁰ Daha kapsamlı bir ifadeyle, Ferisilerin¹²¹ tarih sahnesine çıkmasından (M.Ö. 2. yy.) itibaren M.S. II. yüzyıla kadar yaşamış Yahudi bilginlerin naklettiği şifahî yorumların derlenmesine Mişna denilmektedir. Mişna'nın tedvinine iştirak eden bilginlere Aramice “*öğretmenler*” manasında Tannaim (M.S. 10-20) denilmiştir. Tevrat'ın emirlerini açıklayan Mişna, Tevrat'ta kapalı olan hususları açıklamakta ve metoda uygun bir şekilde sistemleştirmektedir.¹²²

Yahudiler, Mişna'nın Musa'ya Tûr Dağı'nda vahyedildiğine inanmaktadırlar. Rabbânî Yahudilere göre, Mişna'yı Musa'dan Yahuda ha-Nasi'ye (M.S. 135-220) kadar nesilden nesile “*kırk karşılayıcı*” sözlü olarak nakletmiştir. Önceleri Yazılı Tevrat ile karışmaması için Mişna faaliyetleri şifahî olarak sürdürülmüş ve şeriata göre bu öğretileri yazmak caiz görülmemiştir.¹²³ Tevrat bilginleri, II. Mâbed'in yıkılması sonrasında zuhur eden bazı siyasi ve sosyal sebepler sonucu sözlü geleneğin kaybolma

¹¹⁹ Zaferü'l-İslâm Han, *Yahudilik'de Talmud'un Mevkii ve Prensipleri*, (çev. Mehmet Aydın), 1. B., İstanbul, İhya Yayınları, 1981, s. 16.

¹²⁰ M. Sait Toprak, *Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, 1. B., İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2012, s. 137.

¹²¹ Ferisi, “*ayrılmış olan*” mânâsına gelmektedir. Yazıcı Ezra'ya tâbi olan bu grup, M.Ö. 200 yılında Tevrat prensiplerine bağlı kalan genel Yahudi ekolünden ayrılmış olmalarından dolayı bu ismi almışlardır. Ferisiler, Yazılı Kanun'la birlikte Sözlü Kanun'un da Musa'ya Tur'da verildiğini savunmuşlardır. Bugünkü Rabbânî geleneğin ilk temsilcileridir.

¹²² Toprak, a.g.e., s. 138.

¹²³ Zaferü'l-İslâm Han, a.g.e., s. 12.

tehlikesi karşısında Sözlü Tevrat'ı yazma faaliyetlerine başlamıştır. Mişna üstadı Rav Akiva b. Yosef (M.S. 50-135) Mişna'yı toplayıp, kısımlarına ayırmış; daha sonra öğrencisi Meir, onu tamamlayıp sadeleştirmiş ve nihayet, Yahuda ha-Nasi M.S. II. yüzyılda Mişna'yı derleyip yazıya geçirmiştir. Mişna'nın dili, Yunanca ve Latince dillerinin etkisinin görüldüğü Yeni İbranice (Neo-Hebrew)'dir.¹²⁴

Muhtevası daha çok halakha ağırlıklı olan Mişna, “düzen” anlamında “*Seder* (çoğulu, *sedarim*)” altı ana bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler şunlardır:

1- Zeraim (Tohumlar): Tarım usullerini içine alan kanun ve dualardan oluşan on bir risaleden (masehet) meydana gelmektedir.

2- Moed (Belirli Günler): Şabat ve diğer dinî vecibelerle ilgili kanunları içermektedir. Tamamı yedi risaleden oluşmaktadır.

3- Naşim (Kadınlar): Aile kanunu: evlenme, boşanma, kadının statüsü gibi kanunları içeren yedi risaleden meydana gelmektedir.

4- Nezikin (Zararlar): Medenî ve ceza kanunları kapsayan on risaleden oluşmaktadır.

5- Kedoşim (Kutsal Şeyler): Kutsal Mâbed'deki ritüelleri konu edinen on bir risaleden oluşmaktadır.

6- Taharot (Taharet): Ritüel temizlik (necaset) ve kirlilik prensiplerini içeren on iki risaleden oluşmaktadır.¹²⁵

Yukarıda altı ana bölüme (seder) ayrılan toplam 63 masehet (risale) vardır. Her risale kendi arasında çeşitli kısımlara (perek) ayrılmaktadır.¹²⁶

H. J. Karsowsky, Mişna'da geçen kelimeler için iki cilt halinde bir fihrist oluşturmuş ve 1927'de Frankfurt'ta yayımlamıştır. Yine H. Danby, Mişna'yı ekleriyle İngilizceye tercüme etmiş ve 1933'de Oxford'da yayımlamıştır. Mişna'nın iyi baskısı Deborah Romm tarafından Wilno'da (Polonya) yayımlanmıştır.¹²⁷

¹²⁴ Zaferü'l-İslâm Han, a.g.e., ss. 15-17.

¹²⁵ Parry, a.g.e., s. 20.

¹²⁶ Toprak, a.g.e, s. 139.

¹²⁷ Zaferü'l-İslâm Han, a.g.e., 17.

b. Gemara

Gemara, İbranice ארמג “tamamlamak, sonlandırmak”, Aramice ise “geleneek” anlamına gelmektedir. Gemara, M.Ö. 100 ile M.S. 200 yılları arasında yaşamış rabbilerin Mişna üzerine yaptıkları tartışmaları ve bu tartışmalar üzerine yapılan deyişleri içermektedir. Gemara’ya katkıda bulunan rabbilere “açıklayıcılar” ya da “yorumlayıcılar” anlamında Amoraim denilmektedir.¹²⁸

Gemara’yı ilk defa Yahudi ha-Nasi’nin oğulları Haham Gamaliel ve Şimon (Simeon) oluşturmaya başlamıştır. Haham Ashi M.S. 365-425 arası yıllarda yeniden derlemiş; Haham Abino tamamlamış ve nihayet yaklaşık olarak M.S. 498’de son şeklini veren Haham Jose olmuştur.¹²⁹

Gemara Talmud’un ana kısmını oluşturması sebebiyle halk dilinde Gemara ile Talmud aynı anlamda kullanılmaktadır.¹³⁰ Bugün Talmud metininde; sayfanın ortasında İbranice Mişna metni, bu metinlerin arasında ise Gemara’dan Aramice açıklamalara yer verilmektedir.

c. Talmud

Mişna ve Gemara olmak üzere iki bölümden meydana gelen Talmud (דומלת), “öğrenme” anlamına gelmektedir. Talmud M.S. 200-500 yılları arasında Amoraim (açıklayıcılar, yorumlayıcılar) denilen rabbilerin yorum ve görüşlerini ihtiva etmektedir.¹³¹

Talmud’un her sayfası (daf) Mişna’yı ve Talmud’un ana kısmı Gemara’yı içermektedir. Gemara, dini kural ve kanunları konu alan “halakha” ve felsefi, teolojik, tasavvufî anlatımları, menkıbeleri ihtiva eden “aggadah” kısımlarından oluşmaktadır. Mişna’nın şerhi Gemara yani Talmud altı bölümden (seder) oluşmaktadır: Zeraim,

¹²⁸ Toprak, a.g.e., s. 141.

¹²⁹ Zaferü’l-İslâm Han, a.g.e., s. 18.

¹³⁰ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, a.g.e., s. 26.

¹³¹ Shamma Friedman, Leib Moscovitz, “Talmud”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 668.

Moed, Naşim, Nezikin, Kodaşim, Tahoret. Bu bölümlere İbranice “*şişa sedarim (Shishah Sedarim)*”de denilmektedir.¹³² Bu altı sedere ilâve bazı küçük Talmud risaleleri (mesahtot kıtanot) de vardır. Bunlar: Sefer Torah, Mezuzah, Tefilin, Tzitzith, Abadim, Kuthim ve Gerim olmak üzere yedi tanedir. Yeni Talmud baskılarına eklenen altı risale daha vardır: Aboth de Rabbi Nothan, Soferim, Semahoth, Kallah, Derech Eretz Rabbah, Derech Eretz Zuta.¹³³

Talmud’un Babil Talmud’u (Talmud Bavli) ve Kudüs Talmudu (Talmud Yerusalmi) diye iki versiyonu bulunmaktadır. Kudüs Talmudu, M.S. 351’de Roma generali Ursicinus’un baskılarından dolayı Sözlü Kanun’un kaybolmasından korkan rabbilerin endişeleri üzerine M.S. 400 yılında toplanmıştır. Kudüs Talmudu Kayseriyye, Taberiyye gibi dini merkezlerde oluşturulmuş ve daha sonraları tamamlanmıştır.¹³⁴ Kudüs Talmudu’nu yazanların başında Rabi Yohanan ve Rav Şemuel gelmektedir.¹³⁵

Kudüs Talmudu ilk defa M.S. 1522-1523 yılları arasında Daniel Bomberg tarafından basılmıştır. İkinci baskı, M.S. 1602’de Talmud’a yapılan şerhler ve notlarla Polonya’da basılmıştır. Daha sonraki önemli baskılar ise 1860-1867’de Zhitomir; 1899-1900’de Piotrkew ve 1922’de Vilna baskılarıdır.¹³⁶

Babil Talmudu’nun aslı, Yahudi ha-Nasi’nin yazdığı Mişna ile Rav Areka’nın Sura’da yazdığı şerhlerden meydana gelmektedir. Rabbilerin ittifak ettiği görüşler ve münakaşaların kaybolma tehlikesi üzerine Ashi, Babil Talmudu’nu yazmaya başlamıştır. Fakat Ashi’nin ölmesi nedeniyle (M.S. 499) yarım kalan bu eseri Rabi Rabina Bar Huna tamamlamıştır. Daha sonraları VI. ve VII. asırlarda Haham Saboraim, en son yazılan nüshanın üzerine açıklamalar ve şerhler ilâve etmiş, ihtilafli konular hakkında da bir bölüm daha eklemiştir.¹³⁷

Babil Talmudu 1520-1523 yılları arasında Venedik’te yayımlanmıştır. Günümüzde kullanılan Babil Talmudu ise ilk kez Vilna’da 1927-1932 yılları arasında

¹³² Friedman, Moscovitz, a.g.md., “Talmud”, s. 669.

¹³³ Zaferü’l-İslâm Han, a.g.e., ss. 19-20.

¹³⁴ Kudüs ismi mecazen söylenmiştir.

¹³⁵ Zaferü’l-İslâm Han, a.g.e., ss. 19-20.

¹³⁶ Friedman, Moscovitz, a.g.md., “Talmud”, s. 671.

¹³⁷ Zaferü’l-İslâm Han, a.g.e., ss. 23-24.

ünlü Dul Bayan ve Romm Kardeşler tarafından yayımlanmıştır. Babil Talmudu'nun en güzel baskısı 1912'de yayımlanan Strack'a aittir.¹³⁸

Kudüs Talmudu ve Babil Talmudu arasında çok benzerlikler olmasına rağmen içerdiği konu bakımından Kudüs Talmudu Babil Talmudu'nun üçte biri kadardır. Bunun sebebi, Babil Talmudu daha sakin ve huzurlu bir dönemde derlenmiş; Kudüs Talmudu ise Roma baskısı nedeniyle aceleyle bir araya getirilmiştir. İki Talmud arasındaki bir diğer fark ise Kudüs Talmudu Batı Aramice ibârelerinin serpiştirildiği İbranice ile yazılmıştır. Babil Talmudu da içinde İbranice ibârelerin yer aldığı Doğu Aramice ile yazılmış olup Arapça, Yunanca, Lâtinçe, Keldanice ve Süryanice kelimeleri de içermektedir.¹³⁹

Rabbani gelenekte Talmud'un başı ve bir sonunun olmadığı düşüncesi dolayısıyla her bir seder, ikinci sayfa ile başlamaktadır. Birbirini iyi veya kötü diye nitelendirmeyen yorumlar ve tartışmalar, süregelen bir şekilde Talmud'un içinde yer almıştır.¹⁴⁰ Bugünkü Talmud, M.S. 6-7. asırlarda Saboraim'in şerhleri; Rabi Solomon ben Isaac'ın (Raşi) M.S. 1040-1105 yılları arasında yaptığı yorumları; Tosafist'lerin yorumları (Fransa ve Almanya, 12-13. yy.); Rav Nissim ben Yakob'un Rav Hanael'e ait yorumları (Tunus, 990-1050) ve bazı risalelere ait yorumları, Rav Akiva Eiger'in (1761-1837) oluşturduğu sözlük, anonim ve düzenlemeler ile oluşturulmuştur.¹⁴¹

d. Tosefta

Tosefta, sözlükte “*ilâve*” anlamına gelmektedir. Rabi Yahuda ha-Nasi'nin bazı sebeplerden ötürü Mişna'ya katmadığı Tosefta, Mişna'nın içerdiği bilgilere ilâvelerde bulunan Tannaim dönemi âlimlerinin yorum ve görüşlerini ihtiva etmektedir.¹⁴²

¹³⁸ Zaferü'l-İslâm Han, a.g.e., s. 25.

¹³⁹ Friedman, Moscovitz, a.g.md., “Talmud”, s. 671.

¹⁴⁰ Parry, a.g.e., s. 27.

¹⁴¹ K. Yavuz Engin, *Vahyin Geçmiş Vârisleri: Yehûd ve Nasârâ*, 1. B., İstanbul, İşaret Yayınları, 2014, s. 187.

¹⁴² M. Said Toprak, “Talmud: Yahudilik ve Yahudilerin Yaşayan Sünneti”, *Ortadoğu Özel Sayısı*, C. 5., S. 86, Ocak-Haziran 2016, ss.409-428.

Tannaim dönemi âlimlerinden Rabi Oşaya ve Rabi Hiya tarafından derlenen Tosefta'nın büyük bir bölümü baraytalardan oluşmaktadır. Aramice “*dışarıda kalan, harici*” anlamına gelen Barayta (çoğulu, Baraytot), Mişna'nın dışında kalan halahaların tamamına denilmektedir. İbranicede dışta kalan Mişna anlamında “*Mişna hitsonsa*”da denilmektedir.¹⁴³

Tosefta, Mişna gibi altı bölümden oluşmakta ve bu bölümler kendi içinde alt bölümlere ayrılmaktadır. Mişna ile neredeyse eşdeğer görülen Tosefta, Mişna'daki farklı yorumlara yer vermekle birlikte bazen de Mişna'da yer alan öğretilerle çelişmektedir. Şayet Tosefta'da bulunan herhangi bir görüş Mişna'ya aykırı düşerse Mişna'nın öğretisi doğru kabul edilmektedir.¹⁴⁴

e. Zohar

İbranice “*ihtişam (i77)*” anlamına gelen sefer ha Zohar (İhtişamın Kitabı), Tevrat'ın mistik tefsiridir. Zohar'ın ezoterik anlatımının altında II. Mâbed yıkıldıktan sonra diasporada ıstırap yaşayan Yahudilerin özgürlüğe kavuşma arayışı ve Filistin ile Grek gnostisizmi etkileri yatmaktadır. Aramice yazılan Zohar, M.S. 2. yüzyılda yaşamış Rabbi Şim'on ben Yohai'nin mistik öğretilerine dayandığı ifade edilse de anonim bir eser olduğu söylenmektedir. Zohar metni bugünkü şeklini, M.S. 13. yüzyılda yaşayan İspanyalı mistik Moşe de Leon tarafından almış ve Aramice ve İbranice kitap haline getirilmiştir.¹⁴⁵

Metaforik bir dil yapısına sahip olan Zohar; Tanrı ve kozmosun nasıl işlediğini, Tanrı, Yahudi halkı ve Tevrat arasındaki ilişkiyi ve gizli ilimleri konu edinen birbirinden farklı yirmi dört kompozisyondan oluşmaktadır.¹⁴⁶ Tanah'ın manasındaki derinliği açıklamaya çalışan Zohar, herkesçe anlaşılabilir bir dil yapısına ve anlatımına

¹⁴³ Avraham Walfish, “Tosefta”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 700.

¹⁴⁴ Walfish, a.g.md., s. 700.

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kürşad Demirci, *Yahudi Mistizmi veya Kabalacılık: İnançlar ve Tarih*, 1. B., İstanbul, ayışığıkitapları, 2015, ss. 8-10; A. Ekrem Kaya, *Kabala: Yahudi Kadim Mistik Öğretisi*, 1. B., İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2008, s. 59.

¹⁴⁶ Diamond, a.g.e., s. 95.

sahip değildir. Bu sebeple farklı yöntemlerle yorumcular tarafından açıklanmaktadır.¹⁴⁷ Günümüzde Kabala bilgini Daniel Matt, kendi yorumlarıyla birlikte Zohar'ın İngilizce versiyonunu yayımlamıştır.

Kabalacılığın (Yahudi mistizmi) temel kaynaklarından olan Zohar, günümüzde birçok Ortodoks Yahudi tarafından Talmud kadar değerli görülmekte ve peraşâ yorumlarında kaynak olarak kullanılmaktadır.

3. Talmud Sonrası Dönem

Talmud sonrası dönemde oluşturulan eserler M.S. 7-19. yüzyıllar arası ve 19. yüzyıl sonrasında Geonim, Rişonim ve Aharonim tarafından yazılmış ve Rabbânî literatüre kazandırılmıştır.

Talmud'un redaksiyonu sonrası M.S. 600-1040 yılları arasında Yahudi âlimleri (Geonim), Tevrat, Mişna ve Talmud üzerine şerhler; Yahudi şeriatı üzerine halaha çalışmaları; Yahudi dini ahlâkı, ibâdeti ve duâ kitapları; hukuksal sorular-cevaplar (Şe'elot u-Tşuvat) türünden Responsalar; reddiye; risâle ile dil ve gramerle ilgili çalışmalar yapmıştır. Saadiya Gaon'un "*Tefsîru't-Torah bi'l-'Arabiyye*", Samuel b. Hofni'nin (ö. 1034) Tekvin Kitabı üzerine yorumu "*Keter Tora*" adındaki kitabı ve Talmud'a giriş kitabı "*Medhalü't-Talmud*" bu dönemde yazılan önemli çalışmalardır.¹⁴⁸

Geonim Dönemi sonrası XI. ve XVI. yüzyıllar arası dönemde de Tevrat ve Talmud üzerine çalışmalar devam etmiş; döneme damgasını vuran eserler, Filistin ve Babil toprakları dışında Kuzey Afrika ve Avrupa'da yaşayan Yahudi bilginleri (Rişonim) tarafından yazılmıştır. Bu dönemde Tanah ve Talmud'a yazılan şerhler; etik, felsefi ve halahik türde birbirinden farklı çalışmalardır.¹⁴⁹

16. yüzyıl sonrasında ülkeler arası dini, siyasi ve sosyal çekişmeler ve değişimler karşısında bölgeye ve zamana göre Yahudi âlimlerin (Aharonim) yaptığı çalışmalar

¹⁴⁷ Demirci, a.g.e., 9.

¹⁴⁸ Toprak, a.g.e., s. 208.

¹⁴⁹ Araz, a.g.e., s. 195.

birbirinden farklılık göstermiştir. 16. yüzyılda Osmanlı toprakları dâhil (Safed) genellikle çeşitli Avrupa ülkelerinde, önceki dönemlerde halaha ve Talmud üzerine yazılmış önemli çalışmalar değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. 17. ve 18. yüzyılda yapılan çalışmalar ise daha çok Mişne Tora ve Şulhan Aruh gibi önemli eserlere yazılan yorumlar ile derlenen halahalar üzerinedir. 19. yüzyıla gelindiğinde, Nazi Almanyası dönemine kadar Doğu Avrupa’da açılan yeşivalarda, Tevrat çalışmaları yapılıyorken II. Dünya Savaşı sonrası, daha önce ABD’de açılan Tevrat çalışma merkezleri tamamen ABD ile İsrail’de aktif hale gelmiş ve bu merkezlerde, daha önceki devirlerde yazılan eserler hakkında çalışmalar yapılmıştır.¹⁵⁰

Tanah tefsiri çalışmalarına kaynak olan XI. yüzyıl sonrası önemli eserler veya bu eserleri kaleme alan önemli Yahudi bilginleri “*Rişonim Dönemi*” ve “*Aharonim Dönemi*” başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.

a. Rişonim Dönemi (11-16. yy.)

Geonim ve Aharonim dönemleri arasında yer alan ve XI. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eden Rişonim döneminde farklı bölgelerde birçok eser yazılmıştır. Rişonim’den Solomon ben Isaac, Samuel b. Meir, İbn Ezra, Moşe ben Nahman ve Moşe ben Maimon yazdığı eserlerle ön plana çıkan âlimler arasında gösterilebilir. Adı geçen âlimlerin Tanah üzerine yazdıkları tefsir çalışmaları, alt başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır.

(1). Solomon ben Isaac (1040-1105)

İsminin baş harflerinden oluşan Raşi ismiyle de bilinen Rabi Şelomo Yitzhaki veya Solomon b. Isaac (1040-1105), Orta Çağ’ın en önemli Tevrat ve Talmud

¹⁵⁰ Araz, a.g.e., s. 198.

yorumcusu olarak bilinmektedir. Fransa (Troyes) doğumlu Raşi, açık ve anlaşılır tefsiriyle günümüze kadar birçok Yahudi müfessirini etkilemiştir.¹⁵¹

Raşi'ye atfedilen birçok Tanah yorumu, esasında Raşi'nin öğrencileri tarafından kitapların sayfa boşluklarına yazılan notların derlemesi olarak bilinmektedir. Lipschuetz, Raşi'ye ait olmadığı iddia edilen Tarihler, Nehemya, Ezra ve Eyüp kitaplarına dair tefsirin esasen ona ait olduğunu fakat öğrencileri tarafından yeniden biçimlendirildiğini ve çoğaltıldığını ifade etmektedir.¹⁵²

Raşi'nin tefsirinde temel ayırt edici özellik, Kutsal metnin lafzî yorumlanmasına en yakın rabinik kaynaktan seçilen yorumlar arasında bir uzlaşma sağlanmış olmasıdır. O, rabinik kaynaklardan yararlanırken bire bir alıntı yapmak yerine metnin kolay anlaşılması için yorumunu, Midraş diline uygun formüle etmiş ve yorumlarında kutsal metnin dilini titiz bir şekilde analiz etmeye yoğunlaşmıştır. Raşi, çoğunlukla rabinik kaynaklardan yararlanmıştır fakat genel olarak hangi kaynaklardan yararlandığını belirtmemiştir. Bu konuda, Raşi hakkında yazdığı bir kitapta Zunz, Raşi'nin faydalandığı kaynakların en önemlilerinin Targumlar (özellikle, Targum Onkelos) olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³

Raşi'nin yorumları üç formatta İngilizce olarak mevcuttur. En kullanışlı versiyonu "*The Sapirstein Edition Rashi*" 1998'de New York'ta basılmıştır. Bu baskıda, İbranice Tevrat metni ve İngilizce çevirisiyle Raşi'nin yorumu Yisrael Herczeg tarafından çevrilmiş ve notlarla açıklanmıştır. Raşi'nin yorumlarının edebi çevirisi, açıklayıcı kelimeler ve ifadelerle birlikte verilmiş ve vurgulanmıştır. Ayrıca ek notlarda Raşi'nin metoduna değinilmiştir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Parry, a.g.e., s. 41.

¹⁵² Judith R. Baskin, "Rashi", *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, Vol. 17., (ed.) Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, s. 102.

¹⁵³ Baskin, a.g.md., s.102-103.

¹⁵⁴ Diamond, a.g.e., s. 192.

(2). *Samuel ben Meir (1080-1160)*

Dedesi Raşi gibi Kitab-ı Mukaddes ve Talmud yorumcusu rabbinik âlim Samuel b. Meir (1080-1160), Raşbam ismiyle (isminin baş harflerinden oluşan) de bilinmektedir. Babasından ve dedesinden Fransa’da (Ramerupt ve Troyes) eğitim alan Raşbam, dedesinin Tanah’a dair yazdığı yorumlardan bazı fikirleri kabul etmiş ve dedesinin aksine daha uzun açıklamalarda bulunmuştur.¹⁵⁵

Raşbam, Kitab-ı Mukaddes’i yorumlarken onun derin anlamındaki lafzi manaya vurgu yapmıştır. Eğer Midraş lafzi manayı ele alıyorsa Midraşik kaynaklardan yararlanmış ve alıntı yapmıştır. Kitab-ı Mukaddes’teki gramer ve nahiv çalışmalarıyla daha çok ilgilenen Raşbam, Kitab-ı Mukaddes’in detaylarını yorumlamak yerine ayetlerdeki bazı gelenek ve tabirleri gerçek nesnelere (realia) dayanarak açıklamıştır. Kitab-ı Mukaddes’i yorumlarken dedesi gibi Targum Onkelos’dan yararlanmıştır.¹⁵⁶

Raşbam, Kutsal Kitap’ın tümüne dair yorum yazmasına rağmen günümüzde yalnızca Tevrat yorumu mevcuttur. Raşbam’ın Tevrat yorumu Martin Lockshin tarafından dört dile çevrilmiş, düzenlenmiş ve açıklanmıştır.¹⁵⁷

(3). *İbn Ezra (1089-1164)*

Orta Çağ’ın en önemli Tanah yorumcularından biri olan İbn Ezra diğer bilinen ismiyle Abraham b. Meir, İspanya “*Altın Çağı*”nın son âlimlerindedir. İbn Ezra müfessirlik dışında şair, tercüman, filolog, filozof ve astrologdu.¹⁵⁸

İbn Ezra’nın Samuel, Krallar, Yeremya, Hezekiel, Özdeyiş, Ezra, Nehemya ve Tarihler dışında Kitab-ı Mukaddes’e yazdığı yorumlar en iyisi olarak bilinmektedir. Rabbinik geleneği doğru bir şekilde anlamadan yapılan hatanın bir dilbilimci için tehlikeli olduğuna inanan İbn Ezra, ilk olarak Kitab-ı Mukaddes’in dilini ve gramerini

¹⁵⁵Ross Brann, “Shemuel ben Meir” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press,1997, ss. 632-633.

¹⁵⁶ Brann, a.g.md., s. 632-633.

¹⁵⁷ Diamond, a.g.e., s. 196.

¹⁵⁸ Raphael Jospe, “İbn Ezra (Abraham Ben Meir)”, *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, Vol. 9., (ed.) Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, s. 664.

tetkik etmiştir. İbn Ezra, Tevrat ve Neviim (Peygamberler) kitaplarındaki ilahi mesajları anlamada insan aklının rolünü vurgulamış, Kitab-ı Mukaddes yorumunun linguistik öğelerine ek olarak Tanrı'nın adı, mucizeler ve astronomi gibi konular üzerine felsefik ara sözler yazmıştır.¹⁵⁹

İbn Ezra'nın Tevrat üzerine şerhi H. Norman Strickman ve Arthur M. Silver tarafından 1997-2004 yılları arasında beş cilt halinde New York'ta yayımlanmıştır. Strickman ve Silver'in kaleme aldığı eserlerde, Tevrat'ın İbranice metni veya İngilizce çevirisi verilmeden sadece İbn Ezra'nın yorum yaptığı kelimelerden bahsedilmiştir. Genellikle mestur bir tarzı olan İbn Ezra'nın şerhi, bu baskıda açıklayıcı kaynaklar eşliğinde notlarla iyi bir şekilde açıklanmıştır.¹⁶⁰

(4). Moşe ben Nahman (1194-1270)

Orta Çağ'ın diğer bir ünlü Yahudi bilgini ise Moşe ben Nahman'dır. Nahmanides (Yunanca "Nahman'ın oğlu") veya Ramban olarak da bilinmektedir. Ramban, Kutsal Kitap yorumcusu olmanın yanında halakist, kabalist, doktor ve şairdi.¹⁶¹

13. yüzyıl İspanyol bilgini Ramban, Talmud'u yorumlamış ve Yahudi kanunu (halakha) hakkında eserler yazmıştır. Ramban'ın yorumları, Kabala öğretilerini (mistik) içermesi açısından bir ilki ve çağdaşları arasında farklı bir yorum tarzını teşkil etmiştir.¹⁶²

Ramban'ın Tevrat üzerine yorumları, Charles B. Chovel tarafından 1973-1999 yılları arasında İngilizceye çevrilmiştir. Chavel, Ramban'ın yorumlarına kısa açıklamalı dipnotlar eklemiştir. Ramban'ın metodu ve eliptik tarzı hakkında daha iyi açıklamalara yer verilen gelişmiş bir sürüm Artscroll serisinde yer almaktadır.¹⁶³

¹⁵⁹ Michael A. Signer, "Ibn Ezra, Avraham" *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 344.

¹⁶⁰ Diamond, a.g.e., ss. 194-195.

¹⁶¹ Michael A. Signer, "Nahmanides, Moses", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 490.

¹⁶² Parry, a.g.e., s. 42.

¹⁶³ Diamond, a.g.e., ss. 195-196.

(5). *Moşe ben Maimon (1135-1204)*

Kurtuba’da dünyaya gelen ünlü Yahudi bilgin Moşe b. Maimon (Musa İbn Meymun), Müslüman İspanya’da yetişmiş; on üç yaşındayken ailesiyle birlikte İspanya’yı terk etmek zorunda kalmış ve hayatının uzun bir dönemini Kuzey Afrika ve Mısır’da geçirmiştir. Maimonides (Yunanca “Maimon’un oğlu”) ya da isminin baş harflerinden oluşan Rambam ismiyle de bilinen İbn Meymun, dini liderlerle dolu bir soydan gelmekte ve soy kütüğü Mişna’nın derleyicisi Rabbi Yahuda ha-Nasi vesilesiyle Kral Davud’a dayandırılmaktadır.¹⁶⁴

İbn Meymun, Talmud bilgini, astronom ve matematikçi olan babasından dini ve bilimsel eğitimini almakla birlikte dönemin Yahudi ve Müslüman düşünürlerinden eğitim görmüş; matematik, tıp, metafizik, felsefe, mantık gibi alanlarda kendini yetiştirmiştir.¹⁶⁵ Hekim, filozof ve halakist olan Rambam, Yahudi hukuku, teoloji, felsefe ve tıp alanında birçok eser yazmıştır. Arapça, Aramice ve İbranice dil bilgisine sahip olan İbn Meymun, Rabbanî literatüre yönelmiş ve günümüzde dahi önemini yitirmeyen, Yahudi dinî eğitim kurumlarında (yeşiva) otorite kabul edilen birçok eseri Yahudi külliyatına kazandırmıştır.¹⁶⁶ Birçok bilgene göre İbn Meymun’un yazıları, hukuk ve şeriat kurallarıyla muhasır bir cemaatin çıkarları doğrultusunda yapılandırıldığı ve bildirildiği ifade edilmektedir.¹⁶⁷

Yahudi teolojisi, felsefesi ve hukukunun sistematize edilmesinde etkin olan İbn Meymun, Yahudiliğin inanç esaslarını “*13 İman Prensibi*”nde formüle etmiş ve Tevrat’ın 613 emrini “*Sefer ha-Mitzvot*” adlı eserinde derlemiştir. İbn Meymun, Yahudi kanunu sistematize eden ilk kişi olup Talmud üzerine yapılmış çalışmasını “İkinci Tora” anlamına gelen *Mişne Tora* ya da diğer biline adıyla *Yad ha-Hazaqah* (Güçlü El) adlı eserinde toplamıştır.¹⁶⁸ Mişne Tora, avama yönelik yazılmış bir kitap iken dini felsefe

¹⁶⁴ Louis Isaac Rabinowitz, “Maimonides, Moses”, *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, Vol. 9., (ed.) Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, s. 381.

¹⁶⁵ Hatice Doğan, *İbn Meymun’un Hayatı, Eserleri ve Delâletü’l-Hâirîn Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, ss. 16-17.

¹⁶⁶ Ayrıntılı bkz. Doğan, a.g.e., ss. 28-58.

¹⁶⁷ Isadore Twersky, “Some Non-Halakic Aspects of the Mishneh Torah” *Jewish Medieval and Renaissance Studies*, ed. Alexander Altmann, Cambridge 1967, s. 98.

¹⁶⁸ Parry, a.g.e., s. 42.

üzerine yazılmış önemli bir eseri *Delâletü'l-Hâirîn* (Şaşkınların Kılavuzu), daha elit bir kesime hitap etmektedir.¹⁶⁹

İbn Meymun'un Rabbanî literatür içinde önemli bir diğer eseri ise Mişna'nın hacimli bir tefsiri olan *Peruş ha-Mişna* (Kitabü's-Sirâc)'dır. İbn Meymun Arapça dilinde yazdığı bu eserde, Mişna'daki muğlak ifadelerin ve Talmud'un şeriat haricindeki kısmında olan mecazi yorumların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Birçok dilde çevirisi olan *Peruş ha-Mişna*'nın Latince çevirisi 1655'de Edward Pococke tarafından Oxford'da; Almanca çevirisi 1863'ta Leipzig'de neşredilmiştir. Arapça aslı ile İbranice çevirisi ise J. Kafah tarafından 1963-1968 yılları arasında Kudüs'te yayımlanmıştır. Bu kitabın İbranice çevirisini esas alan F. Rosner, 1955 yılında "*Maimonides Introduction to His Commentary on the Mishnah*" adıyla İngilizce dilinde kaleme almıştır.¹⁷⁰

b. Aharonim Dönemi (1563 ve sonrası)

Aharonim döneminin başlangıcının belirlenmesinde, Yosef b. Efraim Karo'nun (1488-1575) 1563'te *Şulhan Aruh* adlı eseri yazması esas alınmaktadır.¹⁷¹ Portekiz'den Osmanlı topraklarına zorunlu göç eden İspanya doğumlu Yosef Karo, günümüzde en çok müracaat edilen *Şulhan Aruh* adlı eserini Safed'de yazmıştır. Yosef Karo'nun Beit Yosef (1559) adlı dört ciltlik eserinin bir özeti olan ve "hazırlanmış sofrâ" anlamına gelen *Şulhan Aruh*, günlük yaşamda Yahudi hukukunun anlaşılması için takdim edilen bir eserdir. İlk baskısı Venedik'te 1564-1565'te basılmış ve kısa zamanda bütün Yahudi cemaatlerince kullanılan bir eser haline gelmiştir.

Tevrat'a yaptığı şerhle Yahudi literatürüne önemli katkıları olan bir diğer isim ise İtalya doğumlu Sforno'dur. Sforno (1475-1550), kendi adıyla da anılan Tevrat tefsirini Raşi, İbn Ezra, Raşbam ve Ramban gibi kendisinden önceki otoritelerin açıklamalarını

¹⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, a.g.e., ss. 58-230.

¹⁷⁰ Doğan, a.g.e., ss. 31-32.

¹⁷¹ Araz, a.g.e., s. 195.

sentezleyerek kendine has bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Peşat metoduyla yaptığı açıklamalarında, Talmud ve Midraş'tan alıntılar yapmıştır.¹⁷²

19. yüzyıldan itibaren son dönemlerde Tanah üzerine yapılan yorumlar ABD ve İsrail'de neşredilmiştir. Günümüzde tercih edilen Tevrat üzerine yazılmış tefsirlerden biri Jewish Publication Society tarafından 1989-1996 yılları arasında beş cilt halinde yayımlanmıştır. Bu eserde geleneksel İbranice metin, yeni JPS İngilizce çevirisi (NJPS) ve Humaş üzerine önde gelen otoriteler tarafından yazılan yorumlar yer almaktadır. Her peräşa ayet ayet tanıtılmakta ve yorumlanmaktadır. Ayrıca metinlerdeki anlaşılmaz kısımlar işaretlenerek her cildin sonunda eğitici derslerle ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Çevirisi NJPS versiyonunda olan bir diğer eser ise Tevrat ve Tanah üzerine yorumları içeren "*The Jewish Study Bible*" (2004) adlı eserdir.¹⁷³

ArtScroll serisinde 1993 ve sonrasında yayımlanan "*The Chumash: The Stone Edition*" adlı eser de "*The Jewish Torah Commentary*" gibi geleneksel yorumları ihtiva etmektedir. Talmud eğitiminde derinleşen rabbilerin yazdığı birçok yorum ve çok çeşitli rabbinik midraşik yorumların sentezlendiği bu Humaş, "*rabbinik yazılardan antoloji*" olarak nitelendirilmektedir.¹⁷⁴

W. Gunther Plaut'un 2005'te New York'ta basılan "*The Torah: A Modern Commentary*" adlı eseri ise modern bir çizgide ele alınmış yorumlamalardan oluşmaktadır. Tevrat okuma düzeni gözetilmeksizin yazılan bu eserde, her bir peräşa bağlamsal olarak tanıtılıp ardından özetlenmektedir. Her bir bölümün sonunda, peräşanın gündeme getirdiği dikkat çeken meseleleri ele alan ve karmaşık ilmi tartışmaları özetleyen bir dizi kısa denemeler bulunmaktadır. Denemelerin ardından "*Gleanings*" (derleme) adlı bölümde: Her bir peräşayla bağlantılı Midraş, klasik tefsirler, Yahudi düşünürler, eski ve yeni modern şairler ve diğer dinsel geleneklerden oluşan kaynakların bir özeti sunulmaktadır.¹⁷⁵

¹⁷² Sevivon, "*Haftanın Peräşası Bülteni: Bir Kişi/Bir Eser*", 27 Aralık 2008, http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=517&Itemid=181, (24.05.2019).

¹⁷³ Diamond, a.g.e., s.183.

¹⁷⁴ Diamond, a.g.e., s. 186.

¹⁷⁵ Diamond, a.g.e., s. 184.

Plaut gibi Richard Elliot Friedman da modern okuyucuya yönelik Tevrat üzerine yorumlamalarda bulunmuştur. Humaş'ı (Tevrat) modern okuyucuya yorumlamaya çalışan ilk ve tek kişi olmadığını bilen Friedman, "*Commentary on the Torah with a New English Translation*" (2001) adlı eserinde diğer tefsirlerde fark edilmeyen ya da değinilmediğini düşündüğü noktalara vurgu yapmaktadır. Bu nedenle ele aldığı ayet ve pasajlarda seçici davranmıştır. Humaş'a bütünselci bir bakış açısıyla bakan Friedman, yorumlarıyla okuyucunun "büyük bir resim" perspektifi geliştirmesine yardımcı olmaktadır. James S. Diomand'ın ifadesiyle, Modern Liberal Yahudiliğin entelektüel ve manevi kaygılarıyla uyumlu ve daha yeni olan çoğu kişisel tetkik ve iç görülerin olduğu bir eserdir.¹⁷⁶

Çağdaş olan Plaut ve Friedman'a göre daha farklı metot kullanan Etz Hayim, 2001 yılında New York'ta basılan "*Etz Hayim: Torah and Commentary*" adlı eserinde Tevrat'ı Peşat ve Deraş metotlarıyla ayrı ayrı yorumlamıştır. Etz Hayim bu yaklaşımıyla okuyucunun iki açıklayıcı metot arasındaki farkı görmesini ve kavramasını amaçlamıştır. Bu sebeple her sayfada, İbranice metin ve İngilizce çevirinin altında çift çizgiyle ayrılmış bölümde –çizginin üstünde Peşat altında ise Deraş- iki ayrı yorumlama yer almaktadır. Bireysel ayetlere odaklanması yönünden JPS Torah Commentary'den ayrılan Peşat bölümünde, metnin basit anlamı açıklanmaktadır. Deraş bölümünde ise Midraş ve diğer klasik İbranice kaynaklardan elde edilen yorumlar derlenmektedir. Bu bölüm, bir kişinin her peraşanın başında içeriğe yönelik bazı kısa ve öz görüşleri bulabileceği kısımdır.¹⁷⁷

Aryeh Kaplan'ın 1981'de New York ve Kudüs'te basılan "*The Living Torah*" adlı Tevrat yorumu da tercih edilen önemli eserler arasında yer almaktadır. Diamond'a göre, hatasız çevirisiyle akıcı bir dile sahip olan bu eserde Aryeh Kaplan, Ortodox yönelimine uygun olarak nadiren Septuagint'e (Tevrat'ın eski Yunanca çevirisi) ve Josephus'u referans alarak Rabinik ve Ortaçağ kaynaklarına atıfta bulunmuştur.¹⁷⁸

Daha az tarihsel-eleştirel bir yaklaşım arayanlar için Everett Box'un 1995'te New York'ta yayımlanan "*The Five Books of Moses*" adlı eseri örnek verilebilir. Box, kendi

¹⁷⁶ Diamond, a.g.e., ss. 185-186.

¹⁷⁷ Diamond, a.g.e., s. 185.

¹⁷⁸ Diamond, a.g.e., ss. 186-187.

çevirisi olan ana bölümde (IV. Bölüm) edebi eğilime uygun yorumlarda bulunmuştur. Eserde, metin üzerine Box'un kısa ve genellikle ilginç notları ve orijinal İbranice ve İngilizce arasında köprü kuran bireysel kelimelerin yorumlamaları yer almaktadır. Box'un çalışmasına çok benzer bir eser de Robert Alter'a ait 2004'ta New York'ta yayımlanan "*The Five Books of Moses*" adlı çalışmadır. Bir çeviri projesi olan bu eserin asıl amacı metnin edebi ve retorik yönlerini vurgulamaktır. Alter yorumlarında kısaca ve yasaların sosyal ve kültürel bağlamını açıklamakta ve okuyucunun görmesi gereken önemli konularda metinler arası referans vererek yardımcı olmaktadır.¹⁷⁹

Son olarak, Türkiye'de de benzer çalışmaların görüldüğü elli dört peräşa üzerine odaklı çalışmalara örnek bir eser Nehama Leibowitz'e aittir. Bir peräşada derinlemesine bir araştırmanın nasıl yapılacağını iyi bilen Nehama (1905-97), uzun yıllar boyunca İbranice dilinde elli dört peräşayı nüshalar halinde yazmıştır. Nehama'nın yazdığı bu nüshalar, daha sonra toplanarak İbranice dilinde beş cilt halinde sunulmuştur. 1970'lerde ise Aryeh Newman tarafından İbraniceden çevirisi yapılan eser, "*World Zionist Organization*" ve "*Department for Torah Education*" tarafından İsrail'de yayımlanmıştır. Nehama, her bir peräşada, Midraş ve Orta Çağ İbranice yorumlarda işlenen konuları ve yüzyıllar boyunca bu çizgide yapılan birçok yorumu farklı bir şekilde ele almıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Diamond, a.g.e., ss. 187-188.

¹⁸⁰ Diamond, a.g.e., s. 197.

II. BÖLÜM:

YAHUDİLİKTE HAFTALIK TEVRAT OKUMA RİTÜELİ VE PERAŞALAR

Ezra ile başlayan haftalık Tevrat okumaları özel bir ritüelle gerçekleştirilmektedir. Sina'daki tecrübenin kompoze edildiği bu ritüel pazartesi, perşembe, özel gün ve bayramlar ile Şabat'ta gerçekleştirilmektedir. Bu bölümde: Şabat gününün ana ibâdeti olan Tevrat okuma ritüeli, Tevrat'ın elli dört peraşasının muhtevası, bayram ve özel günlerde okunan peraşaların Tevrat düzenine göre okunuşu ayrıntılı bir şekilde izah edilecektir.

A. ŞABAT'TA TEVRAT OKUMA GELENEĞİ

1. Yahudilikte Şabat Merasimi

Biblik zamandan günümüze kadar Yahudiler tarafından haftanın en kutsal günü olarak görülen Şabat, Yahudiler için dinlenme gününden daha fazlasını ifade etmektedir. Şabat, iş yapma yasağının yanı sıra, aile fertleriyle birlikte olma ve aynı sofrada etrafında kutlama ve kutsama yapma; sinagogda ibâdet etme ve Tevrat okuma ile aynı zamanda da manevi yenilenme günüdür.

Kökene hakkında farklı görüşler olan Şabat ile ilgili pek çok atfın¹ yer aldığı Tevrat ve Ahd-i Atik'te, bu günün anlamı ve kutsal kılınmasının sebebi olarak gösterilen meselelerden en önemlisi, Tevrat'ın Tekvin bölümünde şöyle ifade edilmektedir: *"Gök ve yer bütün öğeleriyle tamamlandı. Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten o gün dinlendi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı, yarattığı bütün işi bitirip dinlendi."*² Bu pasukdan hareketle Şabat, "dinlenme günü" olarak tespit edilmiştir. Dinlenme sözcüğü birçok anlam ifade ettiğinden Talmud Şabat risalesinde,

¹ Çıkış 31: 12-18; 20:8-11; 23:12; 34:21; 35:2; Lev. 23:3; Tesniye 5:12-14.

² Tekvin 2: 2-3.

bu anlam karmaşasını ele almaktadır.³ Buna göre Şabat, pasif bir dinlenmeden daha çok hayatın gereklerinden uzakta kalarak kişinin kendini dinlediği ve Tanrı'ya yaklaştığı gün olarak görülmektedir. Amerikalı psikolog Eric Fromm bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Geleneksel Şabat kavramında dinlenmek, “dinlenmenin” çalışmamak veya çaba sarf etmemek şeklinde tanımlamasından oldukça farklıdır. Şabat günü insan, başlıca meşguliyeti hayatta kalmak için mücadele etmek ve biyolojik yaşamını sürdürmek olan bir hayvan olmaktan tamamıyla çıkar. Şabat günü, insan tam bir insandır; insan olmaktan başka görevi yoktur.*”⁴

Tevrat, Şabat'ta iş yapma yasağı hususunda On Emir'de (Decalogue) şu ifadelere yer vermektedir: “*Şabat gününü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışarak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrın Rab'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dâhil hiçbir melaha yapmayacaksınız.*”⁵ İbranice “yaratıcı iş” anlamına gelen melaha sözcüğü, yaratıcı olan ya da kişinin çevresi üzerinde hâkimiyet sağlayan işi kastetmektedir.⁶ Böylelikle Şabat yasaklarıyla ilgili fiziki bir güç isteyen işler kastedilmeyip; yeni bir olay yaratabilecek fiiller söz konusu edilmektedir. Şabat risalesinde listelenen otuz dokuz melaha, İsrailoğulları'nın Sina Çölü'nde yaptığı kutsal çadırın (Mişkan) inşasındaki işleri kapsamaktadır. Bu sebeple Şabat risalesinde belirtilen ateş yakıp söndürmek, evden dışarı herhangi bir şeyi taşımak, yazı yazmak, silmek gibi otuz dokuz melaha ve türevleri –her devrin yaşam şartlarına göre değişen- Şabat'ta yasaklanmıştır.⁷

Sürgün Dönemi'nde sinagogların inşası ile daha anlamlı hale gelen Şabat, ev ve sinagogda yapılan görkemli merasimler ile hem eğlenme hem dinlenme hem de Tanrı'ya yakınlaşma günüdür.

³ Rabbi Aaron Parry, *Talmud Nedir?*, (çev. Estreya Seval Vali), İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2005, s. 55.

⁴ Rabi Benjamin Blech, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, (çev. Estreya Seval Vali), 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2003, s. 171.

⁵ Çıkış,20:8-10.

⁶ Parry, a.g.e., s. 171.

⁷ Suzan Alalu, ‘vd.’, *Yahudilikte Kavram ve Değerler: Dinsel Bayramlar, Dinsel Kavramlar, Dinsel Gerçekler*, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996, s. 181.

Yahudi takvimine göre Şabat, Cuma günü yörelere göre değişen *Kabalat Şabat* vaktinde başlayıp Cumartesi günü ilk yıldızların görünmesiyle son bulmaktadır. Tevrat'ta geçen Kutsal Şabat'ı onurlandırmak (Çıkış 20:8) ibaresi bağlamında Cuma günü erken saatlerden itibaren alışverişler yapılır; ev ve mutfak eşyaları temizlenir ve aile fertleri özenle giyinmiş olur. Bu hazırlık ev hanımının mum yakma berahasını okuyup Şabat mumlarını yakmasına kadar sürmektedir. Talmudik devirlere dayanan bu geleneğe göre en az iki mum yakılmaktadır. Ayrıca iki mum yakılması rabbilere göre, On Emir'deki Şabat'la ilgili emrin iki şeklini ifade etmektedir: Çıkış 20:8'de *Zahor* (hatırla) emri ve Tesniye 5:15'de *Şamor* (koru) emridir.⁸ Mumlar yakılıp beraha (kutsama) okunduktan sonra herkes birbirine “*Şabat Şalom*” (Barışçıl bir Şabat) der. Mum yakma merasiminden sonra evin erkekleri sinagog ayinine katılır ve Şabat, *Kabalat şarkısı* söylenerek karşılanır. Devamında ise ilahi (Leha Dodi “Gel Sevgilim”), Mezmurlar ve Amida (yedi berahası) duaları okunarak merasim son bulur.

Cuma akşamı sinagogda kısa süren ibadetten sonra evin reisi, aile fertlerini sofranın etrafında toplar ve çocuklarını kutsar. Elini tek tek çocuklarının başına koyarak erkek çocuğu için “*Allah, seni Efraim ve Manasse gibi yapsın.*”, kız çocuğu için “*Allah, seni Sara, Rebeka, Rahel ve Lae gibi yapsın.*” diyerek dua eder. Yemeğe başlamadan önce Yahudi koca, eşine Hz. Süleyman'ın değerli bir kadının erdemlerini ifade ettiği “*Eşat Hayil*” (Süleyman Meselleri 31: 10-13) şarkıyı söyler. Sonra sevinç ve bayramın simgesi olan şarap eşliğinde, Kuduş (kutsama) duasını okur ve şarabı herkesin içmesi için ev halkına uzatır. Bunu, ellerin yıkanması ve Man'ı temsil eden iki hallotun (somun) kutsanması “*Ha- Motsi*” takip eder. Yemeğe başlamadan önce Şabat'ı karşılama mahiyetindeki “*Şalom Alehem*” (selam size) duası okunur. Hallotun tuza batırılıp herkese dağıtılması ile yemek başlar; ilahiler (*Zemirot*) ve şükür duası ile son bulur.⁹

Eskiden, gündüz yapılan Mâbed ibâdetleri zamanla akşam (Arvit), sabah (Şahrit) ve ikindi (Minhah) olmak üzere üç vakit olarak yer almıştır.¹⁰ Şabat günü sabah tefilasında, sinagog ibâdetlerinde önemli bir yere sahip olan Tevrat okumalarından

⁸ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik'te Şabbat (Sebt): Kökeni, İlgili İnanç ve Uygulamalar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 59.

⁹ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet*, 1. B., İstanbul, Ayışığı Kitapları, 2001, s. 199.

¹⁰ Gürkan, a.g.e., s. 53.

önce; Pesuke de- Zimra, Şema ve Amida (yedi berahası) okunmaktadır. Şabat sabahının ek olarak okunan duası “*Musaf*” (ilave) ile Şabat’ın yüceliği vurgulanmaktadır. “Reformcu ve liberal sinagoglarda ise sadece haftanın peraşası okunur; musaf ibadeti ve şarkı yoktur.”¹¹ Sabah ibadeti tamamlandıktan sonra ikramın yapıldığı ve cemaatin birbiriyle kaynaştığı kutlama yapılmaktadır.

Şabat gününün son ibadeti olan ikindi (Minhah) vakti, Aşre’nin (Mezmurlar 145) okunmasıyla başlamaktadır. Keduşa duasının ardından Tevrat’ın gelecek haftaya ait peraşasından (bölüm) ilk kısım okunup bunu müteakiben “*Amida*” (dua) okunmaktadır. Aşkenazlar’da ise kışın Mezmurlar 104 ve 120-134, yazın Pirke Avot’tan haftalık bölümler de okunmaktadır.¹²

Minhah sonrası, geleneğe göre Şabat’a özel üç öğünden üçüncüsü olan *Seuda Şeilit* gerçekleşir. Diğerinde olduğu gibi bu yemekte de hallotlar bulunur ve kutsama yapıldıktan sonra yemeğe başlanır. Yemekten sonra cemaat dua için son kez sinagogda toplanır ve Avdala ibadeti ile Şabat uğurlanır.

İbranice “*ayırma*” anlamına gelen Avdala, şarap merasimi ile başlamaktadır. Bunun yanı sıra aile reisi kaplarda bulunan baharatları kutsar ve herkesin koklaması için kap elden ele dolaştırılır. Son olarak mum yakılır ve törene katılan kişiler mum ışığında ellerine bakarak tırnaklar kontrol edilir. Şabat’tan hemen sonra tırnaklara bakmak, cismani dünyaya dönmeye hazırlanırken Şabat’ta ruhâni olgunluğa ulaşıp ulaşılmadığını fahmetmek içindir.¹³ Taşarcasına doldurulan şarap, geçen Şabat’ın hatırlanması; baharat, Şabat’ın bitmesiyle hüznülenen ruhu canlandırmak; mum ise haftanın ilk işinin aydınlık olmasını simgelemektedir.

¹¹ Özen, a.g.e., s.200. ; Nicholas Lange, *An Introduction to Judaism*, Cambridge, Cambridge University, 2000, s. 140.

¹² Özen, a.g.e., s.200.

¹³ Blech, a.g.e., s. 174.

2. Şabat'ta Tevrat Okuma Geleneği

Şabat, “*dinlenme*” ve “*kutsama*” günü etrafında gelişen geleneklerin yanı sıra, bu günün zevkine varmak için Cuma akşamları Şabat kutlanır; öğleden sonraları ise Yahudiler bir araya gelip şarkı söyler, eğlenir, Tevrat okuyup dini sohbetler yaparlar. Böylelikle herkes “*Oneg Şabat*” yani Şabat'ta mutlu olma mitsvasını yerine getirebilmektedir. İbranice “*Şabat'ın zevkine varmak*” anlamında Oneg Şabat diye ifade edilmiş ve ilk defa şair Hayim Nahman Bialik tarafından atılan bu düşünce, zamanla uygulamaya konulup yaygınlaşmıştır.¹⁴

Oneg Şabat'ta Tevrat okunması ise M.Ö. yaklaşık 400'lerde Ezra tarafından ortaya atılmıştır. Sürgün döneminde, kimi zaman Yahudi geleneğini sürdürme, kimi zaman da Yahudi kimliğini koruma amacıyla Yahudiler tarafından sıkı sıkıya bağlanılan bu gelenek, günümüze kadar devam etmekte ve Şabat gününün ana ritüeli olma özelliğini taşımaktadır.

Şabat günü sabah ibadetinde önemli yere sahip olan Tevrat okumaları, “*Sefer Tora Kuralları*” çerçevesinde özel bir merasimle gerçekleştirilmektedir. Yahudi kurallarına uygun büyük bir titizlikle yazılan Sefer Tora (Tevrat rulosu)¹⁵, Ehal Akodeş'ten¹⁶ çıkarılır. Çıkaran kişi Sefer Tora'yı sağ taraftan alır ve onu Teva'ya¹⁷ götüren kişi ise sağ koluyla sarılıp kalbinin üstünde tutarak götürür.¹⁸ Sefer Tora yerinden çıkarıldığı zaman önünde eğilir ve öpülür; daha sonra gezdirilir ve bu sırada cemaat saygıdan dolayı ayakta durur. Tevrat, Teva'ya getirilirken en kısa yoldan, Ehal Akodeş'e geri koyulduğunda ise en uzun yoldan götürülür. Bu hareketi yapmadaki amaç, Yahudiler'in kutsal kitabından ayrılmak istemediklerini temsil etmesidir. Sefer Tora'ya çıplak elle dokunulması yasak olduğundan *yad* adı verilen uzun saplı bir el işareti kullanılmaktadır. Tevrat okunduğunda en az Bar-Mitzvasını yapmış on yetişkin erkek (*minyán*) bulunmalıdır.

¹⁴ Alalu, a.g.e., s.187.

¹⁵ Tevrat'ın kurallara uygun bir şekilde sofer (yazıcı) tarafından yazıldığı rulo nüshalarıdır.

¹⁶ Ehal Akodeş: Sinagogda Sefer Toraların konulduğu dolap.

¹⁷ Teva: Ehal Akodeş'in önünde sinagogun ortasında bulunan dua okuma kürsüsü.

¹⁸ Rabi Nisim Behar, *Dini Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante: Normal Günler Şabat ve Bayram Duaları ve Dini Gereklilikler*, (çev. Mordehay Yanar), İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın a.ş., 2004, s. 132.

Tevrat'ı okumak için atanan kişiye *Ba'al Koreh* veya *Hazan* denir. Hazan dikkatli bir şekilde makamına uygun Sefer Tora'yı okur. Bu okuyuş Sefaradlar'da ve Aşkenazlar'da farklılık göstermektedir. Osmanlı Dönemi'nde Sefarad Yahudileri, 16. yüzyıldan beri Tevrat'ı segâh makamında okumaktadırlar¹⁹ ve bu uygulama günümüzde de devam etmektedir.

Şabat günü, haftanın peraşasını okumak için birincisi kohen, ikincisi Levi ve beş İsrailoğlu olmak üzere toplam yedi *aliyot* (kişi) çağrılır. Üçüncü ve altıncı sırada çağrılan aliyot eğitilmiş ve dindar kişilerdir. Şabat günü Minhah ritüelinde ise gelecek haftanın peraşasının ilk bölümünü okumak için üç aliyot çağrılır. Pazartesi ve perşembe günü okumaları için yine üç aliyot çağrılır. Tevrat okumaya çağrılan kişi İbrani adı ve babasının adıyla çağrılır ve okumaya giderken en kısa yoldan ulaşır. Bu çağrılma olayı Hz. Musa'ya Tevrat vahyedildiğinde Sina Dağı'nın eteklerindeki İsrailoğulları'nı çağrıştırmaktadır.²⁰ Çağrılan kişi Tevrat'ı okurken ayakta dimdik durmalı ve Tevrat'ı akıcı bir şekilde üç perek (paragraf) kadar okumalıdır. Hazan okurken aliyot dudaklarını kımıldatarak sessiz bir şekilde onunla beraber okumalıdır.

Şabat günü, sinagogda o haftanın peraşası okunmuşsa, bir sonraki Şabat'ta o haftanın peraşasıyla okunur. İki peraşanın (Mehubarot) okunduğu Şabat günlerinde, birinci peraşanın bitişi, ikinci peraşanın başlangıcı dördüncü aliyot çağrıldığında yapılmaktadır.²¹

O haftanın peraşası bittiğinde Sefer Tora kaldırılıp Tesniye 4:44'de bulunan şarkı söylenir. Daha sonra *Gelila* (kuşatma) yapılır ve Sefer Tora yerine konur. Sefaradlar'da Tevrat okumadan önce cemaate gösterilirken, Aşkenazlar'da bu olay daha sonra yapılmaktadır.

¹⁹ Kudsi Ergüner, "Osmanlı Makamlarında Yahudi Bestekârlar", *Sabah Ülkesi Dergisi*, S. 42., Ocak 2015, <http://www.sanatlog.com/sanat/osmanli-makamlarinda-yahudi-bestekârlar>, (16.06.2018).

²⁰ Behar, a.g.e., s. 133.

²¹ Behar, a.g.e., s. 133.

Gelila'dan sonra *Maftir* (Aftara okuyan kişi) çağrılır ve o haftanın peraşasına uygun Aftara'yı (Peygamberler Kitabı'ndan bir bölüm) okur. Cemaat Aftara'yı Hazan'la beraber sessizce okurken, berahaları sadece Maftir'den dinlemesi gerekir.²²

Günümüzde aslı okumayı atan kişi veya Hazan yaparken, çağrılan kişiler sadece her bölümün başında ve sonunda bulunan berahaları okumaktadır.²³ Cemaat ise Hazan okurken sessiz olur ve ellerinde bulunan Tevrat nüshalarından onu takip ederler. Yapılan toplu ibâdetlerde Tevrat'ın anlaşılması için bu nüshalarda genellikle Tevrat'ın çevirisi ve yorumları bulunmaktadır.²⁴ Ayrıca Tevrat okuma ritüeli bittikten sonra haham, o haftanın peraşasını yerli dilde açıklar²⁵ ve Tevrat'tan okunanlarla ilgili bir öğüt veya ders verir. Böylelikle Tevrat'ın okunması sadece vahyin bir tekrarı değil aynı zamanda Yahudiler için Tevrat'ı öğrenme fırsatıdır da.

3. Simhat Tora

Bir senede her hafta okunan Tevrat hatmedilmekte ve her sene devreden bu okumalar için senenin sonunda hatim kutlamaları yapılmaktadır. Bu kutlamaya "*Tora (Tevrat) Sevinci*" veya "*Tora Neşesi*" anlamında Simhat Tora adı verilmektedir. Sukot Bayramı'nın ertesi günü yapılan bu kutlama, İsrail'de Şemini Hag Atseret'in²⁶ tek günü yapılırken; İsrail dışında yaşayan Ortodoks ve Muhafazakâr Yahudilerde, iki günlük Şemini Hag Atseret'in ikinci günü yapılmaktadır.²⁷

²² Behar, a.g.e., s.134.

²³ Özen, a.g.e., s. 200.

²⁴ Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak: Avraam'ın (İbrahim'in) Çocukları*, (çev. Çağlayan Erendag, Levent Kartal), 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2004, s. 138.

²⁵ The Mishnah, (ed. Herbert Danby), Oxford, Oxford University, 1992, Megillah 4:4.

²⁶ Sekizinci (güne rastlayan) Durdurma Bayramı. Sukot'un yedi gününü takip eden ve bu bayramı "durduran"; sona erdiren bayram.

²⁷ Kamil Yavuz Engin, *Vahyin Geçmiş Varisleri: Yehûd ve Nasârâ*, 1. B., İstanbul, İşaret Yayınları, 2014, s. 239.

Sinagogdaki sabah ve akşam ibâdetlerinde yapılan Simhat Tora için o gün üç Sefer Tora çıkartılmaktadır. İlk Sefer Tora'da Tesniye 33:1-34:12 pasukları okunur. Öncelikle Musa'nın ölümünden önce on iki İsrail kabilesinin her birine verdiği berahaları içeren *Vazot Aberaha* peraşasının 33:1-26 (Tesniye) okunur ve beş kişi kaldırılır. Daha sonra sinagogda bulunan erkekler ve küçük çocuklar da dâhil olmak üzere okumayan biri kalmayana kadar Tesniye 33: 24-26 pasukları tekrar tekrar okunur. Tekrarlar sona erince "*Hatan Meona*" (Meona damadı) kalkar ve onun için 27-29 pasukları okunur.²⁸ Hatan Meona'dan sonra "*Hatan Mesayem*" (Bitiren damat) kalkar ve perâşa tamamlanır. Sonra Hatsi-Kadiş (yarım-dua) söylenir ve Tevrat'ın hatmi için dua okunur.

İkinci Sefer Tora'da, "*Hatan Mathil*" çıkar ve senelik Tevrat okuma döngüsünü başlatmak için Tekvin kitabının ilk kısmını okur. Üçüncü Sefer Tora'da ise Maftir kısmında o günün Aftarası (Sayılar 29:35 -30:1) okunur.²⁹

İbadete katılanlar Aron Ha-Kadeş'ten (Ehal Akodeş) çıkarılan Tevrat parşömenlerle birlikte oluşturdukları dairede dönerek şarkı söylerler. Bu neşeli dini kutlama, Tevrat okumalarının devamlılığını simgelemektedir.

B. PERAŞALAR

Tevrat'ın elli dört perâşası; özel gün ve bayramlarda, Şabat'ta ve pazartesi ile perşembe günleri okunmaktadır. Pazartesi ve perşembe okunan perâşalar diğer günlerinkine göre daha kısadır. Bu başlık altında: elli dört perâşanın ismi ve aftaları ile kısaca konuları; Dört özel perâşa ile özel gün ve bayramlarda okunan perâşalar Tevrat okuma düzeni ile verilecektir.

²⁸ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim (5. Kitap)*, (çev. Moşe Farsi), İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın a.ş., 2002, s. 893.

²⁹ Michael Strassfeld, *The Jewish Holidays: A Guide and Commentary*, New York, Harperand Row Publishers, 1988, s. 225.

1. Tevrat'ın Bölümleri: 54 Peraşa

İbrânî Takvimi yıllık döngüsüne göre Tevrat'ın beş kitabı, sinagogda haftalık okunacak şekilde elli dört peraşaya (bölüm/sure) ayrılmıştır. Buna göre Bereşit (Tekvin) Kitabı, on iki; Şemot (Çıkış) Kitabı, on bir; Vayikra (Levililer) Kitabı, on; Bamidbar (Sayılar) Kitabı, on ve son olarak Devarim (Tesniye) Kitabı, on bir peraşaya ayrılmıştır.

İsimleri ve Tevrat'taki pasuk aralığı ile elli dört peraşa, ait olduğu Tevrat kitabı adıyla alt başlıklar halinde verilecektir. Ayrıca peraşa içeriklerinin anlaşılabilmesi için her Tevrat Kitabı'ndan örnek bir peraşa, özeti ve farklı kaynaklardan yapılan yorumların sentezi ile açıklanacaktır.

a. Bereşit Kitabı ve Peraşaları

Tevrat'ın ilk kitabı Bereşit, evrenin ve ilk insanın yaratılışı; Âdem'den Nuh'a ilk insanların dünyevi tecrübeleri; Nuh Tufanı; Babil Kulesi'nin hikâyesi; İsrailoğulları'nın ilk atalarının öyküsü (İbrahim, İshak ve Yakup); Yusuf'un kıssası ve İsrailoğulları'nın Mısır'a yerleşmesi konularını içermektedir. Bereşit Kitabı'ndaki bu konular bir bütünlük içinde on iki peraşaya bölünmüştür. İlk iki peraşa, bir giriş mahiyetinde yaratılış ve ilk insanların öyküsünü ele alırken diğer on peraşa ise daha çok kıssa özelliğini taşımaktadır. Diğer dört kitaba göre sayıca daha çok peraşayı içeren Bereşit Kitabı'nın on iki peraşasının isimleri ve sinagogda her bir peraşaya ek olarak okunan Aftara isimleri *Tablo-1*'de gösterilmektedir.

1. KİTAP: BEREŞİT (YARATILIŞ)	
PERAŞALAR	AFTARALAR
1. Bereşit Peraşası - Bereşit 1:1-6:8	1. Ko Amar ³⁰ – İşaya 42:5-21
2. Noah Peraşası - Bereşit 6:9-11:32	2. Roni Akara ³¹ – İşaya 54:1-10

³⁰ Bereşit peraşasının okunduğu Şabat, Erev Roş Hodeş ise, o güne özel Aftara “*Mahar Hodeş*” okunur.

³¹ Noah peraşasının okunduğu Şabat, Roş Hodeş Heşvan ise, o güne özel Aftara “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

3. Leh Leha Peraşası - Bereşit 12:1-17:27	3. Lama Tomar – İşaya 40:27 – 41:16
4. Vayera Peraşası - Bereşit 18:1-22:24	4. Veişa Ahat – Krallar II 4:1-23
5. Haye Sara Peraşası - Bereşit 23:1-25:18	5. Veameleh David – Krallar I 1:1-31
6. Toledot Peraşası - Bereşit 25:19-28:9	6. Masa Devar – Malaki 1:1 – 2:7
7. Vayetse Peraşası - Bereşit 28:10-32:2	7. Veami Teluim – Hoşea 11:7 – 13:5
8. Vayişlah Peraşası - Bereşit 32:3-36:43	8. Hazon Ovadya – Ovadya 1:1–21
9. Vayeşev Peraşası - Bereşit 37:1-40:23	9. Al Şeloşa ³² – Amos 2:6 – 3:8
10. Mikets Peraşası - Bereşit 41:1-44:17	10. Vayikats Şelomo ³³ – Krallar I 3:15 – 4:1
11. Vayigaş Peraşası - Bereşit 44:18-47:27	11. Kah Leha – Hezekiel 37:15–28
12. Vayhi Peraşası – Bereşit 47:28-50:26	12. Vayikrevu – Krallar I 2:1–12

Tablo 1: Bereşit Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları

(1). *Vayişlah Peraşası*

Bereşit Kitabı'nın 32:3'den 36:43'e kadar olan pasukları içeren Vayişlah peraşası, Kenan topraklarına dönüş yolunda, Yakup Peygamber ile kardeşi Esav arasında geçen olaylar ile başlamaktadır. Kendisinin ve ailesinin güvenliğinden endişelenen Yakup Peygamber, kardeşi Esav ile uzlaşabilmek için elçiler gönderir. Elçiler, Esav'ın dört yüz kişilik orduyla onu karşılamaya hazırlandığını bildirirler. Bu durum için Yakup, Tanrı'ya dua eder ve kardeşiyle uzlaşacağını umarak ona hediyeler gönderir.

Raşi, “*Yakup Edom topraklarında, Seir ülkesinde yaşayan ağabeyi Esav'a önceden ulaklar (malahim) gönderdi.*” (Bereşit 32:3) pasuğundaki İbranice *malahim*

³² Vayeşev peraşasının okunduğu Şabat, Hanuka'ya denk gelirse, o güne özel Aftara “*Roni Vesimhi*” okunmaktadır.

³³ Mikets peraşasının okunduğu Şabat, Hanuka ise, o güne özel Aftara “*Roni Vesimhi*”; o gün ayrıca Roş Hodeş ise, Roş Hodeş Aftarası'nın “*Aşamayim Kisi*” ilk ve son pasukları da eklenip okunmaktadır. Hanuka'nın son gününe denk gelirse, o güne özel Aftara “*Vayihrot Yeoyada*” okunmaktadır.

kelimesinin aynı zamanda “melekler” anlamına gelmesi dolayısıyla, Esav’a gözdağı vermek amacıyla Yakup’un melekleri elçi gönderdiği yorumunu yapmıştır.³⁴

Kıssanın devamında o günün gecesi Yakup yalnızken yabancı bir adam onunla sabaha kadar güreşir. Midraş Lokah Tov’da, yabancı adamın aslında Esav’ı koruyan bir melek olduğu yorumu yer almaktadır. Benzer bir açıklama ise, yabancı adam Esav’ın koruyucu meleği ve “Kötü”nün vücuda gelmiş hali olan Samael’dır (Midraş – Bereşit Raba 77). Midraş Tanhuma’da ise farklı bir yorum yer almaktadır. Bu yoruma göre adam, kutsal bir melektir ve Yakup’un gelecekteki manevi mücadelelerini temsil etmektedir.³⁵

Yakup’u yenemeyeceğini anlayan melek, Yakup’un uyluk kemiğini yerinden oynatır ve kendisini bırakmasını ister. Yakup, kendisini mübarek kılmadığı sürece onu bırakmayacağını belirtir. Bunun üzerine melek, Yakup’a artık “İsrail (Tanrı’yla güreşir)” adıyla anılacağını bildirir. Güneş doğduğunda güreş nedeniyle Yakup aksayarak yürür fakat daha sonra geçer. Bereşit Kitabı 32:32. pasukta, “Bu nedenle İsraililer bugün bile uyluk kemiğinin üzerindeki siniri yemezler. Çünkü Yakup’un uyluk kemiğinin başındaki sinire çarpılmıştı.” ifadesi yer almaktadır. Bu sebeple, Yahudiler kendilerine verilen bu mitsva üzerine “Gid Aneşe” adı verilen herhangi bir hayvanın kaşer (helal) dahi olsa uyluk kemiği üzerindeki kalça sinirini yememektedir.³⁶

Yakup ve Esav nihayet karşılaşır ve Esav, onu bekleyen Yakup’un aile tablosu karşısında kardeşiyle kucaklaşıp aralarında uzlaşır. Esav’ın birlikte yaşama teklifini çeviren Yakup, Şehem yakınlarından bir toprak parçası alır ve Tanrı’ya şükranlarını sunmak için bir sunak inşa eder. Şehem prensi Yakup’un kızı Dina’yı kaçıtır ve daha sonra Dina’nın ağabeyleri bu yapılanların intikamını prens ve bu olaylara seyirci kalan Şehem halkından alırlar.

Tanrı, Yakup’a Beytel’e giderek orada bir sunak inşa etmesini emreder. Yakup sunak yaptığında Tanrı ona görünür ve “Sana Yakup diyorlar, ama bundan böyle adın Yakup değil, İsrail olacak...” (Bereşit 35:10) diyerek Kenan topraklarını ona ve onun

³⁴ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit (1. Kitap), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2010, s. 246.

³⁵ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit (1. Kitap), ss. 252-253.

³⁶ T.C. Hahambaşılığı, “Haftanın Peraşası: Vayişlah”, 14 Aralık 1997.

soyuna vereceğine dair sözünü yineler. Yakup ve ailesi Beytel'den göç ettiğinde Rahel, Bünyamin'i dünyaya getirirken ölür. Yakup Hevron'a gider ve babası İshak'a kavuşur. İsak, yüz seksen yaşında iken ölür ve oğulları tarafından gömülür. Peraşa, çok zengin olan ve Seir'e yerleşen Esav'ın soyunu değinerek sonlanır.

Modern Çağ yorumcularından Rabi Yehonatan Salem, "*Derinliği Keşfetmek: Peraşanın İçinden Yaşam İçin Rehberlik*" adlı kitabında geleneksel otoritelere benzer yorumların yanında Vayişlah peraşası üzerine günümüz Yahudilerine önemli mesajlar vermektedir. Salem'in Vayişlah peraşası üzerine yorumu şu şekildedir:

(...) Esav'ın meleği Yaakov'u alt etmeye çalışmıştı. Bunu başaramayınca, onu, ayakta duruşunu zayıflatacak bir yerinden yaraladı. Bu, tarih boyunca katlanmak durumunda kaldığımız ve maneviyata karşı yaygın bir savaşın gerçekleştiği günümüzde, kendi sürgünümüzde de hâlâ çekmekte olduğumuz tüm acıları, ıstırapları ve zulmü simgelemektedir. Bu siniri yeme yasağı bizim için, hiçbir zaman yok edilemeyecek olduğumuza dair sabit bir hatırlatıcı görevi görecektir. (...) Ve tıpkı Yaakov Avinu'nun, üzerine ışılan güneşle iyileştirilmiş olması gibi, aynı şekilde, günlerin sonunda, Maşiah'ın (mesih) gelişiyle birlikte nihai ışık parlayacağı zaman, diğer ulusların tehditlerinden ve karanlık sürgünlerimizden de tamamen arınacağız. (...) Esav'ın meleği, Avraam Avinu'ya veya Yihsak Avinu'ya değil, yalnızca Yaakov Avinu'ya saldırmayı seçmiştir. Bunun sebebi Yaakov'un Tora'yı temsil etmesiydi ve Esav, bunu baltalayabileceği takdirde Yahudi Halkı için hiç ümit kalmayacağını bilmekteydi. Sürgünler boyunca, bu siniri yemekten imtina ettiğimizde ve bu tehdidi hatırladığımızda, gelin, kutsal Tora'mızı öğrenip gözetmemiz sayesinde kimsenin bize üstün gelemeyeceğini de hatırlayalım. Bizler Tora'nın bayrağını gururla taşıyanlarız ve kötülük kuvvetlerinin ebediyen imha edileceği Maşiah'ın gelişini büyük bir hevesle beklemekteyiz.³⁷

Vayişlah peraşasına ait kısa bir özet ve özetin içinde bazı pasuklar üzerine verdiğimiz yorumlama örneklerinde: Tevrat rehberliğinde bir dini anlamının ve uygulamanın ötesinde Yahudilere bireysel mesajlar verildiği de görülmektedir.

Son dönemlerde, geleneksel otoritelere bağlı Tevrat yorumlamalarının yanında bireysel çalışmalar da - Rabi Yehonatan Salem'in "*Derinliği Keşfetmek*" kitabı gibi- yaygınlaşmıştır. Bireysel çalışmalarda, her pasuğu veya pereği açıklamak yerine peraşanın geneli üzerinden - geleneksel yorumlamalar çerçevesinde- dikkat çekici bir konu başlığı seçilerek yorum yapılmaktadır. Tabii bu konuda, Modern Çağ'a muhatap Yahudi Cemaatinin sosyal, kültürel ve dini duruşunun etkisi göz ardı edilmemektedir.

³⁷ Rabi Yehonatan Salem, *Derinliği Keşfetmek: Peraşanın İçinden Yaşam İçin Rehberlik*, C. 4., 1. B., Jerusalem, Şalom LaAm Merkezi, 2017, s. 25.

Çünkü vaaz tarzı midraşlarda, peraşaya bağlı olarak cemaate verilen mesaj veya öğüt manevi duyguları ya da bir düşüncüyü harekete geçirmelidir. Türkiye'de de 90'lı yıllar sonrası, Türk dilinde benzer çalışmalar görülmektedir. Bu çalışmalara tezin üçüncü bölümünde yer verilecektir.

b. Şemot (Çıkış) Kitabı ve Peraşaları

Tevrat'ın ikinci kitabı Şemot (Çıkış), Peygamber Yusuf'tan sonra İsrailoğulları'nın Mısır'da köleleştirilmesi ile başlamaktadır. Devamında, Musa'nın doğumu ve gençlik yılları; Musa'ya peygamberliğin verilmesi; Musa ve kardeşi Harun'un Firavun'a karşı mücadelesi; İsraililerin Mısır'dan çıkışı; Kızıldeniz'den Sina'ya uzanan bir göç hikâyesi; Sina'da İsrailoğulları'na Tevrat'ın verilmesi; Altın Buzağı olayı ve son olarak Mişkan'ın yapımı ve Tanrı'ya tapınma kurallarını ihtiva etmektedir. Şemot Kitabı ilk beş peraşasında İsrailoğulları'nın kıssasına yer verirken altıncı peraşa yani Mişpatim peraşasının çoğu sivil kanunları işlemektedir. Geriye kalan diğer peraşalarda ise Mişkan'ın yapılışı ve kurallarıyla ilgilidir. Şemot Kitabı'nın on bir peraşasının isimleri ve sinagogda, her bir peraşaya ek olarak okunan Aftara isimleri *Tablo-2*'de gösterilmektedir.

2. KİTAP: ŞEMOT (ÇIKIŞ)	
PERAŞALAR	AFTARALAR
1. Şemot Peraşası - Şemot 1:1-6:1	1. Divre Yirmeyau – Yeremya 1:1-2:3
2. Vaera Peraşası – Şemot 6:2-9:35	2. Bekabetsi³⁸ – Hezekiel 28:25-29:21
3. Bo Peraşası – Şemot 10:1-13:16	3. Adavar Aşer – Yeremya 46:13-28
4. Beşalah Peraşası – Şemot 13:17-17:16	4. Vataşar Devora – Hakimler 5:1-31
5. Yitro Peraşası – Şemot 18:1-20:26	5. Bişnat Mot – Yeşaya 6:1-13

³⁸Vaera peraşasının okunduğu Şabat, Roş Hodeş Şevat ise, o güne özel Aftara “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

6. Mişpatim Peraşası - Şemot 21:1-24:18	6. Adavar Aşer ³⁹ – Yeremya 34:8-22 / 33:25-26
7. Teruma Peraşası - Şemot 25:1-27:19	7. V'A-do-nay Natan ⁴⁰ – Krallar I 5:26 – 6:13
8. Tetsave Peraşası - Şemot 27:20-30:10	8. Ata Ben Adam ⁴¹ – Hezekiel 43:10-27
9. Ki Tisa Peraşası - Şemot 30:11-34:35	9. Vayışlah Ahav ⁴² – Krallar I 18:20-39
10. Vayakel Peraşası - Şemot 35:1-38:20	10. Vayışlah Ameleh Şelomo ⁴³ – Krallar I 7:13-26
11. Pekude Peraşası - Şemot 38:21-40:38	11. Vayaas Hirom ⁴⁴ – Krallar I 7:40-50

Tablo-2: Şemot Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları

(1). Yitro Peraşası

Şemot Kitabı'nın beşinci peraşası Yitro, kitabın 18:1-20:26. pasukları arasında yer almaktadır. Yitro peraşası adını, Musa peygamberin kayınpederi olan Yitro'dan (Şuayb) almaktadır. Peraşa, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarının ardından Yitro'nun Musa'yı çölde ziyaret etmesi ile başlamaktadır. Yitro, Tanrı'nın İsrailoğulları için gerçekleştirmiş olduğu mucizeleri duyup, Musa'yı çölde ziyaret eder ve halka hizmet ve yönetim konusunda bazı öğütlerde bulunur. Yahudi müfessirler, Çıkış Kitabı'ndaki, “Musa'nın kayınbabası Midyanlı Kâhin Yitro, Tanrı'nın Musa ve halkı İsrail için yaptığı her şeyi, Rab' bin İsrailileri Mısır'dan nasıl çıkardığını duydu.” (Çıkış 18:1) pasuğuna bazı açıklamalar getirmektedirler. Hahamlar, bir zamanlar putperest bir kâhin olan Yitro'nun Tanrı'nın İsrailoğulları'na yaptıkları karşısında Yahudiliği seçtiğini ve bu seçimden dolayı daha önce *Yeter* olan ismine bir harf eklenerek isminin Yitro'ya

³⁹ Mişpatim peraşasının okunduğu Şabat, Şekalim peraşası ise, o güne özel Aftara “Vayihrot Yeoyada”; Adar ayının Roş Hodeşi'ne denk gelirse, Roş Hodeş Aftarası “Aşamayim Kisi”; Erev Roş Hodeş'e denk gelirse, o güne özel Aftara “Mahar Hodeş”; Şekalim peraşasına denk gelirse ve o gün aynı zamanda Erev Roş Hodeş ya da Roş Hodeş ise, yine “Vayihrot Yeoyada” okunmaktadır.

⁴⁰ Teruma peraşasının okunduğu Şabat, Şekalim peraşasına denk gelirse, o güne özel Aftara “Vayihrot Yeoyada”; Zahor peraşası ise, o güne özel Aftara “Vayomer Şemuel”; Roş Hodeş Adar ise, o güne özel Aftara “Aşamayim Kisi”; Şekalim peraşasına denk gelirse ve o gün aynı zamanda Roş Hodeş Adar ise, yine “Vayihrot Yeoyada” okunmaktadır.

⁴¹ Tetsave peraşasının okunduğu Şabat, Zahor peraşasına denk gelirse, o güne özel Aftara “Vayomer Şemuel” okunmaktadır.

⁴² Bu peraşanın okunduğu Şabat, Para peraşasına denk gelirse, o güne özel Aftara “Bet Yisrael” okunmaktadır.

⁴³ Vayakel peraşasının okunduğu Şabat, Şekalim peraşasına denk gelirse, o güne özel Aftara “Vayihrot Yeoyada”; Para peraşasına denk gelirse, o güne özel Aftara “Bet Yisrael”; Ahodeş peraşasına rastlarsa, o güne özel Aftara “Barişon” okunmaktadır.

⁴⁴ Pekude peraşasının okunduğu Şabat, Şekalim, Para ve Ahodeş peraşalarından birini denk gelirse Vayakel peraşasındaki kurallar uygulanmaktadır.

dönüştüğünü ifade etmişlerdir.⁴⁵ Raşi, pasukta geçen “İsrail için yaptığı her şeyi” ifadesini, Tanrı’nın İsrailoğulları’na Man yağdırıp su temin ettiğini ve Amalek’e karşı zafer kazandırdığı şeklinde açıklamıştır. Bu açıklama doğrultusunda, Tevrat’ta İsrailoğulları’nın Amaleklere karşı zaferinden hemen sonra Yitro’nun ziyaretine yer verilmesi üzerine yapılan bir yorum ise şöyledir: “Tora’da Yitro ve Amalek’le ilgili olaylarının bitişik olarak verilmesi, iyi ve kötü insanlar arasındaki çelişkiyi gösterir. Her ikisi de Mısır çıkışından haberdardır, fakat Yitro, bunun sonucunda Tanrı’nın Ulusu’yla işbirliği yapmaktayken, Amalek ise, Tanrı’yı reddederek, yorgun ve zayıf insanlara sinsî, habersiz bir saldırı düzenlemekle, kötülüğün ve hainliğin sembolü haline gelmiştir.”⁴⁶

Peraşanın devamında İsraililer Mısır’dan çıktıktan tam üç ay sonra Sina Dağı’na varır ve dağın karşısında konaklarlar. Musa dağa çıkar ve Tanrı ile görüşür. Tanrı’nın buyruklarını halka ileten Musa, İsrailoğulları’ndan Tanrı’nın söylediklerini yerine getireceklerine dair cevap alır. Bunun üzerine Tanrı, İsraililerin arınmasını ve üçüncü gün halkın gözü önünde Sina Dağı’na ineceğini ifade eder. Sivan ayının altıncı gününde, dağın eteklerinde toplanan halk, şimşek, gök gürültüsü ve koyu bir bulut içinde Tanrı’nın sesini duyar. Tanrı, Musa’yı dağın tepesine çağırır ve İsrailoğulları’na “On Emir” i verir. On Emir’e göre, Tanrı’nın İsraililere verdiği emirler kısaca şöyledir:

1. Ben seni Mısır’dan çıkararak Tanrı’yım. Benden başka Tanrı’n olmayacak.
2. Putlara tapmayacaksın.
3. Tanrı’nın adını boş yere ağzına almayacaksın.
4. Şabat gününü kutsal say ve hatırla.
5. Annene ve babana hürmet et ki sana vereceğim ülkede ömrün uzasın.
6. Adam öldürmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Çalmayacaksın.
9. Komşuna karşı yalancı şahitlik yapmayacaksın.
10. Komşunun hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.⁴⁷

Yitro peraşası, 613 mitsvanın üçü pozitif, on dördü negatif olmak üzere toplamda on yedi tanesini içermektedir. Bu mitsvaların on dördü, On Emir’in içinde yer

⁴⁵ T.C. Hahambaşılığı, “Haftanın Peraşası: Yitro”, 14 Şubat 1998.

⁴⁶ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Şemot (2. Kitap), s. 192.

⁴⁷ Çıkış 20:1-17.

almaktadır.⁴⁸ Rabi Yehonatan Salem, “*Derinliği Keşfetmek*” kitabının Yitro peraşasında, “*putperestlik*” konusu üzerine yaptığı bir yorumda, On Emir’de yer alan ilk iki mitsvayı ön plana çıkararak şöyle demektedir:

(...) İlk emir, Tanrı’ya ve Tanrısal Müdahaleye inanmayı öngören pozitif emirdi. İkincisi insanların putlara tapmasını yasaklayan negatif emirdi. Bu da dâhildir ki bu, o kişi aynı zamanda Tanrı’ya da inansa bile geçerlidir. (...) Putperestlik üç büyük günahın biridir (diğer ikisi cinsel ahlaksızlık ve cinayettir). Bu yasaklar konusunda alaha, şayet bir kişiye bunlardan birini ihlal etmesi emredilir ve aksi takdirde öldürüleceği yönünde tehdit edilirse, bu kişinin hayatını feda etmeye hazır olması gerektiğini söylemektedir. Erkek veya kadın her insan bu yasağa riayet etmekle yükümlüdür. Ayrıca bu, Noah’ın soyuna verilmiş yedi mitsvadan biridir ve dolayısıyla Yahudi olmayanlar için de bağlayıcıdır.⁴⁹

On Emir’de, Tanrı’ya karşı yapılması gereken mitsvalardan hemen sonra insanlara yönelik sorumluluklar yer almaktadır ki bunların ilki anne-babayı onurlandırma mitsvasıdır. On Emir’de diğerleri arasında bir tek bu mitsvanın ödülünün açıkça belirtilmesi ve sorumluluklar konusunda Tanrı’dan sonra ikinci sırada yer alması, anne ve babanın önemini göstermektedir.⁵⁰ Talmud da Dama ben Natina ile ilgili bir anekdota yer vererek anne-babaya itaat etme mitsvasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu anekdota göre:

Dama bir keresinde Romalı aristokratlarla otururken, artık bunamış olan annesi, sebepsiz yere gelip Dama’nın değerli entarisini yırtar, yüzünü yumruklar ve suratına tükürür. Tüm bu olay boyunca, Dama ne öfke ne de utanç belirtisi gösterir. Aksine, annesinin, olay sırasında düşürdüğü şalını nazikçe yerden kaldırır ve tekrar onun omuzlarına yerleştirir. Rabi Eliezer, ebeveyne saygının derecesini tanımlarken şunu ekler: Bir anne ya da baba, evladına ait altın dolu bir sandığı alıp denize atarsa bile, evladın ebeveynine karşı en ufak bir olumsuz duygu beslememesi gerekir (Talmud–Kiduşin 31a).⁵¹

Yitro peraşasındaki mitsvalar üzerine yapılan açıklamalar bağlamında, Tevrat’taki 613 mitsvanın derinliği anlamak isteyen Tevrat’ın muhatapları için “*haftalık perasha okumaları*” bir rehber vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

⁴⁸ T.C. Hahambaşılığı, “*Haftanın Peraşası: Yitro*”, 6 Şubat 1999.

⁴⁹ Rabi Salem, a.g.e., ss. 44-45.

⁵⁰ T.C. Hahambaşılığı, “*Haftanın Peraşası: Yitro*”, 14 Şubat 1998.

⁵¹ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Şemot (2. Kitap)*, s. 234.

c. Vayikra (Levililer) Kitabı ve Peraşaları

Vayikra Kitabı'nın genelinde kâhinler (Koenler) ve Leviler'le ilgili görevlere yer verilmesinden dolayı bu kitap, “*Torat Koanim (Koanler Yasası)*” olarak da adlandırılmaktadır. Çıkış Kitabı'nın devamı niteliğinde olan bu kitap, Mısır'dan kurtulup Mişkan etrafında birleşen İsrailoğulları'nın yükümlü olduğu kuralları ihtiva etmektedir. Bu kurallar: Sunu ve kurbanlar, kutsallık ve tapınma, dinsel açıdan kirli ve temiz sayılma ile kâhinlerin görevleriyle ilgilidir.

Vayikra Kitabı'nın *Tablo-3'te* verilen peraşaların ilk beşi, sunu ve kurbanlar ile bunları yönetmekle görevli olan kâhinlerin kurallarını kapsamaktadır. Bu peraşalarda, hangi kurbanların kimler tarafından nerede kesileceğinin bilgisi ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Geriye kalan diğer peraşalar ise “*Kutsallık Yasaları (Holiness Code)*” ve bayramlar hakkında bilgi vermektedir.⁵² Vayikra Kitabı hacim olarak diğer kitaplara göre az olsa da 613 mitsvanın (emir) iki yüz kırk yedi tanesi sadece bu peraşalarda yer almaktadır.⁵³ Vayikra Kitabı'na ait bir diğer özellik ise diğer kitaplarda kıssalar yoğunlukta iken bu kitapta, küfürcü Mısırlı bir adam ile Harun'un oğulları hakkında sadece iki kıssa bulunmaktadır. Böylece, ilk iki kitap kıssalar üzerinden Yahudilere birçok konuda ders veriyorken Vayikra Kitabı Tanrı'nın emirlerini yerine getirme konusunda derin pratik bilgiler içermektedir.

3. KİTAP: VAYİKRA (LEVİLİLER)	
PERAŞALAR	AFTARALAR
1. Vayikra Peraşası - Vayikra 1:1-6:7	1. Am Zu ⁵⁴ – Yeşaya 43:21 – 44:23
2. Tsav Peraşası - Vayikra 6:8-8:36	2. Olotem ⁵⁵ – Yeremya 7:21 – 8:3 / 9:22-23

⁵² James S. Diamond, *Stringing the Pearls: How to the Read Weekly Torah Portion*, Philadelphia, The Jewish Publication Society, 2008, ss. 152-153.

⁵³ T.C. Hahambaşılığı, “*Haftanın Peraşası: Vayikra*”, 20 Mart 1999.

⁵⁴ Vayikra peraşasının okunduğu Şabat, Zahor peraşasına denk gelirse, o gün Aftara olarak “*Vayomer Şemuel*”; Roş Hodeş Nisan'a denk gelirse, o gün Aftara olarak “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

⁵⁵ Tsav peraşasının okunduğu Şabat, Zahor peraşasına denk gelirse, o güne özel Aftara, “*Vayomer Şemuel*”; Para peraşasına rastlarsa o güne özel Aftara, “*Bet Yisrael*” okunmaktadır. Ayrıca, İbrani Takvimi'ne göre artık olmayan yıllarda Tsav peraşası Şabat Agadol ile çakışmaktadır. Bu sebeple, bazı cemaatler Şabat Agadol'a özel Aftara olarak “*Veareva*” okurken, bazıları değişiklik yapmaz ve aynı Aftara'yı okumaktadırlar. İstanbul'da Şabat Agadol'a rastlarsa bile, haftanın peraşasına ait normal Aftara okunmaktadır.

3. Şemini Peraşası - Vayikra 9:1-11:47	3. Vayosef Od ⁵⁶ – Samuel II 6:1-19
4. Tazria Peraşası - Vayikra 6:8-8:36	4. Veış Ba ⁵⁷ – Krallar II 4:42 – 5:19
5. Metsora Peraşası - Vayikra 6:8-8:36	5. Vearbaa Anaşim ⁵⁸ – Krallar II 7:3-20
6. Ahore Mot - Vayikra 14:1-15:33	6. Atişpot ⁵⁹ – Hezekiel 22:1-16
7. Kedoşim Peraşası - Vayikra 14:1-15:33	7. Alidroş ⁶⁰ – Hezekiel 20:2-20
8. Emor Peraşası - Vayikra 21:1-24:23	8. Veakoanim – Hezekiel 44:15-31
9. Bear Peraşası – Vayikra 25:1-26:2	9. Vayomer Yirmeyau ⁶¹ – Yeremya 32:6-27
10. Behukotay Peraşası – Vayikra 25:1-26:2	10. Aşem Uzi– Yeremya 16:19 – 17:14

Tablo-3: Vayikra Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaları

Vayikra Kitabı'nın büyük bir bölümü kurban çeşitleri ve kuralları üzerine kuruludur. Geçmişte Bet-Amikdaş varken Tanrı'ya takdim edilen kurban mitsvası, hahamların içtihadı sonucu Mâbed yeniden kurulana kadar uygulamadan kaldırılmıştır. Bunun sonucunda günümüzde yerine getirilemeyen bu mitsvanın anlatıldığı peraşalar hakkında şu iki problem ortaya çıkmaktadır:

1. Modern, kapitalist ve laik bir dünyada bu peraşaları anlamanın zorluğu,
2. Modern duyarsızlıklar karşısında peraşaları yorumlama ve sembolik ifadeleri açıklama.

Yukarıdaki problemler bağlamında, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz “*Vayikra*” peraşası alt başlıkta verilecektir.

⁵⁶ Şemini peraşasının okunduğu Şabat, İyar ayının Erev Roş Hodeşi'ne denk gelirse, o gün Aftara olarak “*Mahar Hodeş*”; Para peraşasına rastlarsa, o gün Aftara olarak “*Bet Yisrael*” okunmaktadır.

⁵⁷ Tazria peraşasının okunduğu Şabat, Ahodeş peraşasına denk gelirse, o gün Aftara olarak “*Barişon*”; Nisan ayının Roş Hodeşi'ne denk gelirse, “*Aşamayim Kisi*”; İyar ayının Erev Roş Hodeşi'ne denk gelirse “*Mahar Hodeş*” okunmaktadır. Ayrıca, artık olmayan yıllarda Tazria ve Metsora peraşaları birlikte okunmakta ve bu durumda Metsora peraşasına ait Aftara okunmaktadır.

⁵⁸ Metsora peraşasının okunduğu Şabat, İyar ayının Roş Hodeşi'ne denk gelirse, o güne özel Aftara “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

⁵⁹ Ahare Mot peraşasının okunduğu Şabat, İyar ayının Erev Roş Hodeşi ise, o gün Aftara olarak “*Mahar Hodeş*” okunmaktadır.

⁶⁰ Kedoşim peraşasının okunduğu Şabat, İyar ayının Roş Hodeşi ise, o gün Aftara olarak “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

⁶¹ İbrani Takvimi'ne göre, artık olmayan yıllarda Bear ve Behukotay peraşaları birlikte okunur. Bu durumda Behukotay peraşasına ait Aftara okunmaktadır.

(1). *Vayikra Peraşası*

Tevrat'ın üçüncü kitabıyla aynı adı taşıyan Vayikra peraşası genel olarak “*korban*” ya da “*sunular*” ile ilgili detaylı bilgiler sunmaktadır. “*Korban*” sözcüğü, “*yakın*” anlamına gelen “*karov*” kelimesiyle aynı kökten gelmekte olup bir kişinin yaptığı eylemle kendisini Tanrı'ya yaklaştırmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Mâbed zamanında kurban ibâdeti Tanrı'ya yakınlaşmayı sağlayan bir aracı olarak görülmüştür.⁶² Yahudi inancına göre bir günah durumunda yapılan kurban ibadeti ile İsrailoğulları'nın tövbesi (teşuva) ile temizlenme sağlanacak ve bu durumda günahlar Şehina'nın (Tanrı'nın varlığı) halkı terk etmesine neden olmadan silinecektir.⁶³

Vayikra peraşasında ilk olarak Ola (yakmalık) kurbanına değinilmekte ve Mişkan'da sunulacak kurbanlar için Tanrı, Musa'ya kişilerin büyükbaş, küçükbaş veya güvercini tercih etmelerini söylemektedir. Peraşanın devamında Mişkan'a getirilen hayvanların çeşidine göre nerede ve nasıl kesileceğinin ayrıntıları verilmektedir.

Vayikra peraşasında verilen diğer kurban ya da sunu çeşitleri şöyledir: Unla yapılan sunular (Menahot); Barış kurbanı (Şelamim); bir kişinin işlediği günahtan dolayı sunduğu kurban (Hatat-Günah sunusu); bir kişinin Tanrı adına kutsanmış nesnelere el uzatması veya manevi saflık kurallarını ihlal etmesi sonucu sunduğu kurban (Aşam-Suç sunusu). Peraşada bu sunuların her biri ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta ve sunularla ilgili kurallar belirtilmektedir.

Geleneksel Yahudilikte, Bet-Amikdaş yeniden inşa edilene ve Tevrat'ın bütün hükümleri yerine getirilene dek hahamların görüşü ile kurban ibadeti yerine sinagogda dua edilmektedir. Bu durum karşısında, “*Günümüzde, Yahudiler kurban ibadetini yerine getiremiyorsa bu peraşaları okumanın mantığı nedir?*” gibi bazı sorular akla gelmektedir. Geleneksel bilgilere göre, “*Bir kişi kurban kurallarını okuyup tam olarak anlamaya gayret ettiği takdirde, Tanrı bunu, sanki kurban pratikte sunulmuş gibi kabul eder (Meam Loetz).*”⁶⁴ denilmektedir.

Kurbanla ilgili peraşaların yorumları yapılırken bu mitsvanın ardındaki manevi gerçeklikler ve temsil ettiği değerler ön plana çıkarılmaktadır. Rabi Yehonatan Salem,

⁶² T.C. Hahambaşılığı, “*Haftanın Peraşası: Vayikra*”, 28 Mart 1998.

⁶³ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Vayikra (3. Kitap)*, s. 3.

⁶⁴ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Vayikra (3. Kitap)*, s. 4.

Tevrat'ta ayrıntılarıyla verilen kurban ritüeli üzerine yaptığı bir yorumda şunları demektedir:

(...) Bir insanın eylemleri genellikle düşüncelerinin, konuşmasının ve fiziksel hareketlerinin bir sonucudur. Bir kişi bir hayvanı günah *korbanı* olarak getirdiği zaman, *semiha* adı verilen bir hareket yapar – elini hayvanın başına koyarak ağırlığını ona verir – ve bu, ihlalde bulunurken yaptığı harekete paraleldir. Bunun yanında kişi günahını sözel telaffuzla itiraf etmelidir – ve bu, ihlalde bulunurken yaptığı konuşmaya denktir. Hayvanın iç organlarının yakılması kişinin bu organlardan gelen yasak düşünce ve arzularına paraleldir. Ayakların yakılması kişinin yanlış davranışta bulunduğu sırada ellerini ve ayaklarını kullanmış olmasına ve kanın Mizbeah üzerine serpilmesi de kişinin tüm bunlara müdahil olan ruhuna denktir. Kişi tüm bunları yaparak günahının ciddiyetini içselleştirir ve içi pişmanlıkla dolar ki bu da onun günahı gelecekte tekrar etmemesi için caydırıcı bir etki yaratır. (...) ⁶⁵

Rabi Salem'in yorumuna benzer bir açıklamada da şu ifadelere yer verilmektedir:

(...) Günahkâr kişi, davranışları yüzünden aslında kendi kanının böyle dökülmesi gerektiğini düşünmelidir. Benzer şekilde, kurban olarak getirdiği hayvana yapılan her şeyi aslında kendisinin hak ettiğine yoğunlaşmalıdır. (...) Korbanı getiren kişi işte tüm bunları hak ettiğini düşünmeli ve Teşuva duygularını depreştirmelidir. Zira kurban olarak getirilen hayvan, tıpkı Avraam'ın Yitshak'ı kurban etmek üzere olduğu sırada, Tanrı'nın duruma el koyup, "oğlunun yerine" (Bereşit 22:13) istediği koç gibi, kurbanı getiren kişinin yerini almaktadır. Bu, Tanrı'nın insanlara yönelik özel şefkatinin en önemli örneklerinden biridir. ⁶⁶

Vayikra peraşasıyla ilgili verdiğimiz birkaç örnek sınırlı olsa da peräşa hakkında bazı temel konular üzerine açıklamalar getirmektedir. Yapılan yorumlardan da anlaşılacağı üzere, günümüzde kurban ibadeti gerçekleştirilemiyor olsa da kurbanla ilgili peräşalarda, kurban mitsvası teşuva (tövbe) ve Tanrı'ya bağlılık konuları bağlamında ele alınmaktadır.

d. Bamidbar (Sayılar) Kitabı ve Peraşaları

Mişkan'ın kurulmasından bir ay sonra İsrailoğulları Sina Çölü'nden göçmeden önce Musa'nın yaptığı sayımdan adını alan Bamidbar Kitabı, on peräşadan (*Şekil-4*)

⁶⁵ Rabi Salem, a.g.e., s. 60.

⁶⁶ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Vayikra(3. Kitap)*, s. 6.

oluşmaktadır. Kitap, İsrailoğulları'nın Sina Çölü'nden çıkıp Tanrı'nın vaat ettiği Kenan topraklarının doğusuna ulaşana kadar başlarından geçen olayları anlatmaktadır.

Bamidbar Kitabı'nın peraşalarından ilk ikisi Bamidbar ve Naso ile Bealoteha peraşasının 8:1'den 10:36'a kadar olan bölüm, İsrail halkının ilk sayımından sonra Mişkan (Buluşma Çadırı) ve Mişkan etrafında oluşturulan belirli bir düzenin hazırlıklarını konu edinmektedir. Bu düzene göre, dörtgen şeklindeki Mişkan'ın dört bir köşesine onu koruyan Leviler'in çadırları ve bu çadırları çevreleyen on iki kabile, üçerli olmak üzere dört grup halinde yerleştirilmiştir.

Bamidbar Kitabı'nın devamında, Mısır'dan çıkışlarının ikinci yılının ikinci ayında Sina'dan ayrılan İsrailoğulları'nın çektiği sıkıntılardan dolayı şikâyetleri, isyanları ve itaatsizlikleri Bealoteha peraşasının 10:36'dan sonraki kısmı ile ondan sonra gelen üç peraşada anlatılmaktadır.

Bamidbar Kitabı'nın yedinci peraşası olan Balak, Kenan topraklarına geçiş izni vermeyen Edomlular ve Kenanlılara karşı galibiyeti sonrası İsrailoğulları'nın Moav'da konaklaması ve Yahudi olmayan Balak peygamber ile aralarında geçen olayları içermektedir. Peraşanın devamında İsrailoğulları'nın Balak'ın oyunu karşısında yenilgisi; sekizinci peräşa Pinehas'ın bir kısmı ise bu yenilgi sonrası İsraililerin ikinci sayımını ele almaktadır. Pinehas peraşasında yer alan diğer bir önemli olay da Musa'nın kendisinden sonra görevini üstlenmesi ve İsrailileri Kenan topraklarına götürmesi için Yeşu'yu seçmesidir.

Son olarak Matot ve Mase peraşalarında İsrailoğulları'nın Mısır'dan Moav'a göçünün özeti ve Kenan topraklarına girmeden önceki hazırlıkları ile Bamidbar Kitabı tamamlanmaktadır.

4. KİTAP: BAMİDBAR (SAYILAR)	
PERAŞALAR	AFTARALAR
1. Bamidbar Peraşası - Bamidbar 1:1-4:20	1. Veaya Mispar ⁶⁷ – Hoşea 2:1–22
2. Naso Peraşası - Bamidbar 4:21-7:89	2. Vayi İş Ehad – Hakimler 13:2–25

⁶⁷ Bamidbar peraşasının okunduğu Şabat, Sivan ayının Erev Roş Hodeş'i'ne denk gelirse, o gün Aftara olarak "Mahar Hodeş" okunmaktadır.

3. Bealoteha Peraşası - Bamidbar 8:1-12:16	3. Roni Vesimhi – Zekeriya 2:14 – 4:7
4. Şelah Leha Peraşası - Bamidbar 13:1-15:41	4. Vayışlah Yeoşua – Yeşu 2:1–24
5. Korah Peraşası - Bamidbar 16:1-18:32	5. Vayomer Şemuel ⁶⁸ – Samuel I 11:14 – 12:22
6. Hukat Peraşası - Bamidbar 19:1-22:1	6. Veyiftah Agiladi ⁶⁹ – Hakimler 11:1–33
7. Balak Peraşası - Bamidbar 22:2-25:9	7. Veaya Şeerit – Mika 5:6 – 6:8
8. Pinehas Peraşası - Bamidbar 25:10-29:40	8. Veyad A-do-nay ⁷⁰ – Krallar I 18:46 – 19:21
9. Matot Peraşası - Bamidbar 30:2–32:42	9. Divre Yirmeyau ⁷¹ – Yeremya 1:1-2:3
10. Mase Peraşası - Bamidbar 33:1-36:13	10. Şimu ⁷² – Yeremya 2:4–28 / 4:1–2

Tablo-4: Bamidbar Kitabı'nın Peraşaları ve Aftaraları

(1). Şelah Leha Peraşası

Bamidbar Kitabı'nın dördüncü peraşası Şelah Leha, Tanrı'nın Yahudileri kırk yıl boyunca çölde dolaşmakla cezalandırdığı olaylar örgüsünü konu edinmektedir. İsrailoğulları vaat edilen topraklara ulaştığında, Musa halkına Kenan topraklarını fethetme zamanının geldiğini söyler ve savaş öncesi on iki casusu ülkeyi araştırmakla görevlendirir. On iki casus kırk gün sonra ellerinde çeşitli meyvelerle döner ve ülkenin bolluk içinde olduğunu anlatırlar. Ancak Yeşu ve Kaleb hariç casusların onu, Kenanlıların güçlü olduklarını bu sebeple de ülkeyi fethetmenin güç olduğunu söyleyerek olumsuz yorumlarda bulunurlar. Söylenenler karşısında umutsuzluğa kapılan İsrailoğulları isyan ederek Mısır'a geri dönmek isterler. Bunun üzerine Tanrı, o kuşağa

⁶⁸ Korah peraşasının okunduğu Şabat Tamuz ayının Roş Hodeşi ise, o gün Aftara olarak “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

⁶⁹ Hukat ve Balak peraşaları bazı yıllarda Diaspora'da birlikte okunmaktadır. Bu durumda Balak peraşasının Aftarası “*Veaya Şeerit*” okunur. Hukat peraşasının okunduğu Şabat Tamuz ayının Roş Hodeşi'ne denk gelirse, o gün Aftara olarak “*Aşamayim Kisi*” okunmaktadır.

⁷⁰ Pinehas peraşasının Şiva Asar Be Tamuz'dan önce okunduğu seyrek yıllarda Aftara olarak “*Veyad A-do-nay*” Ancak çoğu zaman Pinehas peraşası Şiva Asar Be Tamuz'dan sonraya denk gelmekte ve böyle zamanlarda Pinehas peraşasının Aftarası olarak, Matot peraşasına ait Aftara “*Divre Yirmeyau*” okunmaktadır.

⁷¹ Matot peraşasının tek başına okunduğu seyrek yıllarda Aftara olarak “*Divre Yirmeyau*” okunmaktadır. Ancak çoğu zaman Matot ve Mase peraşaları birlikte okunur ve böyle zamanlarda, Mase peraşasına ait Aftara “*Şimu*” okunmaktadır.

⁷² Mase peraşasının okunduğu Şabat, Av ayının Erev Roş Hodeşi ise, bazı cemaatler o güne özel Aftara'yı okusalar da, İstanbul geleneğinde Aftara olarak “*Şimu*” okunmaktadır.

çölde kırk yıl boyunca dolaşma cezası verir. Tanrı on iki casusun Kenan topraklarında araştırma yaptığı her gün için bir yıl ceza vermiştir. Pişman olan bir kısım grup Kenan topraklarına kendi başlarına girmeyi deneseler de Tanrı'nın izni olmadığı için Amalek ve Kenan kabileleri tarafından bozguna uğrattılırlar. Peraşanın sonunda Tanrı'nın emirlerine uymayan İsrailoğulları'na 613 mitsvayı hatırlatacak *Tsitsit mitsvası* verilmiştir.

On casusun getirdiği olumsuz rapor karşısında İsrailoğulları'nın isyan etmesini ve sonrasında cezalandırılmalarını anlatan Şelah Leha peraşasının sonunda İsrailoğulları'nın itaatsizliklerine karşı ilginç bir mitsva (Tsitsit) verilmektedir. Bamidbar Kitabı'nda Tsitsit mitsvası hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

Rab Musa'ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki, Kuşaklar boyunca giysinizin dört yanına püskül dikeceksiniz. Her püskülün üzerine lacivert bir kordon koyacaksınız. Öyle ki, püskülleri gördükçe Rab'bin buyruklarını anımsayacaksınız. Böylelikle Rab'bin buyruklarına uyacak, yüreğinizin, gözünüzün istekleri ardınca gitmeyecek, hainlik etmeyeceksiniz. Ta ki, bütün buyruklarımı anımsayıp tutasınız ve Tanrınız için kutsal olasınız.⁷³

Bir giysin tsitsit bağlamayı gerektirmesi için dört köşeli ve geniş ebatlı olması gerekmektedir. Bir Yahudi için belirtilen koşullar uygunsuzsa tsitsit takmak zorundadır. Şayet koşullar uygun değilse takma zorunluluğu yoktur. Günümüz şartlarının bu tarz elbiselere uygun olmaması sebebiyle Yahudiler, tüm gün boyunca giysilerinin altına "*Talit Katan (Küçük Üstlük)*" adındaki giysiyi giyerek bu mitsvayı uygulamaya devam etmektedirler. Ayrıca Yahudiler, her sabah duasında dört köşeli ve her bir ucunda tsitsit bulunan "*Talit Gadol (Büyük Üstlük)*" adındaki giysiyi giymektedirler.⁷⁴

Gemara (Menahot)'da Tsitsit ve "*Rab'bin buyruklarını anımsamak*" ifadesi arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklanmaktadır: "*Tsitsit ipliklerinden bir tanesi Tebelet (mavinin bir tonu) rengindedir. Tebelet denizi, deniz gökyüzünü, gökyüzü Kise Akavod'u*⁷⁵ *Kise Akavod da Aşem'in (Tanrı) tüm emirlerini hatırlatır.*" Böylelikle Tsitsit'in temsil ettiği mavilik bir Yahudi'ye Tanrıyı hatırlatmaktadır.⁷⁶

⁷³ Sayılar 15: 37-40.

⁷⁴ *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bamidbar(4. Kitap)*, s. 305.

⁷⁵ Onur Tahtı, dünyadaki tüm ruhların kaynağı olan manevi taht anlamlarına gelmektedir.

⁷⁶ T.C. Hahambaşılığı, "*Haftanın Peraşası: Şelah Leha*", 20 Haziran 1998.

Rabi Yehonatan Salem, “Böylelikle Rab’bin buyruklarına uyacak, yüreğinizin, gözünüzün istekleri ardınca gitmeyecek, hainlik etmeyeceksiniz.” (Çıkış 15:39) pasuğunu ahlakla ilişkilendirerek şu yorumu yapmaktadır:

(...) Hahamlarımızın açıklamalarına göre, “kalbin ardından yoldan sapma” yasağı, *minut*, yani inanca aykırı felsefeleri düşünmeyi (ve içselleştirmeyi), “gözlerin ardından yoldan sapma” yasağıysa, *zenut*, yani kişiyi ahlaksızlığa uyandıracak şeylere bakmayı belirtir. Tora bizi zihinlerimize Tora’nın öğretilerine aykırı düşüncelerin girmesine izin vermememiz konusunda uyarmaktadır, zira kişi bu şekilde kendisini bir kâfire dönmüş halde bulabilir. (...) ⁷⁷

Rabi Salem’in ifadesiyle bir Yahudi Tsitsit’i her gördüğünde gözlerini ve kalbini kötülöklere karşı frenlemek zorunda kalacaktır. Tsitsit’in ahlakı iyileştirme etkisi üzerine bir diğör yorumda ise Gematriya⁷⁸ ile açıklama yapılmaktadır:

Arızal en büyük günahlardan biri olan öfkenin kontrolü için öfkelenen kişinin tsitsit bulunan köşeyi tutması gerektiğini söyler. Öfke anlamına gelen *laas*’ sözcüğü ile köşe anlamına gelen *kanaf*’ sözcüğünün sayısal değeri aynıdır. Yosef babasına Mısır’a gelmesi için kardeşleriyle haber gönderdiğinde, “*al tirgezu badareh – yolda öfkelenmeyin*” demiştir. Bu ifade ile dört tsitsit anlamına gelen “*arba tsitsit*” ifadesi aynı sayısal değere sahiptir. Bunu bizlere öğreten Rabi Hayim Palaçi öfke kontrolünde tsitsitin önemini bir kez daha vurgular.⁷⁹

Buraya kadar verdiğimiz Şelah Leha peraşasına yapılan yorumlardan anlaşılacağı üzere, bir mitsva, bir kelime veya bir nesne üzerinden verilen mesajlarla Yahudi inancı, ahlâkı ve kuralları haftalık okunan peraşalarla her daim hatırlatılmaktadır.

e. Devarim (Tesniye) Kitabı ve Peraşaları

Tevrat’ın son kitabı Devarim, Kenan topraklarına girmeden önce Musa’nın İsrailoğulları’na yaptığı son konuşmaları içermektedir. Musa, hayatının son beş haftasında İsrailoğulları’nın kırk yıl boyunca çölde yaşadıklarını anımsatır ve vaat edilen topraklarda İsrailoğulları’na yön verecek çeşitli ilke, buyrukları ve kuralları

⁷⁷ Rabi Salem, a.g.e., s. 88.

⁷⁸ İbranicede her harfin bir sayısal değeri vardır. Kelimelerin sayısal değeri üzerinden açıklama yapılan ilme denilmektedir.

⁷⁹ Rav İzak Alaluf, “*Bu Hafta Peraşa: Şelah Leha-Tsitsit*”, 6 Haziran 2018.

yeniden açıklamaktadır. Bu sebeple, bu kitap aynı zamanda “*Tora’nın Tekrarlanması*” anlamında *Mişne Tora* olarak da bilinmektedir. Devarim Kitabı *Şekil-5*’teki gibi on bir peraşaya ayrılmıştır.

5. KİTAP: DEVARİM (TESNİYE)	
PERAŞALAR	AFTARALAR
1. Devarim Peraşası - Devarim 1:1-3:22	1. Hazon Yeşayau – Yeşaya 1:1–27
2. Vaathenan Peraşası - Devarim 3:23-7:11	2. Nahamu – Yeşaya 40:1–26
3. Ekev Peraşası -Devarim 7:12-11:25	3. Vatomer Tsiyon – Yeşaya 49:14–51:3
4. Ree Peraşası - Devarim 11:26-16:17	4. Aniya Soara ⁸⁰ – Yeşaya 54:11–55:5
5. Şofetim Peraşası - Devarim 16:18-21:9	5. Anohi Anohi – Yeşaya 51:12–52:12
6. Ki Tetse Peraşası - Devarim 21:10-25:19	6. Roni Akara – Yeşaya 54:1-10
7. Ki Tavo Peraşası - Devarim 26:1-29:9	7. Kumi Ori – Yeşaya 60:1-22
8. Nitsavim Peraşası - Devarim 29:10-30:20	8. Sos Asis – Yeşaya 61:10 – 63:9
9. Vayeleh Peraşası - Devarim 31:1-30	9. Şuva ⁸¹ – Oşea 14:2-10 / Mika 7:18-20
10. Aazinu Peraşası - Devarim 32:1-32:52	10. Vaydaber David ⁸² – Samuel II 22:1-51
11. Vezot Aberaha Peraşası - Devarim 33:1-34:12	11. Vayi Ahare Mot Moşe

Tablo-5: Devarim Kitabı’nın Peraşaları ve Aftaraları

Devarim Kitabı’nın birinci peraşası Devarim’de, ilk olarak Musa’nın veda konuşması yaptığı zaman ve yer belirtilmekte, devamında Vaathenan peraşasının bir kısmına kadar (4:43) Musa’nın geçmişe yönelik söylemleri yer almaktadır.

⁸⁰ Roş-Hodeş Elul Ree peraşasının okunduğu Şabat’a rastladığı zaman bazı cemaatler Roş-Hodeş aftarasını okumaktadırlar. İstanbul geleneğinde ise “*Aniyan Soara*” okunmaktadır.

⁸¹ Şuva, Ro-Aşana ile Yom Kipur arasına rastlayan Şabat günü okunmaktadır. Nitsavim ve Vayeleh peraşalarının birlikte okunduğu Şabat gününde ise Nitsavim peraşasının aftarası okunmaktadır. Bu zamanlarda “Şuva”, bir sonraki hafta Aazinu peraşasından sonra okunmaktadır.

⁸² Aazinu peraşası Roş Aşana ile Yom Kipur arasındaki Şabat gününe rastlarsa, Vayeleh peraşasına ait aftar “Şuva” okunmaktadır. Yoksa Aazinu peraşasına ait aftar “*Vaydaber David*” okunmaktadır.

Vaathenan peraşası 5:1'den itibaren ilk “*On Emir*” ve devamında “*Nitsavim*” peraşasına kadar diğer emir ve kurallar tekrarlanmaktadır. Devarim'in sekizinci peraşası Nitsavim'de Tanrı'nın İsrailoğulları ile antlaşması yeniden tekrar edilmektedir.

Devarim Kitabı'nın son üç peraşası (Vayeleh, Aazinu, Vezot) ise, Musa'nın ölmeden önce yerine geçecek Yeşu'yu görevlendirmesi ve Yasa'yı yazıp Leviler'e teslim etmesini konu edinmekte ve sonunda Musa'nın ölmeden önce söylediği ezgi ile Devarim Kitabı tamamlanmaktadır.

(1). Ekev Peraşası

Devarim Kitabı'nın üçüncü peraşası Ekev, bir önceki peraşada verilen Tanrı'nın buyruklarından hemen sonra gelmektedir. Ekev peraşasının başında, Musa bu buyruklara uydukları takdirde Tanrı'nın İsrailoğulları'na bereket, zenginlik ve sağlık vaat ettiğini söyler. Ayrıca, İsrailoğulları Kenan topraklarında refaha ulaştıktan sonra doğru yoldan sapmamaları; başarılarının sadece kendi çabaları sonucu olduğu fikrine kapılarak böbürlenmemeleri ve başka ilahlara tapmamaları konusunda onları uyarır.

Peraşanın devamında Peygamber Musa, birçok kez isyan eden İsrailoğulları'na çöldeki kırk yılı hatırlatarak Tanrı'nın buyruklarına uydukları takdirde ancak güçlü bir ulus olabileceklerini yineler. Tanrı, Musa'ya İsrailoğulları Kenan topraklarına girdiklerinde kendi dürüstlükleri nedeniyle bunun gerçekleştiği düşüncesine kapılmamalarını; bunun sebebinin oradaki ulusların günahları ve İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a verdiği sözden dolayı olduğunu söyler.

Musa, On Emir'in verilişini ve devamında gerçekleşen olayları tekrar hatırlatır ve İsrailoğulları'na bazı uyarılarda bulunur. Musa, bu olayları hatırlattıktan sonra İsrailoğulları'na Tanrı'yı sevmelerini, Tanrı'dan korkmalarını ve O'na kulluk etmelerini söyler. Peraşanın sonunda, İsrailoğulları'nın kurallara uyması halinde Tanrı'nın onlara vereceği nimetler ayrıntılı bir şekilde tekrarlanır.

Ekev peraşasının ilk pasuğunda, “*Bu kanunları dinlemenizin ve onları gözetip uygulamanızın sonucunda, Tanrın Aşem, [hakkında] atalarına yemin etmiş olduğu*

antlaşmayı ve sadakati senin için koruyacaktır.” (Tesniye 7:12) ifadeleri yer almaktadır. Bundan sonraki pasuklarda, İsrailoğulları şayet bu buyruklara uyarsa Tanrı'nın onlara vereceği bereketten söz edilmektedir. Tevrat'ta genellikle bir şeyin karşılığında verilen ceza ya da ödülden bahsedilirken “*İm – Eğer*” sözcüğü tercih edilmektedir. Bu pasukta ise “*Ekev – Sonucunda*” sözcüğü tercih edilmiştir.⁸³ Raşi, Ekev kelimesinin “*Akev – Topuk*” kelimesiyle aynı kökten geldiğine dikkat çekmiş ve pasuğu şöyle açıklamıştır: “*Eğer insanların, 'hafif' diye değerlendirip [deyimsel olarak] 'topuklarıyla ezdiği' [yani yapılması karşılığında kayda değer bir ödülü getirmeyeceği düşüncesiyle önem vermeyerek ihmal ettiği (Gur Arye), 'ayaklar altına aldığı'] mitsvaları bile dinleyip onlara uygun yaşarsanız, o zaman Tanrı, bahsettiği yemini [özellikle] senin için korumuş olacaktır.*”⁸⁴ Peki, “*Daha fazla önem verilmeyen bu mitsvalar nedir?*” sorusuna Rav İzak Alaluf, Ekev peraşası üzerine yaptığı bir yorumda (Mi-draş Yitshak) şöyle cevap vermektedir:

(...) Bir konuşmasında Rabi Eli Mansour bunların daha ziyade insan ile insan arasındaki mitsvaları grubuna girdiğini söyler. Çünkü mitsvaları takip etmeye çalışan bir kişi olarak “*ben adam lamakom*” dediğimiz Tanrı'ya karşı olan görevlerimiz genellikle daha ağır basmaktadır. Şabat, Kaşerut, Taarat amişpaha, Talit, Tefilin, Tefila gibi mitsvaları nedense gözümüze daha büyük ve önemli görünür. Hâlbuki “*ben adam lahavero*” dediğimiz insan ilişkilerini düzenleyen mitsvaları da Yahudi inançlısının yaşamında son derece büyük önem arz eder. Bazılarımız ritüellere çok fazla önem veririz. İyi bir Talit ve Tefilin sahibi olmak, güzel bir Suka'da oturmak, Şabat gününü gereğince kutsamak önemlidir. Bazılarımız için ise iyi bir insan olmak, arkadaşlarına yardım etmek, tsedaka ve hesed gibi faaliyetlerde bulunmak büyük önem arz eder. (...) ⁸⁵

Peraşada üzerine yorum getirilen bir diğer ifade ise, “*Şunu anlayın ki Tanrınız Rab'bin bu verimli toprakları mülk edinesiniz diye size vermesinin nedeni doğruluğunuz değildir. Çünkü siz dik başlı (sert enseli) bir halksınız.*” (Tesniye 9:6) pasuğundaki “*sert enseli bir halk*” deyimidir. 16. yüzyılda yaşamış Tevrat bilgini Rabi Ovadya Sforno bu ifade üzerine şu açıklamayı yapmıştır:

İnatçı bir halksın sen. Ve inatçı birinde erdem ve kalp dürüstlüğü bulmak mümkün değildir. Zira inatçı kişi sadece kendi düşüncesi doğrultusunda sabit fikirlerle hareket eden kişidir. Bir uzman ona düşüncesinin onu kayba sevk edeceğini bildirip çok açık kanıtlar getirse bile o bildiğini okur. Ensesi sert olduğu için uzmanın ne dediğini dinlemek için yüzünü ona çevirmez bile.

⁸³ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim(5. Kitap), s. 164.

⁸⁴ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim(5. Kitap), s. 164.

⁸⁵ Rav İzak Alaluf, “*Haftanın Peraşası: Ekev*”, 12 Ağustos 2017.

Boynu demir gibi serttir ve sağa ya da sola dönmez, her zaman olduğu gibi kafasının dikine gider.⁸⁶

Yorumlarına yer verdiğimiz iki ifade de aslında Ekev peraşasının bir özeti niteliğindedir. Tanrı, İsrailoğulları en değersiz mitsvaları (*Ekev*) bile yerine getirdiği takdirde Kenan topraklarında onlara birçok nimet vereceğini bildirmekte fakat “*sert enseli bir halk*” ifadesiyle de geçmiş ve geleceğe dair uyarılarda bulunmaktadır.

2. Dört Özel Peraşa (Arba Peraşiyot)

Sinagogda okunan haftanın peraşası haricinde Şevât ayının son Şabat’ından Nisan ayına kadar (Roş Hodeş Adar’dan önce veya tam Roş Hodeş Adar’da başlayan) dört özel perâşa (Arba Peraşiyot) okunmaktadır. Pesah Bayramı’na hazırlık aşamasında haftanın peraşasının sonundaki maftir bölümü yerine okunan bu dört perâşa sırasıyla şöyledir: Şekalim, Zahor, Para ve Ahodeş.

a. Şekalim Peraşası

Şevât ayının son Şabat’ı, Şabat Şekalim’dir. Şabat Şekalim’de üç Sefer Tora çıkartılır: birincide haftanın peraşası, ikincide Şekalim peraşası ve üçüncüde ise Aftara okunur. Şekalim peraşası Ki Tisa peraşasının içinde yer alan altı pasuktan (Çıkış 30:11-16) oluşan bölümdür.⁸⁷

Çıkış bölümünün 30:13pasuğunda geçen “*şekel*” kelimesinin çoğulu şekeller (Şekalim) sözcüğünden adını alan bu perâşa, Mısır’dan çıkmış olan Yahudi halkının, Mişkan (Sina Çölü’nde kurulan kutsal çadır) için vermeleri gereken yarım gümüş şekel bağışını konu edinmektedir.

Tevrat, çölde yapılacak olan nüfus sayımında canlarının bedeli olarak yirmi yaşını geçmiş her İsrailoğlu’na, Mişkan’a yarım gümüş şekel bağışlamasını ve

⁸⁶ Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim(5. Kitap), s. 195.

⁸⁷ Sevivon, “Dört Peraşa”, <http://www.sevivon.com>, (10.01.2017).

toplanılan şekeller ile Mişkan'ın hizmetinde kullanılmasını emretmektedir. Bet-Amikdaş (Süleyman Mâbedi) zamanında da Nisan Ayı'nda yapılacak olan kurban ritüeli için her şehrin mahalli Bet Din'i (Yasa Evi), halktan yarım şekel anlamına gelen "*Mahatsit Aşakel*" değerinde bağışlar toplar ve böylelikle kurban ibadeti gerçekleştirilmiş olurdu.⁸⁸

Günümüzde ise Mahatsit Aşakellerin hazırlanmasını hatırlatmak için Şekalim peraşası okunur. Bir Yahudi bu mitsvayı gerçekleştirmek adına ailedeki her birey için yarım gümüş şekel değerinde (10gr gümüş) bağış yapar.

b. Zahor Peraşası

Purim'den önceki Şabat, Zahor "*hatırlama*" Şabati'dir. Şabat Zahor'da: o haftanın peraşası, Zahor peraşası ve Aftara okumak için üç Sefer Tora çıkartılır. Zahor peraşası Ki-Tetse peraşasının son üç pasuğundan (Tesniye 25: 17-19) oluşmaktadır.

Zahor peraşası, Amalek ulusunun Mısır'dan çıkışının hemen ardından en zayıf oldukları anda İsrailoğulları'na saldırmalarını konu edinmektedir. Tevrat'ta bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: "*Siz Mısır'dan çıktıktan sonra Amaleklilerin yolda size neler yaptığını anımsayın. Siz yorgun ve bitkinken yolda size saldırdılar; geride kalan bütün güçsüzleri öldürdüler. Tanrınız Rab mülk edinmek için miras olarak size vereceği ülkede sizi çevrenizdeki bütün düşmanlardan kurtarıp rahata kavuşturunca, Amalekliler'in anısını gökler altından sileceksiniz. Bunu unutmayın!*"⁸⁹

Bu peraşayı açıklayan Yahudi âlimleri, Amalek'in kim olduğu konusunda farklı yorumlar getirmektedirler. Özellikle, "... Rab kuşaklar boyunca Amaleklilere karşı savaşacak." (Çıkış 17:16) ve "... Amalek'in hatırasını gökler altından sileceksin..." (Tesniye25:19) pasajları bağlamında Amalek'i, "*Her nesilde beliren Tanrı, İsrail ve İsrail'in simgelediği kutsiyetin karşıtı olan bir zihniyet veya ulus*" olarak

⁸⁸ Sevivon, "Dört Peraşa", <http://www.sevivon.com>, (10.01.2017).

⁸⁹ Tesniye, 25: 17-19.

tanımlamaktadırlar.⁹⁰ Yahudileri yok etmeye karar veren Aman da Amalek soyundan geldiği ifade edilmektedir. Bu sebeple Zahor peraşası Purim'den önce okunmaktadır.

Zahor peraşası Yahudilere iki önemli mitsvayı hatırlatmaktadır: birincisi, "*Taase-yap*" yani Amalek'in Yahudi halkına yaptığına hatırlanması "*Zahor(hatırla)*" ikincisi ise bu yapılanların unutulmaması "*Lo-Taase-yapma*" emri "*unutma*"dır.⁹¹

Zahor peraşasını Tevrat bilgisi olan bir kişinin dikkatlice okuması gerekmektedir. Ayrıca Tevrat'ın emri olduğu için kadınların da sinagoga gelmesi ve gelen her kişinin dikkatlice bu peraşayı dinlemesi gerekmektedir.⁹² Eğer kişi hastalığı sebebiyle sinagoga gelmediyse, Tevrat'tan bu bölümü okuyabilmektedir.

c. Para Peraşası

Şabat Ahodeş'ten önceki Şabat, Şabat Para'dır. Şabat Para'da haftanın peraşası, Para peraşası ve Aftara okumak üzere üç Sefer Tora (Tevrat rulosu) çıkartılır. Hukat peraşasının başında (Sayılar 19:1-22) yer alan bu peraşada Tevrat'ın "*Taase-yap*" mitsvalarından olan Para Aduma (Kızıl İnek) ile arınma mitsvası anlatılmaktadır. Bu mitsva ile Pesah'a hazırlıklar başlamış olur.

Tevrat'ta bir ölüyle temas sebebiyle "*tame*"⁹³ olan bir kişinin arınmadan Bet Amikdaş'a girmesinin yasak olduğu belirtilmektedir. Buna göre bu kişi ancak Para Aduma ritüelini yaptıktan sonra Pesah'ta Tapınağa kurban getirebilir ve kurbanın etinden yiyebilirdi. Tevrat'ta belirtilen özelliklere sahip Para Aduma'nın külleriyle karıştırılan su, tame olan kişiye serpilmesiyle manevi saflaşma süreci gerçekleşebilirdi.

Rabilere göre, bu peraşanın Pesah'tan önce okunmasının sebebi: "*İsrailoğulları Mısır'dan Nisan Ayı'nda kurtarıldılar ve aynı şekilde Maşiah (mesih) gelince de*

⁹⁰Tora: *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim (5. Kitap)*, (çev. Moşe Farsi), İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2002, s. 575.

⁹¹Nazlı Doenyas, "Dört Özel Şabat-Dört özel Peraşa: Şabat Zahor", *Şalom Gazetesi*, 25 Şubat 2015, <http://www.salom.com.tr>, (10.01.2017).

⁹²Sevivon, "Dört Peraşa", <http://www.sevivon.com>, (10.01.2017).

⁹³Tame: Kutsal işleri yapabilmeye engel olan manevi duruma (Tuma) sahip kişi.

Yahudiler, Nisan'da kurtarılacaklardır.” prensibidir.⁹⁴ Diğer bir inanış ise Musa zamanında bir tane, Ezra zamanında bir tane ve II. Bet Amikdaş zamanında yedi tane olmak üzere tüm Yahudi tarihinde toplam dokuz tane Para Aduma görülmüştür. Onuncu Para Aduma ise Maşiah zamanında gelecektir.⁹⁵

Para Aduma mitsvası ile bayram hazırlıkları başlamış olur. Kadınlar da Pesah kurbanından yediği için onlar da bu peraşayı dinlemek zorundadırlar.

d. Ahodeş Peraşası

Dört özel peraşanın sonuncusu olan Ahodeş peraşası, Bo peraşasında (Çıkış 12:1-10) yer almaktadır. Bu peräşa, Nisan Şabat'ta Roş Hodeş'e⁹⁶ denk gelirse; sırasıyla haftanın peraşası, Roş Hodeş peraşası, Ahodeş peraşası ve Aftara okumak üzere toplam dört Sefer Tora çıkartılmaktadır.⁹⁷

Ahodeş peraşası, “*Bu ay sizin için ayların başı olacak.*” (Çıkış 12:2) pasuğu ile İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıktığı yıl Tanrı'nın Yahudi halkına verdiği ilk mitsvayı “*Yeni Ay'ı ilan etme*” ve “*... her ev (halkı) için bir davar yavrusu alacak.*” (Çıkış 12:3) pasuğuyla da Pesah kurbanı emrini vermektedir.

Tevrat yorumcuları, “*Yeni Ay'ı ilan etme*” mitsvası ile Tanrı'nın Yahudilere zaman üzerinde bir hâkimiyet verdiği dikkat çekmektedir. Ancak “*Yeni Ay*” ilan edildikten sonra bayramların döngüsü ve İbrânî takvimi var olabilecektir. Yeni Ay'ın ilanı, zaman üzerinde hâkimiyetin yanı sıra Yahudilerin yenilenmesini, yeniden doğuşunu, gelişimini ve yükselişini simgelemektedir.⁹⁸

⁹⁴ Türkiye Hahambaşılığı, *Haftanın Peraşası: Ki-Tisa Peraşası*, İstanbul, 1999, s. 4.

⁹⁵ Nazlı Doenyas, "Dört Özel Şabat-Dört özel Peraşa: Şabat Zahor", *Şalom Gazetesi*, 25 Şubat 2015, <http://www.salom.com.tr>, (10.01.2017).

⁹⁶ Roş Hodeş, yeni Ay'ın ilk gününe denilmektedir.

⁹⁷ Sevivon, “Dört Peraşa”, <http://www.sevivon.com>, (10.01.2017).

⁹⁸ Nazlı Doenyas, "Dört Özel Şabat-Dört özel Peraşa: Şabat Zahor", *Şalom Gazetesi*, 25 Şubat 2015, <http://www.salom.com.tr>, (10.01.2017).

3. Özel Gün ve Bayramlarda Okunan Peraşalar

Yahudi tarihi üzerine inşa edilmiş ve dinî hayatın önemli bir boyutunu temsil eden bayramlar, Yahudi cemaatinin aidiyet duygularını güçlendirmekle birlikte ibâdet ve geleneklerin sürekliliğini sağlama açısından büyük önem arz etmektedir. Yazıcı Ezra'dan bu zamana kadar devam eden haftalık peraşa (Tevrat bölümleri) okuma geleneği, bayramlarda da günün önemine binaen okunan peraşalarla kendini göstermektedir.

Yahudi takvimine göre düzenlenen bayramlar, Miladi takvimine göre her zaman aynı tarihe denk gelmemekle birlikte her zaman aynı mevsime denk düşmektedirler. Bu sebeple, hafta arasına denk gelen bayram günleri ile Şabat'a denk gelen bayram günü okunan peraşalar farklılık göstermektedirler.

Yahudi takvimine göre tişri ayının ilk günü Yahudi yılbaşı⁹⁹ olması vesilesiyle kutlanan bayrama *Roş ha-Şana* “Yahudi Yeni Yılı” denilmektedir. Roş ha-Şana'da Yahudiler bir yılın muhasebesini yapar ve bugünle birlikte *'Atseret Yeme Hateşuva'* denilen on günlük tövbe (teşuva) ve ibâdet günleri başlar. Roş ha-Şana'nın ilk günü sinagogda iki Sefer Tora çıkarılır: İlk Sefer-Tora açıldığında peraşa olarak Bereşit21:1-34 pasukları okunur (Tora'ya beş kişi kaldırılır) ve ardına Hatsi-Kadiş¹⁰⁰ (yarım-kutsama) söylenip ikinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Bamidbar 29:1-6 pasukları okunur ve ardına tekrar Hatsi-Kadiş söylenir. Bayramın ikinci günü de iki Sefer-Tora çıkarılır ve ilk günden farklı olarak birinci Sefer-Tora açıldığında Bereşit22:1-24 pasukları okunur. Roş ha-Şana'nın birinci günü Şabat'a denk gelirse Tora'ya yedi kişi çağırılır.¹⁰¹

Tişri ayının onuncu gününe denk gelen ve yılın en kutsal günü kabul edilen Yom Kipur'da *“Kefaret Günü”*, Yahudiler oruç tutup gün boyu tövbe etmektedirler. Yom Kipur günü şahrıt (sabah) vaktinde sinagogda iki Sefer-Tora çıkarılır. İlk Sefer-Tora'da bugüne özel peraşa olarak Vayikra16:1-34 pasukları okunup beş kişi çağırılır ve sonra

⁹⁹ Tevrat'a göre Yahudi yılının başı Nisan ayıdır fakat Rabbânî geleneğe göre Ezra'dan beri takvim yılbaşı ayıyla başlatılır.

¹⁰⁰ Hatsi-Kadiş metni için bkz. *Şaloş Regalim*, (çev. Liliane Zerbib), İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.,2011, s. 131.

¹⁰¹ Ayrıntılı bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim (5. Kitap)*,ss. 837-848.

Hatsi-Kadiş söylenir. İkinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Bamidbar 29:7-11 pasukları okunup tekrar Hatsi-Kadiş söylenir. Yom Kipur Minha (ikinci) duasında ise bir Sefer-Tora çıkarılır. Vayikra18:1-30 pasukları okunur ve üç kişi çağrılır. Birinci gün Şabat'a denk gelirse yedi kişi çıkarılır.¹⁰²

Yahudi erkeklerinin Mâbed'de (Bet Amikdaş) bulunma zorunda olduğu ve Tevrat'ta üç hac bayramı olarak da ifade edilen Pesah, Şavuot ve Sukot Bayramlarına "*Şaloş Regalim*"¹⁰³ denilmektedir. Hasat Bayramı (Hag Aasif) olarak da bilinen Sukot (Çardaklar Bayramı), Tanrı'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarıp çölde çardaklarda oturtması anısına tişri ayının on beşi ile yirmi birinci günleri arasında kutlanan bir bayramdır. Bu bayramda sinagogda Tevrat okuma düzeni şöyledir: İki Sefer-Tora çıkarılır ve birinci Sefer-Tora açıldığında perasha olarak Vayikra22:26–23:44 pasukları okunur ve beş kişi (Şabat'ta yedi kişi) kaldırılır. Sonra Hatsi-Kadiş söylenir. İkinci Sefer-Tora'da, Maftir olarak Bamidbar 29:12-16 pasukları okunup tekrar Hatsi-Kadiş söylenir. Diasporada Sukot'un ikinci günü Yom Tov¹⁰⁴ "*İyi Gün*" olarak adlandırılır ve birinci günle aynı perashalar okunur. İsrail'de ise Sukot'un ikinci günü *Hol Amoed*¹⁰⁵ diye adlandırılır ve o gün bir Sefer-Tora çıkarılıp Bamidbar 29:17-19 pasukları çıkarılan dört kişiye ayrı ayrı tekrar ettirilir ve sonra Hatsi-Kadiş söylenir. Bayramın üçüncü gününden başlayarak yedinci günü de dâhil bir Sefer-Tora çıkarılır ve güne özel perasha için - üçüncü gün, Bamidbar 29:17-22; dördüncü gün, Bamidbar 29:20-25, beşinci gün, Bamidbar 29:23-28; altıncı gün, Bamidbar 29:26-31; yedinci gün (Oşana Raba), Bamidbar 29:29-34- dört kişi kaldırılır. Kalkan birinci kişi ilk paragraf (perek), ikinci kişi için ikinci perek, üçüncü kişi için ikinci pereğin tekrarı ve son kişi için iki pereğin de tekrarı okunur, sonra Hatsi-Kadiş söylenir. İsrail'de ise sadece ikinci perek arka arkaya dört kez okunur. Sukot'un birinci, üçüncü, beşinci veya altıncı günü Şabat'a denk gelebilir ve o gün "*Şabat Hol-Amoed*" diye adlandırılır. Şayet Şabat, bayramın birinci günü olursa aynı perasha okunur ama üçüncü, beşinci veya altıncı gününe denk gelirse o gün iki Sefer-Tora çıkarılır ve Çıkış 33:12-34:26 pasukları okunarak yedi kişi kaldırılır.

¹⁰² Ayrıntılı bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim (5. Kitap)*, ss.849-858.

¹⁰³ Çıkış 23:14.

¹⁰⁴ Şaloş Regalim ve Roş ha-Şana'da iş yapmanın yasak olduğu günlere denilmektedir.

¹⁰⁵ Bayramın Yom Tov olmayan günleridir. Bu günlerde Yahudiler yasak olan bazı işleri yapabilirler fakat tamamen serbestlik söz konusu değildir.

Sonra Hatsi-Kadiş söylenir ve ikinci Sefer-Tora çıkarılır. Maftir parçası için hangi güne denk geldiyse o günün bölümü okunur ve tekrar Hatsi-Kadiş söylenir.¹⁰⁶

Sukot'un hemen arkasından tişri ayının yirmi ikinci ve yirmi üçüncü günleri *Şemini Hag Aaseret* (Durduran Bayram) kutlanmaktadır. Diasporada Şemini Hag Aaseret'in ikinci günü Tevrat'ın hatmedildiği gün "*Tora Sevinci*" anlamına gelen *Simhat Tora* kutlanır. İsrail'de Şemini Hag Aaseret bir gündür ve Simhat Tora da bu günde kutlanır. Şemini Hag Aaseret'in birinci günü iki Sefer-Tora çıkarılır. Eğer birinci gün Şabat'a denk gelirse Tesniye14:22-16:17 pasukları okunur ve yedi kişi kaldırılır. Birinci gün Şabat değilse Tesniye15:19-16:17 pasukları okunur ve beş kişi kaldırılır. Hatsi-Kadiş okunduktan sonra ikinci Sefer-Tora çıkarılır ve Sayılar 29:35-39 pasukları okunur. Tekrar Hatsi-Kadiş söylenir.¹⁰⁷ Şemini Hag Aaseret'in ikinci günü yani Simhat Tora kutlaması ve okunan peraşalar "Simhat Tora" adlı başlıkta ayrıntılı olarak verilmiştir.

Şaloş Regalim'in ilki olan *Pesah* (Fısıh Bayramı) Yahudi takvimine göre nisan ayının on beşinci ve yirmi ikinci günleri arasında (diasporada sekiz gün) Tanrı'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarışı anısına kutlanmaktadır. Pesah'ın birinci günü sinagogda Tevrat okuma düzeni şöyledir: İki Sefer-Tora çıkarılır ve birinci Sefer-Tora'da eğer Şabat ise Çıkış 12:14-51 okunur ve yedi kişi kaldırılır. Şabat değilse Çıkış 12:21-51 pasukları okunur ve beş kişi kaldırılır. Sonra Hatsi-Kadiş okunur. İkinci Sefer-Tora açıldığında, Maftir olarak Sayılar 28:16-25 pasukları okunur ve tekrar Hatsi-Kadiş okunur. Bayramın ikinci günü iki Sefer-Tora çıkarılır. İlk Sefer-Tora'da, Levililer22:26-23:44 pasukları okunur ve İsrail'de Hol Amoed olduğu için üç kişi, diasporada ise Yom Tov beş kişi kaldırılır. Diasporada Hatsi-Kadiş söylenirken İsrail'de söylenmez. Daha sonra ikinci Sefer-Tora açıldığında, Maftir olarak diasporada Sayılar 28:16-25 pasukları, İsrail'de ise Sayılar 28:19-25 pasukları okunur ve Hatsi-Kadiş söylenir. Pesah'ın üçüncü günü iki Sefer-Tora çıkarılır ve birinci Sefer-Tora açıldığında Çıkış 13:1-16 pasukları okunup üç kişi çıkarılır. Burada Hatsi-Kadiş söylenmez. İkinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Sayılar 28:19-25 okunur ve burada Hatsi-Kadiş okunur. Eğer Pesah'ın üçüncü günü Şabat ise bayramın beşinci günündeki perasha en başından

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Şaloş Regalim*, a.g.e., s. 133.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim (5. Kitap)*, ss. 883-899.

okunur. Pesah'ın dördüncü günü iki Sefer- Tora çıkarılır. İlk Sefer-Tora açıldığında Çıkış 22:24-23:19 pasukları okunur ve üç kişi kaldırılır. Hatsi-Kadiş okunmaz. İkinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Sayılar 28:19-25 pasukları okunur ve Hatsi-Kadiş söylenir. Eğer bu gün Pazar gününe denk gelirse Pesah'ın üçüncü günü okunan perasha okunur. Pesah'ın beşinci günü iki Sefer-Tora çıkarılır. Birinci Sefer-Tora açıldığında Çıkış 34:1-26 pasukları okunur ve üç kişi çıkarılır. Şabat'a denk geldiğinde Çıkış 33:12-34:26 pasukları okunur ve yedi kişi kaldırılır. Şabat'ta Hatsi-Kadiş söylenir, değilse söylenmez. Pesah'ın beşinci günü Pazartesi'ye rastlarsa dördüncü günün perashası okunur. İkinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Sayılar 28:19-25 pasukları okunur ve Hatsi-Kadiş söylenir. Pesah'ın altıncı ve yedinci gününde aynı okuma düzeninde farklı perashalar okunur. Altıncı gün birinci Sefer-Tora'da Sayılar 9:1-14 pasukları okunup üç kişi kaldırılır; ikinci Sefer-Tora'da Maftir olarak Sayılar 28:19-25 pasukları okunur. Pesah'ın yedinci gününde birinci Sefer-Tora'da Çıkış 13:17-15:26 okunur ve beş kişi kaldırılır (Şabat'ta yedi kişi); ikinci Sefer-Tora'da Maftir olarak Sayılar 28:19-25 pasukları okunup her iki Tora'da Hatsi-Kadiş okunur. Sadece diasporada kutlanan Pesah'ın sekizinci gününde iki Sefer-Tora çıkarılır. Birinci Sefer-Tora açıldığında Tesniye15:19-16:17 pasukları okunur ve beş kişi kaldırılır. Şabat'ta ise Tesniye14:22-16:17 pasukları okunur ve yedi kişi kaldırılır. Sonra Hatsi-Kadiş söylenir. İkinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Tesniye28:19-25 pasukları okunur ve tekrar Hatsi-Kadiş söylenir.¹⁰⁸

Şaloş Regalim'in son bayramı Şavu'ot (Haftalar Bayramı), Tevrat'ın İsrailoğulları'na verilmiş anısına sivan (mayıs-haziran) ayının altıncı günü (diasporada iki gün) kutlanmaktadır. Şavu'ot'un birinci günü iki Sefer-Tora çıkarılır. Birinci Sefer-Tora açıldığında Çıkış 19:1-20:23 pasukları okunur ve beş kişi kaldırılır. Hatsi-Kadiş okunduktan sonra ikinci Sefer-Tora açıldığında Maftir olarak Sayılar 28:26-31 pasukları okunur ve tekrar Hatsi-Kadiş okunur. Bayramın ikinci günü sadece diasporada kutlanır ve bu günde iki Sefer-Tora çıkarılır. Birinci Sefer-Tora açıldığında Tesniye15:19-16:17 pasukları okunur ve beş kişi kaldırılır. Eğer Şabat'a rastlarsa Tesniye14:22-16:17 pasukları okunur ve yedi kişi kaldırılır. Daha sonra Hatsi-Kadiş söylenir. İkinci Sefer-

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Vayikra (3. Kitap)*, ss. 691-739.

Tora açıldığında Maftir olarak Sayılar 28:26-31 pasukları okunur ve tekrar Hatsi-Kadiş okunur.¹⁰⁹

I. ve II. Mâbed'in yıkılması ile anavatanlarından sürgün edilen Yahudilerin milli matem günü olarak andığı *Tişa Beav* (Av ayının 9. günü) sabahı *Tişa Beav* peraşası okunur ve Tora'da üç kişi kaldırılır. Birinci kişi için Tesniye 4:25-29, ikinci için Tesniye 4:30-35 ve üçüncü için de Tesniye 4:36-40 pasukları okunur. Ardından Hatsi-Kadiş söylenir. Minha duasında ise üç kişi kaldırılır ve Taanit peraşası okunur. Birinci kişiye Çıkış 32:11-14, ikincisine Çıkış 34:1-3, üçüncüsüne de kalan kısım okunur. Ardından Hatsi-Kadiş söylenir. Tişri ayının üçüncü günü Babillilerin Kudüs'ü yıkması anısına oruç tutma günü olan Tsom Gedalya'da sabah ve minha da Taanit peraşası okunur.¹¹⁰ Yine Kudüs'ün Babilliler tarafından kuşatılmasının anısına yas günü ilan edilen ve oruç tutulan *Şiva Asar Be tamuz* günü de Taanit peraşası okunur.

Yahudilerin Pers ülkesinden Kraliçe Ester'in yardımıyla kurtulmalarının anısına adar ayının on dört ve on beşinci günü *Purim* (Kurallar Bayramı) Bayramı kutlanır. Purim'de, perasha olarak Çıkış 17:8-16 pasukları okunur. Üç kişi kaldırılır: İlkine Çıkış 8:8-10, ikincisine Çıkış 8:11-13, üçüncüsüne de 8:14-16 pasuklar okunup son pasuk bir kez daha okunur.¹¹¹ Purim bayramıyla bağlantılı olan "*Taanit Ester*"de Taanit peraşası okunur. Taanit Ester'de, Persler tarafından soykırıma tabi tutulacakların açıklanmasından sonra çare olarak tutulan orucun anısına her adar ayının on üçüncü günü bu gün tekrar edilmektedir.

Grekle Selevkos yönetiminin Yahudileri Helenleştirme politikasına karşı Makkabilerin ayaklanmalarının anısına kutlanan sekiz günlük bayrama *Hanuka* (Işıklar Bayramı) Bayramı denilmektedir. Kislev ayının yirmi beşinci günü kutlanmaya başlanan bu bayramda her gün yakılan bir adet mumla – toplamda sekiz mum olacak şekilde- kutlanmaktadır. Hanuka Bayramı'nda singogda güne özel perasha okunur. Bayramın birinci günü, Sayılar 7:1-17; ikinci günü, Sayılar 7:18-23; üçüncü günü Sayılar 7:24-29; dördüncü günü, Sayılar 7:30-35; beşinci günü, Sayılar 7:36-41; altıncı

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Şaloş Regalim, a.g.e., s. 228.*

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit (1. Kitap), ss. 438-445.*

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Şemot (2. Kitap), ss. 524-525.*

günü, Sayılar 7:42-47; yedinci günü, Sayılar 7:48-53 ve son olarak sekizinci günü, Sayılar 7:54-8:4 pasukları okunur.¹¹²

¹¹² Ayrıntılı bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit (1. Kitap)*, ss. 427-433.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE YAHUDİLERİ KÜLTÜRÜNDE HAFTALIK TEVRAT OKUMA ÇALIŞMALARI

Türkiye Yahudileri tarihinde sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan değişimler dini eğitimi ve bu yönde yapılan Tevrat çalışmalarını etkilemiştir. Bu sebeple, Türkiye’de Yahudilerin Tevrat ile ilgili yaptığı çalışmalara yer vermeden önce çoğunluğu İspanya ve çevresinden Osmanlı topraklarına göç eden Yahudilerin tarihi, kısa bir şekilde verilecektir. Son başlıkta ise bu çalışmalara örnek teşkil etmesi için Şalom Gazetesi’nde yayımlanan “*Bu Hafta Peraşa*” adlı bölümün tahliline yer verilecektir.

A. TÜRKİYE YAHUDİLERİ KISA TARİHİ

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Sefarad, Aşkenaz ve Karaim Yahudi cemaatlerinin tümü Türkiye Yahudileri diye adlandırılmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle Türkiye Yahudileri; Bizans’ın karanlık tarihinden kaçıp Anadolu’da devlet kuran Türklerle yeni bir döneme başlayan, daha sonraları İspanya ve Portekiz’den (1492/1497) kovulan Yahudi göçmenlerle bir potada eriyen ve aynı zamanda Osmanlı kültürü etkisinde yaşamış Yahudi cemaatlerine denilmektedir.

Türkler Anadolu’ya geldiklerinde, bu topraklarda 1600 yıllık bir geçmişe sahip olan Yahudiler, Bizans yönetimi altında yaşamışlardır. Bugünkü Bursa (Brusa/Perusa) Türkler tarafından fethedildiğinde (1324), savaş nedeniyle kaçan Yahudiler, Orhan Bey’in çağrısı üzerine şehre geri dönmüşlerdir. Dinlerini, geleneklerini rahatça sürdürebilmeleri için Yahudi mahalleleri kurulmuş ve Orhan Bey’in fermanı üzerine

bugüne kadar ayakta duran Ets ha Hayim Sinagogunun yapılması için Yahudilere izin verilmiştir.¹

Osmanlı Devleti 14. yüzyılın ortalarında, sınırlarını Balkanlar'a doğru çevirmiştir. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa Gelibolu'yu (1354); I. Murad Hüdavendigâr Edirne'yi (1363); II. Murad İzmir (1422) ve Selanik'i (1429) fethettiklerinde, bu şehirlerde karşılaştıkları Yahudilere adâleti ve hoşgörüyü götürmüşlerdir. I. Murad Hüdavendigâr, başkenti Bursa'dan Edirne'ye naklettiği zaman (1365) bu şehirde küçük ve fakir bir Yahudi cemaati ile karşılaşmıştır. Edirneli Yahudiler, Yunancadan başka bir dil bilmemeleri sebebiyle Bursalı Yahudilerden Türkçeyi öğretmeleri için yardım istemişlerdir.² Edirne, kısa zamanda civar bölgelerdeki Yahudilerin göç ettiği bir şehir olmuştur. Osmanlı, Roma yönetiminin baskısından kaçan Balkan Yahudilerine kapılarını açmış ve onları Edirne'ye yerleştirmiştir. Nüfusları giderek artan Yahudi cemaati Edirne'de bir yeşiva (dini akademi) açmış ve Osmanlı Devleti'nin dört bir köşesinden dini eğitim almak isteyen birçok Yahudi öğrenci, bu yeşivayı tercih etmiştir. Böylece, Yahudi öğrencilerin tercih ettiği Edirne 14. yüzyılda ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir.³

Yahudiler, II. Murad zamanında Osmanlı kuvvetlerinde ve sarayda görev almaya başlamışlardır. Sultan II. Murad'ın gayrimüslimlerden oluşturduğu “*garaba*” adındaki birliklere katılan Yahudiler, birçok seferde Osmanlı Devleti'nin yanında katılmışlardır.⁴ Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettiğinde (1453) ise Bizans yönetimi altında yaşayan Romanyotlar (Bizanslı Yahudiler) her ne kadar Osmanlı kuvvetlerine fiili yardımda bulunmasalar da Fatih Sultan Mehmed'le yaptıkları gizli bir anlaşma üzerine Osmanlı'yı desteklediği bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Hatta bu anlaşmaya göre, Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra işbirliklerine karşı Yahudilere imtiyazlı bir statü tanıdığı ifade edilmektedir. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed, Yahudilere din ve vicdan özgürlüğü tanımakla birlikte yeni bir sinagog yapmamak kaydıyla sinagogların onarımı ve evlerin sinagoga dönüştürülebileceğinin sözünü

¹ Moshe Sevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 31.

² Naim A. Güleriyüz, *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*, 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2012, s. 24.

³ Sharon, a.g.e., s. 33.

⁴ Yusuf Besalel, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2004, s. 23.

vermiştir. Daha sonraki dönemlerde gelen Osmanlı padişahları da onarılması gereken sinagoglar için ilan ettiği fermanlarda, İstanbul'un fethinden sonra Sultan Fatih'in Yahudilere verdiği bu sözü (Feth-i Hakâni), zikretmişlerdir.⁵

Şehri yeniden imar eden Sultan II. Mehmet, nüfusu ve Venediklilerin elinde bulunan ticareti canlandırmak için Müslümanlar da dâhil olmak üzere Edirne, Selanik, Niş ve Filibe gibi şehirlerden birçok Romanyotu (Bizanslı Yahudiler) İstanbul'a yerleştirmiştir.⁶ Bu şehir planlamasına göre: Bizans döneminde Haliç'in her iki yakasında oturan Yahudilere dokunulmamış; diğer şehirlerden gelen Yahudiler ise eskiden Venediklilerin oturduğu mahallelere daha sonra da Safed'ten gelenler Hasköy'e yerleştirilmiştir.⁷ Evliya Çelebi de Seyahatname adlı eserinde, Edirne'den gelenlerin "*Mahallet ul-Yahudiyin el Edirneviyin*" adı verilen semte yerleştiklerini ifade etmiştir.⁸

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde sayıları giderek artan Yahudiler, zımni statüsündeydiler. Bir İslâm devletinin hâkimiyetindeki gayri-Müslimleri korumayı öngören zımmilik, Yahudilere özel hukuk, din, dil ve diğer kültür unsurlarında serbestlik tanıyorken şeriata dayanan konularda kısıtlamalar getirmiştir. Günlük hayatta daha çok belirgin olan bu kısıtlamaların bazıları: Yahudiler ve diğer gayrimüslimler, Müslüman biriyle evlenemez ve Müslüman bir köle alamaz, evi bir Müslümanın evinden daha yüksek olamaz ve bir Yahudi'nin saçı, kılık-kıyafeti Müslümanlarla aynı modelde olamaz şeklindedir.⁹

Osmanlı İmparatorluğu, hâkimiyetindeki Yahudilere her ne kadar bazı kısıtlamalar uygulasa da aynı dönemde İspanya ve Orta-Avrupa'daki Yahudilere yapılan işkence ve sınır dışına sürülmelerinin aksine, hoşgörü ve adâletiyle Yahudileri etkilemiştir. Hıristiyanların hâkim olduğu 13. Yüzyıl İspanya'sı, Yahudilere karşı yapılan zulmün ve tahammülsüzlüklerin devri olmuştur. Yüzyıl geçtikçe Avrupa'nın tekrar Hıristiyanlaştırılması adına yapılan çalışmalar, din değiştirmeleri için Yahudilere uygulanan baskı ve şiddet halinde kendini göstermiştir. Bu süre zarfında, kurtulmak için

⁵ Sharon, a.g.e., ss. 35-36.

⁶ Esther Benbassa, Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. yüzyıllar)*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 50.

⁷ Ziya Şakir, *Türkiye Yahudileri*, 1. B., İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2011, s. 83.

⁸ Güleriyüz, a.g.e., s. 29.

⁹ Benbassa, Rodrigue, a.g.e., s. 79.

Hıristiyanlığı seçen Yahudiler olmuş ve gizlice dinlerini sürdüren bu topluluk tarihte *konverso* (dönme) ya da *marrona* diye adlandırılmıştır. Yahudilikten dönen yeni Hıristiyanları bir tehdit olarak gören krallık, çözüm yolunu engizisyon mahkemelerinin kurulmasında bulmuştur.¹⁰

Kastilya Kraliçesi İsabella ve Aragon Kralı Ferdinand 1469'da evlenince rahip Fray Thomas Torquemada'nın liderliğinde engizisyon mahkemeleri, korkunç işkenceler mekanizmasına dönüşmüş ve nihayetinde 1492'de yayınlanan bir ferman ile tüm Yahudilerin İspanya'dan kovulduğu ilan edilmiştir.¹¹ İspanya'yı terk etmek zorunda kalan Yahudiler, komşu ülkelere ve sınıra yakın Portekiz'e gitmeyi tercih etmişlerdir. Fakat Portekiz'e giden Yahudiler, bu ülkede köleleştirilmiş ve beş sene sonra da kovulmuşlardır.

Hâkimiyetindeki Yahudileri etkileyen Osmanlı'nın nâmı, İberyalı (İspanyalı) Yahudilerin kulağına kadar gitmiş ve İspanya'dan sürülen bu Yahudiler kurtuluşu Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmakta bulmuşlardır. Sadece İberyalı Yahudiler değil İstanbul'un fethinden önce Edirne Hahambaşı Rabi Yitzsak Tsarfati'nin¹² çağrısı üzerine (Orta-Avrupa'daki dindaşlarına yazdığı mektup) 1376'da Macaristan'dan ve 1394'te Fransa'dan sınır dışı edilen Aşkenaz Yahudileri (Orta-Avrupa Yahudileri) de Edirne'ye sığınmışlardır.¹³

Osmanlı kadırgalarının taşıması ile Osmanlı İmparatorluğu sahillerine ulaşan ve sayıları yaklaşık 100-150 bin olduğu tahmin edilen ilk İberyalı göçmenler İstanbul, Edirne ve Selanik'e yerleştirilmişlerdir.¹⁴ Çağının teknik ve mâlî alanlarına yönelik bilgi birikimine sahip; özellikle ticaret, ateşli silah üretimi, matbaa, hekimlik vs. alanlarda uzmanlaşmış İberyalı Yahudiler, genişleme ve yükselme sürecinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nun nitelikli eleman sıkıntısını giderecektir. Yahudileri ülkeye kabul eden ve yeteneklerinin farkında olan II. Beyazıt bu hususta, "*Böyle bir kralın (İspanya*

¹⁰ Benbassa, Rodrigue, a.g.e., s. 40.

¹¹ Besalel, a.g.e., s. 25.

¹² Rabi Yitzhak Tsarfati, hem Osmanlı hem de Orta-Avrupa'nın değişik yerlerinde yaşayan Aşkenazi cemaatlerin lideriydi.

¹³ Gülerüz, a.g.e., s. 25.

¹⁴ Besalel, a.g.e., ss. 25-26.

kralı Fernando) akıllı olduğunu kim söyleyebilir? Kendi ülkesini sefaletle sürerken benimkini zenginleştiriyor.” demiştir.¹⁵

İberyalı Yahudiler (Sefarad) II. Beyazıt'ın izniyle Balat'a yerleşmiş, daha sonra da Boğaz'ın her iki yakasında çeşitli semtlere yayılmışlardır. İstanbul ve diğer Osmanlı şehirlerinde yeni bir hayata başlayan İberyalı Yahudiler; İspanya'da terk ettikleri bölgelere göre cemaatleşmiştir (Kahal). Aynı zamanda o isimle anılmış, yine aynı isimle sinagoglar kurmuşlardır: Toledo, Sevilya vb.¹⁶ İstanbul'un fethi sırasında bu kentte ikâme eden ve fetihten sonra diğer bölgelerden İstanbul'a getirilen Romanyotlar ve Karay cemaatleri¹⁷ ile sonradan bu bölgeye yerleştirilen Aşkenaz ve Sefarad cemaatleri arasında uzun yıllar anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Kültür, yaşam tarzı, dini tören ve uygulama farklılıklarının yanı sıra Yahudi dini hukukunu (halaha) yorumlamadaki ayrılıklar, cemaatler arası sürtüşmelere neden olmuştur. İlk zamanlarda sayıca daha üstün olmaları sebebiyle Romanyotlar Sefaradlara karşı hâkimiyet kursa da 17. yüzyıla gelindiğinde, Sefaradlar bilgi ve beceri, dil zenginlikleri ile diğer Yahudi cemaatlerine üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir.¹⁸

Fatih Sultan Mehmed'ten II. Selim'e kadar olan Osmanlı padişahlarının hoşgörü siyasetleri ve verdiği destekler ile Yahudiler, İmparatorluğun yükselme döneminde, altın çağını yaşamışlardır. Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Osmanlı egemenliği altına giren Safed'e, İspanya'dan gelen göçmenler yerleştirilmiş, bu kent Kurtuba'nın yerini alarak Talmud ve Yahudi mistizmi olan Kabala'nın merkezi haline gelmiştir. Burada bulunan yeşivalarda birçok önemli rabi (din adamı) yetişmiş ve İspanyol göçmeni Rabi Jozef Saragosi öncülüğünde Safed, Kudüs'ü dahi geride bırakarak Yahudi dininin merkezi haline gelmiştir. Portekiz'den göçen ünlü Yahudi âlimi Yosef Karo 1536'da Safed'e yerleşmiştir. Burada yeşiva ve Bet Din (Adâlet Evi) başkanlığı yapmış Yosef Karo, "*Safed Ekolü*" nün lideri kabul edilmiştir. Yahudiliğin pratik kılavuzu olarak kabul edilen Şulhan Aruh'u da burada tamamlamıştır.¹⁹

¹⁵ Sharon, a.g.e., s. 41.

¹⁶ Besalel, a.g.e., s. 33.

¹⁷ Karaylar, haham öğretisini reddedip sadece Tevrat'ı kabul eden Bizans asıllı Yahudi cemaatidir.

¹⁸ Benbassa, Rodrigue, a.g.e., ss. 92-99.

¹⁹ Besalel, a.g.e., ss. 28-31.

Yavuz Sultan Selim döneminde sarayla iyi ilişkiler içinde olan Yahudilere mali işlerde görev verilmiş ve sarayla Yahudi cemaati arasında yoğunlaşan işleri yürütebilmek için “*kâhyalık*” adı verilen bir nevi cemaat temsilciliği kurulmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) ise siyaset, edebiyat ve tıp alanlarında Donna Gracia Nasi, Jozef Nasi, Doktor Moşe Hamon gibi devrin ünlü Yahudi şahsiyetleri saray yaşamında rol almışlardır.²⁰

Osmanlı topraklarında ilk matbaayı 1493’te İspanyol göçmeni olan David ve Samuel Nahmiyas kardeşler İstanbul’da kurmuş, daha sonraları Yahudiler tarafından kurulan matbaaların sayısı hızla çoğalmıştır. İstanbul, 16. ve 18. yüzyıllarda İbrânice matbaacılığının en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Tevrat ve yorumu İbranice ve diğer dillerde basılmış ve birçok önemli dini eser Yahudi dünyasına kazandırılmıştır.

16. yüzyılda Sokullu Mehmed Paşa’nın öldürülmesiyle Osmanlı İmparatorluğu duraklama dönemine girmiştir. Osmanlı ile aynı kaderi paylaşan Yahudiler, bir dereceye kadar devletin içinde bulunduğu durumdan etkilense de Yahudilerin ekonomik ve kültürel düşüşüne yol açan birçok olay neden olmuştur. 15. ve 16. yüzyıllarda yapılan göçlerin durması sonucu Yahudilerin Avrupa ile iletişimi zayıflamıştır. Yaklaşık bir yüzyıl boyunca İspanyolcayı orijinal haliyle konuşan Yahudiler arasında İspanyolcanın Judeo-Espanyolcaya dönüşmesi üzerine Latin alfabesinin yerine İbrânice harflerin kullanılması, ticari ve kültürel alanlarda Yahudilerin Avrupa ile temasını sekteye uğratmıştır. Bu sebeplerle kültürel ve siyasi alanda çöküş yaşayan Yahudiler, saraydaki saygın mevki ve mesleklerini, İmparatorluk’ta giderek yükselişe geçen Rum ve Ermenilere terk etmiştir. Yahudiler her ne kadar bir süreliğine dış ticarete etkin olsalar da Avrupa’da Hıristiyanlığın güçlenmesi ve genişlemesi ile Osmanlı’da ticaret, Hıristiyanların eline geçmiştir.²¹

Kabala (Yahudi mistizmi) ekolünün temelinde yatan siyasal ve ruhani kurtuluş ideali, 16. ve 17. yüzyıllarda kültürel ve sosyal sorunların çıkmazında kendilerini bulan Yahudileri, bir lider arayışına sürüklemiştir. Nihayet, 17. yüzyılın ortalarında mesih olduğunu iddia eden Sabatay Sevi’nin ortaya çıkması, tüm Yahudi cemaatlerinde heyecana neden olmuştur. Yahudileri bir süre meşgul eden hatta ekonomik faaliyetlerini

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Besalel, a.g.e., ss. 33-39.

²¹ Gülerüz, a.g.e., s. 90.

durduran sözde mesih Sabatay Sevi olayında istenilen sonuca ulaşılamamış ve bu olay sonrası hayal kırıklığına uğrayan Yahudiler arasında bölünmeler ortaya çıkmıştır.²²

18. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa’da dünya tarihini etkileyecek Fransız İhtilallerinin hazırlıkları yapılırken Osmanlı Yahudileri, bir kültür birikimini tüketmeleri sonucunda eğitim alanında ciddi sorunlar yaşamıştır. Yahudilerin günlük ibadetlerini dahi yerine getiremeyecek şekilde İbranice bilmedikleri, İbranice yerine Ladino (Judeo-Espanyolca) dilinde bir literatürün ve eğitim sisteminin geliştiği görülmüştür. İbranice dil bilgisinin çok zayıfladığı 18. yüzyılda Yaakov ben Meir Kuli’nin kaleme aldığı *Meam Loetz* (yabancı dil konuşan kavim) adlı Ladino dilindeki eseri, uzun yıllar boyunca Sefarad ailesinin temel okuma kitabı olmuştur. Sebataycılık sonrası ekonomik ve sosyal sorunların beraberinde kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalan geleneklerin yaşatılması ve Yahudi dini inancının güçlendirilmesi adına birçok dini eser yazılmıştır.²³

Tanzimat’ın ilanına (3 Kasım 1839) kadar Osmanlı’da yaşayan Yahudiler, durgun ve pasif bir hayat sürmüş, ekonomik ve siyasi alandaki girişimleri ferdi olmaktan öteye gidememiştir. Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ile başlayan ıslahat hareketleri, Yahudiler ve diğer gayri Müslimlerin statüsünde ciddi değişikliklere imkân sağlamış; ekonomik ve sosyal hayatta eşitlik, siyasette temsil edilebilme gibi önemli imtiyazlar kazanmalarına neden olmuştur. 19. yüzyılda bütün dünyada ses getiren “*kan iftirası*”²⁴ olayı üzerine Avrupa ülkelerinin birçoğu ve Osmanlı sınırları içinde yaşayan Hıristiyan azınlıklar, Yahudilere karşı olumsuz tavırlar sergilemişlerdir. Bu olay Yahudi basınının doğmasına neden olmuş ve ilk Ladino dilindeki gazete Sultan Abdülmecit zamanında yayımlanmıştır.²⁵ Yine “*kan iftirası*” olayı sonucunda bir grup Fransız Yahudi yazar ve edebiyatçı tüm Yahudileri korumak için *Alliance Israélite Universelle*

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Küçük, *Dönmeler (Sabayistler) Tarihi*, 8. B., Ankara, Berikan Yayınevi, 2010.

²³ Benbassa, Rodrigue, a.g.e., s. 178.

²⁴ Kan iftiraları, Yahudilerin Pesah gibi kutsal bayramların arifesinde Hıristiyanları kaçırıp, İsa’nın çarmıha gerilmesini kompoze ederek öldürdükleri, hatta kanlarını akıtıp yaptıkları ekmelerde kullandıklarına dair iddiaları ifade etmektedir.

²⁵ Şakir, a.g.e., s. 135.

(AIU) adlı bir cemiyet kurmuştur. Bu cemiyet Osmanlı'da yaşayan Yahudileri eğitmek ve kültür seviyelerini yükseltmek için okullar açmıştır.²⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yapılan savaşlar ve antlaşmalar, ıslahat hareketleri, fikir alanındaki gelişmeler ve daha birçok olay Yahudilerin hayatında köklü değişimlere neden olmuş; 1923'te laik bir devlet yapısıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile yeni bir döneme başlanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin “*tek dil–tek ülkü–tek kültür*” ilkelerini içeren milliyetçi ideolojisi, Yahudiler ve diğer azınlıkları aynı düzeye indirmiş, sosyal ve kültürel hayatlarını etkilemiştir. Azınlıkların savaşta ihanet ettikleri söylemleri sonucu Yahudiler de dâhil tüm azınlıklar devlet memurluklarından alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti hâkimiyetinde yaşayan Yahudilerin durumunu Yusuf Besalel şöyle ifade etmektedir: “*Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olmakla beraber, Cumhuriyet'in temel ilkeleri İmparatorluğunkilerle taban tabana zıttır. Bu bakımdan Yahudilere kişisel eşit haklar, din ve inanç özgürlüğü verilmekle beraber, bir toplum olarak örgütlenmeleri ve özerk kurumlara sahip olmaları önlenmiştir.*”²⁷

Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) 1924'te kurulduğu zaman, azınlık okullarında Türkçe dersi verilmesini, bu dersle birlikte Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi derslerinin Maarif Vekâlet'inin görevlendirdiği öğretmenler tarafından verilmesini zorunlu kılmıştır. Maarif Vekâlet'ine bağlı Yahudi okullarında, İbranice ve Yahudi diniyle ilgili dersler de yasaklanmış, fakat Demokrasi dönemi bu yasak kaldırılmıştır. 1946 sonrası oluşan hoşgörü ortamı, Yahudilerin Türk kültürü ve toplumu ile kaynaşmasını sağlamış ve 1950'lerden sonra Türkçe, Yahudilerin ana dili olmuştur.²⁸

İkinci Dünya Savaşı yılları, tüm dünya Yahudileri için zor geçen bir dönem olmuştur. Bu dönemde Almanya ve diğer antisemit ülkelerden birçok Yahudi Türkiye'ye göç etmiş ve Filistin'e geçmek isteyen Yahudilere Osmanlı veya Türk kökenli pasaport verilerek yardım edilmiştir.²⁹ Daha sonraları Filistin'deki Yahudi sorunu sonucu Birleşmiş Milletler 'de yapılan oylamada (1947) Türkiye, İsrail'in

²⁶ Gülerüz, a.g.e., s. 99.

²⁷ Besalel, a.g.e., s. 62.

²⁸ Besalel, a.g.e., s. 92.

²⁹ Besalel, a.g.e., s. 80, 81.

kurulmasına karşı oy kullanmış, ilk Arap-İsrail savaşında ise tarafsız kalmıştır. Savaşın bitmesiyle yaklaşık dört bin Türkiye Yahudisi İsrail'e göç etmiştir. Fakat bu göç olayı, Türkiye'de iyi karşılanmamıştır.

1946 genel seçimler sonrası iyiye giden ilişkiler sonucu Yahudilere yasal bir Hahambaşı seçimi için onay verilmiş ve 1953 yılında Rafael David Saban, Hahambaşı seçilmiştir. 1950'li yıllarda hoşgörü ortamı oluşsa da 1955 yılında gerçekleşen "6-7 Eylül Olayları"³⁰ bunu takip eden yıllarda ekonomik, siyasi çalkantılar ve terör olayları Yahudilerin İsrail başta olmak üzere Yahudilerin yurtdışına göçünü hızlandırmıştır.³¹

21. yüzyıla gelindiğinde, 2003'te Neve Şalom Sinagogu'nda gerçekleşen bombalı saldırı olayları; 2009'da İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonu ve sonrasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında Davos'ta yaşanan kriz göçte artışa neden olmuştur. İsrail'deki Türk Yahudi Toplumu'nun başkanı Eyal Peretz, 2009'da Türkiye'den İsrail'e göç edenlerin sayısının on kat arttığını ve çoğunluğunun genç ailelerden oluştuğunu söylemiştir.³²

2018 yılı istatistiksel verilerine göre, Türkiye'de yaklaşık on beş bin Yahudi yaşamaktadır.³³ Bu nüfusun çoğunluğu İstanbul'da ikâme etmektedir. Günümüzde Türkiye Yahudi cemaatinin yaklaşık %96'sını Sefaradlar, %4'ünü ise Aşkenaz Yahudileri oluşturmaktadır.

B. TÜRKİYE YAHUDİLERİ TARİHİNDE TEVRAT ÇALIŞMALARI

Çoğunluğu XV. yüzyılda İspanya ve Portekiz'den göç etmiş Türkiye Yahudileri, diasporada yaşayan birçok Yahudi gibi Yazıcı Ezra'dan bu zamana kadar süregelen

³⁰ Atatürk'ün Selanik'teki evine Yunanlılar tarafından bomba atıldı yalan haberi ile 1955'te Türkiye'de bulunan azınlıklarının iş yerleri, mâbedleri, değerli eşyalarına zarar verilmiştir. "6-7 Eylül Olayları", İstanbul'da yaşayan başta Rumlar olmak üzere azınlıklara yönelik saldırı, tahrip ve yağma hareketine verilen addır.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Besalel, a.g.e., ss. 92-94.

³² Simla Yerlikaya, "Türkiye'den İsrail'e Göç 10 Kat Arttı", *NTV Haber*, 14 Ocak 2010, https://www.ntv.com.tr/dunya/turkiyeden-israile-goc-10-kat-artti,_TIFUg4xJ0aj8bBudhK8Xw, (01.07.2019).

³³ Şalom Gazetesi, "Dünyadaki Yahudi nüfusu 14,7 milyon", 12 Eylül 2018, http://www.salom.com.tr/haber-107968-dunyadaki_yahudi_nufusu_147_milyon.html, (01.07.2019).

haftalık Tevrat okumaları geleneğini devam ettirmiş; Yahudi kimliğini korumak, gelenekleri ve mitsvaları yaşatmak için Tevrat öğrenimi adına önemli çalışmalar yapmışlardır.

XVI. yüzyılda Osmanlı toprağı Safed'e yerleştirilen Yahudiler, Talmud ve özellikle Kabala (Tevrat'ın mistik yorumu) ekolünde önemli çalışmalara imza atmışlardır. Yahudi hukukunun temeli olan *Şulhan Aruh*, Yosef Karo tarafından burada tamamlanmıştır. 1535'te Safed'e yerleşen ünlü kabalist ve mistik şair Moses Levi Alkabet (1505-1584), Kabala ekolünde (Edirne'de) birçok öğrenci yetiştirmiştir. Moses Levi Alkabet, birçoğunun günümüze ulaşmadığı el yazması kabalist eserler vermiş, vaazları "*Or Zeddihim*" adlı kitabında derlenmiştir.³⁴

18. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'da ve Osmanlı'da yaşananlar ekonomik ve sosyal açıdan Yahudileri olumsuz anlamda etkilemiş, dolayısıyla kültürel alanda var olan bilgi birikimi üzerine yenisi eklenememiştir. Zamanla eğitim alanında ciddi problemler yaşanmaya başlanmış; halk, günlük ibadetlerini yerine getiremeyecek şekilde İbraniceyi konuşamaz hale gelmiştir. İbranice dilbilgisinin unutulmaya yüz tuttuğu bu devirde, daha çok Judeo-Espanyolca (Ladino) çeviriler ve özgün eserler verilmeye başlanmıştır. Yaakov b. Meir Kuli, 1730'da Yahudi inancını ve geleneklerini koruyabilmek için halkın anlayabileceği basit bir dille "*Yabancı Dil Konuşan Kavim*" anlamına gelen *Meam Loez* adlı eserini yazmıştır. Kuli, *Meam Loez*'in ikinci cildi olan Tevrat'ın Çıkış Kitabı'nı yayımlayamadan vefat etmiş (1732), onun yerine diğer kitapları Yaakov Magriso ve diğer birkaç yazar tamamlamıştır. *Meam Loez*; Midraş, Talmud ve Alaha kaynaklı Tevrat'ın yorumlarından oluşan ve folklorik menkıbeler içeren bir kitap olup Yahudi külliyyatının önemli eserleri arasında yer almaktadır. Abraham b. İsak Assa da Tevrat, *Şulhan Aruh* ve birçok önemli eseri Ladino diline çevirip yayımlamıştır.³⁵ 18. yüzyılın diğer önemli ismi Yona b. Yaakov kurduğu matbaada Tevrat'ın Ladino tercümesi, *Zohar* (İstanbul, 1736-37) ve Ladino dilinde birçok eser basmıştır.³⁶

³⁴ Besalel, a.g.e., s.31.

³⁵ Gülerüz, a.g.e., ss. 121-125.

³⁶ Sharon, a.g.e., s. 107.

19. yüzyılda Türkiye Yahudileri Türkçe eğitim vermeye başlamıştır. 1886-1892 yılları arasında İzmir’de, eğitim dili tamamen Türkçe olan “*Keter Tora Okulu*”; Hahambaşılığının gayretleri sonucu, 1887’de İstanbul’da sinagog yanında “*Talmud Tora (Tevrat Tahkiki)*” eğitim kurumu açılmıştır.³⁷ 19. yüzyılda açılan Talmud Tora okulları günümüzde de eğitim vermeye devam etmektedir.

Cumhuriyet Dönemi’nin başında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Yahudi okullarında İbrânice ve Yahudi dini ile ilgili derslerin yasaklanması sonucu çocukların Tevrat ve İbrânice öğrenmesi için Yahudiler tarafından “*Mahazeke Tora Çocukları*” adlı dernek kurulmuştur.³⁸ Mahazeke Tora Çocuklarının verdiği eğitimle birçok önemli haham yetişmiştir.

20. yüzyılda, İbrânice gibi Ladino dilinin de unutulması ve gençlerin aşına olmaması sebebiyle Türkiye Yahudileri, Tevrat’ın öğretilerini ve Yahudi geleneğini yabancı kaynaklardan öğrenmek zorunda kalmışlardır. Bu çalışmaların yetersiz gelmesi sonucu nihayet 1990’lı yıllarda T.C. Hahambaşılığı denetimi altında bir grup Yahudi bilgin³⁹, “*Haftanın Peraşası*” adlı Türkçe Tevrat yorumlarının bulunduğu haftalık broşürler oluşturmuştur. Türkiye Yahudi cemaatinin yararlanması için bu broşürler, Türkiye çapında tüm sinagoglara dağıtılmış ve daha sonra bu çalışmalar kitaplaştırılmıştır. Tevrat’ın anlamı ve yorumu üzerine Türkçe eser çalışmaları, 2002’de T.C. Hahambaşılığı Bet-Din üyeleri tarafından klasik tefsir anlayışıyla hazırlanmış “*Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*” adlı eser ile devam etmiştir. Kitabın giriş kısmında, çevirinin İbranice metinden yapılmakla birlikte Rabi Aryeh Kaplan’ın “*The Living Torah*” adlı eserinden de büyük ölçüde yararlandığı belirtilmektedir.

1947’de kurulduğu günden itibaren Şalom Gazetesi Ladino dilinde haftalık Tevrat yorumuna yer vermiştir. Ladino dilinde yayımlanan peraşaların yanı sıra 1990 yılından itibaren Rav İzak Alaluf tarafından yorumlanan haftalık peraşalar, “*Bu Hafta Peraşa*”

³⁷ Erdem Çanak, “Cumhuriyet Dönemi Türk Yahudi Basınına Bir Örnek: La Boz de Türkiye Dergisi Türkiye’nin Sesi Gazetesi”, *Türk Yurdu Der.*, Kasım 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1761>, (03.05.2019), ss. 287-297.

³⁸ Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, 9. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 312.

³⁹ “Haftanın Peraşası” adlı çalışma Hayim Palaçi, Moşe Farsi, Alper Yitik düzenlemesiyle ve sekiz kişilik yardımcı grup eşliğinde oluşturulmuştur.

başlığıyla her hafta Türkçe yayımlanmaya devam etmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle Yahudiler, haftalık Tevrat (Tora) yorumlarına e-mail, internet vb. araçlar üzerinden kolaylıkla erişebilmektedir. Türkiye Yahudileri tarafından kurulan “*Sevivon*” adlı internet sitesinde haftalık peraşâ yorumlarıyla birlikte çocukların da öğrenebilmesi için “*Çocuk Peraşası*” ve “*Talmud Tora Çocuk Peraşası*” (Bkz. Ek-1) başlıkları altında peraşalar yayımlanmaktadır.

Kudüs’te 2005’te kurulan Şalom La’am Merkezi tarafından “*Haftanın Peraşası (Paraşat A-Şavua)*” adlı yazı, Türkçenin de içinde yer aldığı altı farklı dilde e-posta yoluyla her hafta binlerce okuyucuya ulaştırılmaktadır. Ayrıca Rabi Yehonatan Salem bu yazıları, “*Derinliği Keşfetmek: Peraşanın içinden yaşam için rehberlik*” adlı kitapta derleyerek ciltler halinde yayımlamıştır.

Türkiye Yahudi cemaati tarafından haftalık peraşalar kaleme alınmakla kalmamış aynı zamanda Yahudi ressamlar tarafından her bir peraşâ yorumlanmıştır. Tevrat’taki her bir peraşâyı simgeleyen resimler ile zihinde birtakım düşünceleri uyandırma ve peraşanın içeriğini merak ettirme amaçlanmıştır. (Bkz. Ek -2)

Türkiye Yahudileri tarafından şimdiye kadar yapılan bu çalışmalar, 3300 yıllık bir geleneği sürdürme konusunda kendini güncelleyerek varlığını korumaktadır. Yapılan her bir çalışma Tevrat’ın derinliğine ulaşmak isteyen Türkiye Yahudileri için bir ışık kaynağı olmaktadır.

C. ŞALOM GAZETESİ: “BU HAFTA PERAŞA” BÖLÜMÜ TAHLİLİ

Türkiye’de 1947 yılından bu zamana kadar yayım yapan Şalom Gazetesi, günümüzde Türkiye Yahudilerine ait tek gazete olma özelliğini taşımaktadır. Şalom Gazetesi, bir sayfası hariç Türkçe dilinde haftalık yayımlanmaktadır. Yayımlandığı ilk günden bu zamana kadar haftanın peraşası (haftalık Tevrat bölümü), Ladino dilinde Rav

Moşe Benveniste, Türkiye Cumhuriyeti Hahambaşı Rav İsak Haleva, Nesim Hekim ve Yeuda Adoni tarafından yorumlanmıştır.⁴⁰

Türkiye Yahudileri arasında Ladino dilinin unutulmaya başlanması – özellikle gençlerin bilmemesi – üzerine Şalom Gazetesi'nde, 31 Ekim 1990 tarihinden itibaren Rav İzak Alaluf⁴¹ yorumuyla haftalık Tevrat bölümü, “*Bu Hafta Peraşa*” başlığıyla Türkçe dilinde yayımlanmaktadır (Bkz. Ek - 3). Hâlâ Şalom'da yazmaya devam eden Rav İzak Alaluf, vaaz niteliğindeki Tevrat yorumlarıyla o haftanın peraşa konusu üzerinden Türkiye Yahudi cemaatinin birliğine ve devamlılığına yönelik önemli mesajlar vermektedir.

Türkiye'deki Yahudilere bir kimlik kazandırmayı amaçlayan peraşa yorumlarının örneklerini sunmak adına Şalom Gazetesi'nde 11 Ekim 2017 ile 26 Eylül 2018 yılları arasında yayımlanmış peraşaların incelenmesi sonucu, peraşalar bağlamında en çok dile getirilen konular seçildi. Seçilen bu konular dört başlık altında Rav İzak Alaluf yorumuyla tahlil edilecektir.

1. Tevrat Öğrenimi – Yahudi Eğitimi

Yahudilerin her sabah ve akşam okudukları Şema duasında, “*Bugün size verdiğim bu buyrukları aklınızda tutun. Onları çocuklarınıza belletin. Evinizde otururken, yolda giderken, yatıp kalkarken onlardan söz edin.*”⁴² ifadeleri yer almaktadır. Bu sebeple, Tanrı'nın buyruklarını yerine getirmek isteyen her dindar Yahudi, dinini kaynağından öğrenerek Tevrat eğitimi almaktadır. Aynı zamanda Yahudi kimliğinin gerektirdiği şekilde bir nesil yetiştirmek için Yahudiler çocuklarına küçük yaşta dini eğitim vermektedir.

⁴⁰ Şalom Gazetesi'nin verdiği bilgilere göre, yukarıda ismi verilen kişilerden haricinde ara sıra Yaakov Katarive, Moşe Anav, Eliyahu Akohen ve Rafael Pinto da haftanın peraşası hakkında yazmışlardır.

⁴¹ 1964 İzmir doğumlu İzak Alaluf, eğitim hayatını doğduğu şehirde sürdürmüştür. 1981'de üniversite hayatı başlayan İzak Alaluf, Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Mikrobiyoloji Bölümü mezunudur. Yeruşalim'de Rav Sam Kassin yönetimindeki Midraş Sefaradi yeşivasında bir buçuk sene eğitim alıp Sofer ve Moel unvanlarını almaya hak kazanmıştır. On iki sene İzmir'in çeşitli sinagoglarında hazanlık yaptıktan sonra beş yıl kadar Alsancak Şaar Aşamayim Sinagogu'nda hazan Akaal olarak atanmıştır. Daha sonraki senelerde İbranice ve Din Bilgisi öğretmenliği yapan İzak Alaluf şu an İstanbul'da Bet-Din üyeliği yapmaktadır.

⁴² Tesniye 6: 6-8.

Rav İzak Alaluf, “*Vayetse*” peraşasına yorum yaptığı yazısında, çocuğu olmayan Rahel’in (Yakup’un eşi) kıssası üzerinden bir benzetme yaparak çocuk eğitimi üzerine Türkiye Yahudilerine önemli mesajlar vermekte ve şöyle demektedir:

Peraşamızda çocuk sahibi olmayan Rahel Yaakov’dan çocuk istemekte aksi durumda kendisinin bir ölü kadar değersiz olduğunu söylemektedir. Bilgeler çocuksuz birinin ölüye benzediğini söyleseler de çocuklarını yetiştiremeyen topluluklar için ‘*yetimlerin nesli*’ anlamına gelen ‘*doryatom*’ ifadesini kullanırlar.

Maddi ve manevi güç tarihin her aşamasında mücadele halinde olmuştur. Maddiyatın son derece önemli olduğu günümüzde bizler çocuklarımızı yetiştirmekteyiz ama ne yazık ki kendimizi, öz kültürümüzü geçmişimizi öğretmemekteyiz. Maddiyat ve bu konuyu besleyen eğitim ne yazık ki çocuklarımızın geleceğinden bile önce gelmeye başlamıştır. (...)

Rav İzak Alaluf, peraşanın başında “*Niçin çocuklarımızı eğitmeliyiz?*” sorusu üzerinde durduktan sonra, “*Bu eğitimi çocuklarımıza nasıl vermeliyiz?*” sorusuyla peraşaya şöyle devam etmektedir:

Bu eğitimi nasıl vereceğimiz de önemli bir sorudur. Hatam Sofer Şema duasından örnek getirmek suretiyle şöyle der: “*Veşinantan levaneha – çocuklarına öğreteceksin, vedibarta bam – onlara söyleyeceksin.*” Önce söyleyeceklerini sen öğrenecek ve onlara sen öğreteceksin. Sen öğrenmeden bunu yapman mümkün değildir.

Amerika’da ve birçok yerde Şahrıt öncesinde Daf Yomi, (günlük Gemara) öğrenimi yapılır. Rabi Eli Mansour her sabah derse erkenden gelen ancak dersin ortasında uyuyakalan genç bir babaya “neden doğrudan Şahrıt’e gelmiyorsun? Evindeki yatak buradan daha rahat olsa gerek” diye takılınca genç babanın yanıtı şöyle olur: “Her sabah oğlum okula gitmek için kalktığımda yatağımı boş görür ve annesine ‘babam nerede?’ diye sorar. Annesi de ‘Tora öğrenmeye sinagoga gitti’ cevabını verir. Bu cevap oğlumun aklında yer edecektir. Babasının her sabah erkenden Tora öğrenmek için kalktığını aklına yerleştirecek belki de bu davranışımı örnek alacaktır. Bu yüzden evde uyumaktansa sinagoga derste uyuyakalmak daha iyidir.”

Gemara gelecekte ebediyette bizlere sorulacak soruları kopya olarak verir. Bunlardan ilki “*kavata itim laTora – Tora öğrenmek için zaman ayarladın mı?*” sorusu ile “*asakta bepirya verivya – çoğalma mitsvasını yerine getirdin mi?*” sorusudur. Bu iki sorunun da aslında birbiri ile yakın ilgisi vardır. Belki de soru şu şekilde karşımıza gelecektir. “*Çocuklarına gerekli Tora bilgisini vermek amacıyla Tora öğrenmek için zaman ayarladın mı?*” İyi bir anne baba olmak

sadece çocukları maddi dünyaya hazırlamak demek değildir. Maneviyat verilmiyorsa görev tam olarak yerine getirilmemiştir. (...)⁴³

Rav İzak Alaluf'un da belirttiği üzere Tevrat öğretilerine uyan ve bu doğrultuda yaşayan bir nesil ancak bunları yapan anne-babanın örnek olması ile mümkün görünmektedir. Rav İzak Alaluf, yorumladığı diğer bir peräşa, "Vayışlah"ta, "Niçin çocuklarımızı eğitmeliyiz?" sorusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Vayışlah peräşası Esav'ın koruyucu meleği olan 'Samehmem'⁴⁴ ile Yakup'un (İsrail)'un mücadelesini konu edinmektedir. Yahudi âlimlerine göre, bu kıssa Yakup'un neslinden gelenler ile onlara kötülük yapmak isteyen ulusların mücadelesini temsil etmektedir. Bu temsil üzerinden Rav İzak Alaluf'un bu temsil üzerinden Tevrat eğitime yönelik yorumu şöyledir:

Yaakov diğer iki atadan daha farklı bir şekilde "iş tam yosevoalim – çadırlarda oturan tam bir kişi" olarak tanımlanır. Burada sözü edilen çadırlar elbette Tora öğrenim yerlerinin çadırlarıdır. Yaakov hayatının ilk altmış üç yılını devamlı olarak Tora eğitimiyle geçirir. Bunun yeterli olduğunu düşünenlere karşın Lavan'ın yanına gitmeden on dört yıl daha eğitime devam eder ve diplomasını yetmiş yedi yaşında alır ama hayatının sonuna kadar öğrenmeye devam eder. Çünkü Yaakov 'Yahudi eğitimi' simgelemektedir. Yahudi eğitimi gelecekte bir neslin var olması için ilk ve en önemli şart olarak karşımıza çıkar. Babanın oğluna, annenin kızına öğrettikleri nesilden nesle taşındığı takdirde Yahudi ulusu için bir gelecekte söz edilebilir. Bunu çok iyi anlayan 'Samehmem' bu nedenle Yaakov'a saldırmayı uygun görmüştür. O bilmektedir ki Avraam'dan günümüze kadar devam eden Yahudi altın zincirini kırmanın tek yolu Yahudi eğitimi engellemektir.

'Samehmem' Yaakov'a üstün gelemez ve onu öldüremez. Ama uyluğunu incitir. Gemara'da yer alan "berakeradeavu – çocuklar babalarının ayaklarıdır" sözü bize yabancı gelmez. Baba ölse bile çocukları onun uzantısı, ayakları olarak mitsva yapmaya devam eder. Ancak eğer çocukların ayakları incinir kırılır ve Tora öğrenmeleri gereken yerlere gitmezlerse Yahudi eğitimi sekteye uğrar ve bu sekte de Yahudi ulusunun geleceğini tehlikeye atar. Yaakov 'Samehmem' tarafından girişilen saldırıyı ayağı incinmiş yani biraz etkilenmiş olarak kazanmıştır. Ayaklarımızın incinmesine ve gitmeleri gereken yerlere gitmemesine izin verirsek o zaman sorun kapımızdan eksik olmaz.

Yahudi ulusunun geleceğini Tevrat eğitime bağlayan Rav İzak Alaluf, Yahudileri yok etmek isteyen düşmanlara karşı en iyi silahın Tevrat eğitimi olacağı mesajını vermekte ve şu cümlelerle peräşa yazısına devam etmektedir:

⁴³ Rav İzak Alaluf, "Bu Hafta Peräşa: Vayetse – Yetimlerin Nesli", *Şalom Gazetesi*, 21 Kasım 2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105001-vayetse_yetimlerin_nesli.html, (27.06.2019).

⁴⁴Samehmem, Yakup'la gürleşen ve Esav'ı koruyan kötü bir melek olarak anılmaktadır.

“Beni düşmanlarından daha bilge yap”

Düşmanlarımız bizi kendimizi bildiğimizden çok daha iyi tanımaktadırlar. David Ameleh Teilim’de “*meoyevaytehakemeni – beni düşmanlarından daha bilge yap*” diyerek bunun farkında olduğunu göstermektedir. Düşmanlarımız bizleri Tora eğitiminden soğutmak için inanılmaz yollar denemişlerdir. Sovyet Rusya’nın lideri Stalin göreve geldiği ilk zamanlardan itibaren Yahudi okullarının kapatılmasını emretmiştir. Reform hareketinin Avrupa’daki sonuçlarından biri Alman Yahudilerinin yüzde ellisinin farklı kültürlere entegre olmasıdır. Nazi Almanya’sı bile bunun farkındadır. Amerika’daki Agudat Yisrael hareketinin başkanlarından bir rabi cebinde müzelerde bile olmayan, olsa da okununca nedeni hemen anlaşılamayan bir mektup bulundurur. Bu mektupta Alman işgal komutanı Polonya’daki birimlere dindar Yahudilere Amerikan vizesi vermemesi için çağrıda bulunmaktadır. Ekim 1944 tarihli bu belge Almanların büyük korkusunu ortaya sermek konusunda çok ciddi bir evraktır. Çünkü Almanlar Talmud ve Tora konusunda uzman olan Yahudilerin Amerika’ya erişmeleri halinde buradaki Yahudileri eğiteceklerine ve yeniden Yahudi ruhunun canlanmasına öncülük edeceklerine dair ciddi endişeler taşımaktadırlar. Bu yüzden doğu Avrupa kökenli dindar Yahudilere vize engelini çıkarırlar.

(...) Nazi Almanya’sından Tanrı’nın yardımı ile kaçan bilgiler yeniden Yahudiliği yeşertmeyi başarmışlardır.

Bunun devamını sağlamak hepimizin görevidir.⁴⁵

Başka bir peraşa “*Noah*”ta Rav Alaluf, geçmişteki eğitim yuvaları ile günümüzdekilerini kıyaslayarak Yahudi eğitiminin amacının değiştiğine değinmektedir. Günümüzün olumsuz etkilerine karşı Yahudi eğitim evlerini “*Nuh’un Gemisi*” ne benzeten Rav İzak Alaluf yazısında şu ifadelere yer vermektedir:

Tora’nın tamamını incelediğimizde Tanrı’nın bir şey inşa etmek konusunda iki yerde emir verdiğini görmekteyiz. Bunlardan biri Noah’a verilen gemi inşaatı[inşaatı] bir diğeri ise çöldeki portatif tapınak olan Mişkan. Bunlardan birincisi ‘*koruma*’ amaçlı inşa edilirken diğerrinin amacı ‘*gelişim*’ olarak verilebilir. Noah döneminde o ve diğerrleri gemiye kendilerini yok olmaktan kurtarmak için gelmişlerdir. Rabi Yitshak Hunter farklı olarak Mişkan’ın amacının Sina Dağında Tora’yı alan Bene Yisrael’in Moşe Rabenu’dan aldığı bilgilerle kendini geliştirmesi ve Tanrı’ya yaklaştırması olduğunu söylemektedir. Mişkan’daki asıl amaç neşama’nın⁴⁶ geliştirilmesidir.

Rav Hunter bu noktadan hareketle geçmişteki sinagog, yeşiva veya öğrenim evleri ile günümüzün yeşiva, sinagog ve öğrenim evleri arasında ciddi farklar olduğunu öğretir. Geçmişte okullarımız, sinagoglarımız, yeşivalarımız ve öğrenim gördüğümüz yerler Mişkan gibi davranmaktaydı. Buradaki amaç

⁴⁵ Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta Peraşa: Vayışlah –Yahudi eğitiminin büyük önemi”, *Şalom Gazetesi*, 29 Kasım 2017, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105084-vayislah>, (27.06.2017).

⁴⁶ Neşama, Tanrı’nın bir parçası olan ruh anlamına gelmektedir.

kişinin kendini geliştirmesi, Tanrı'ya yakınlaşması, ibadetini daha iyi yapabilmesi; kısacası neşama'nın daha iyi duruma getirilmesine yöneliktir. Ancak günümüzde bu yerler tam olarak da Noah devrindeki gemi gibi davranmaktadır. Günümüzdeki amaç buraya gidenleri etrafın olumsuz etkilerinden korumaktır.

Geçmiş dönemlerde Yahudi eğitimi koruma amaçlı değildi. Aksine bir yaşam şekli ve hayatın devamı için bir gerekliliktir. Noah nasıl ki tufanın etkilerinden kendilerini gemi dışında koruyamıyorsa bizler de çocuklarımızı, genç nesli Yahudi eğitimi olmadan etrafımızın son derece tehlikeli ortamından koruyamayız.

(...) Çocuklarımıza vermediğimiz, vermek istemediğimiz, önemsemediğimiz, gerekli bulmadığımız, öncelik tanımadığımız Yahudi eğitiminin onların gerçekten 'yaşamaları' için ne kadar gerekli olduğunu anlamak zorundayız. Seküler eğitimin her aşamasında çocuklarımızı yakın takipte tuttuğumuz gibi Yahudi eğitiminde de çocuklarımızı yakın takipte tutmamız gerekir. Hatta bunu bir de kişisel örnek olmak suretiyle yaşamlarının bir parçası haline getirmemiz elzemdir. Aksi durumda çocuklarımızı birer birer tufan esnasında gemi dışına çıkartmak suretiyle o ortamda kalmaya mahkum etmiş olacağız.⁴⁷

Yahudiler için Tevrat öğreniminin önemi ve amacını, sadece birkaçına yer verebildiğimiz⁴⁸ Rav İzak Alaluf'un yazıları üzerinden izah etmeye çalıştık. Yapılan bu yorumlar sonucu, diasporada yaşayan günümüz Yahudilerinin Yahudi eğitimi hakkında bazı endişeleri olduğu anlaşılmaktadır.

2. Bet-Amikdaş'ın Yeniden İnşası

İlk Bet-Amikdaş, Kral Süleyman tarafından M.Ö. 965-957 yılları arasında inşa edilmiştir. Çöldeyken Tanrı'nın emriyle İsrailoğulları'nın inşa ettiği Mişkan'ın (Buluşma Çadırı) yerini alan I. Bet-Amikdaş, Babilliler tarafından yıkılana kadar (M.Ö. 586) Yahudiler ibâdetlerini burada gerçekleştirmişlerdir. Tanah'a göre, Yeremya peygamber birçok kez uyarmasına rağmen Yahudilerin putlara tapması ve kötü işler yapması sonucu, bağımsızlığı temsil eden I. Bet-Amikdaş yıkılmış ve Yahudiler Babil'e sürgüne gönderilmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Rav İzak Alaluf, "Bu Hafta Peraşa: Geminin içinde kalmak", *Şalom Gazetesi*, 18 Ekim 2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-104632-noah_geminin_icinde_kalmak.html, (27.06.2019).

⁴⁸ Rav İzak Alaluf'un Tora öğrenimi üzerine diğer yorumları 2017'de yayınlanan Yitro, Teruma, Vayikra ve Tazria peraşalarında yer almaktadır.

⁴⁹ Yeremya 25: 3-11.

Tanrı'nın bağışlaması sonucu sürgünden dönen Yahudiler, Nehemya ve Ezra liderliğinde Bet-Amikdaş'ı yeniden inşa etmişlerdir (M.Ö. 515). Fakat M.S. 70 yılında Romalı Titus tarafından II. Bet-Amikdaş da yıkılmış, günümüze kadar Mâbed'in sadece batı duvarı (Ağlama Duvarı) ulaşmıştır. Mâbed'te yapılması gereken ibâdetleri ifa edemeyen Yahudiler, hahamların içtihadı ile kurban ritüeli yerine sinagog vb. dini yapılarda duâ ederek Kudüs'ü anmaktadırlar. Yahudi inancına göre Maşiah (mesih) geldiğinde Bet-Amikdaş'ı yeniden inşa edecek ve Yahudilerin merkezi haline getirecektir.⁵⁰ Fakat mesihin gelmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir.

Yahudi inancına göre II. Bet-Amikdaş, "*sinat hinam*" denilen gereksiz nefret yüzünden yıkılmıştır. Bet-Amikdaş 'la ilgili tüm yazılarında bu konuya değinen Rav İzak Alaluf, Bet-Amikdaş'ın yeniden inşa edilmesi için "Mase" peraşasında, Harun'un temsil ettiği sevgi ve barış kavramları üzerinde durmakta ve bu konu üzerine şöyle demektedir:

Bu hafta okunan Mase peraşasında Aaron Akohen'in ölümünden de söz edilir. Aaron'un Av ayının birinci gününde "*Hor Haar*" adlı yerde ebediyete göçtüğü bilinir. İlginçtir ki Av ayının giriş yaptığı haftalarda mutlaka Mase peraşası okunur.

Pirke Avot bizlere Aaron Akohen'in öğrencileri gibi olmamızı öğütler. Aaron'un barışı seven, onu izleyen yaratılanları seven ve onları Tora'ya yaklaştıran olduğu burada öğretilir. Aaron toplumsal barışı sağlamak için hayatı boyunca çalışmıştır. Onun ebediyete intikalinin Bet Amikdaş'ın yıkılış haftalarında gerçekleşmesi de tesadüf değildir. Bilindiği gibi ikinci Bet Amikdaş "*sinat hinam*" dediğimiz sebepsiz nefret yüzünden yıkılmıştır. Aaron, '*sinat hinam*'ın tam olarak karşıt durumu olan '*aavat hinam*'i simgeler ki bu özellik dünyanın dört bir tarafına dağılmış toplumumuzun sürgününü sona erdirecek esastır. (...)

Alaluf peraşanın devamında, mânen tekemmülün (ruhanî yücelme) Bet-Amikdaş'ın inşa edilmesi ve sürgünün sonlanması için önemli özelliklerden biri olduğunu söylemekte ve Yahudilere şu önemli mesajları vermektedir:

Ancak Mişna sadece Aaron'un barış sevgisini ve insan sevgisini anlatmamaktadır. Buradaki en önemli ifadelerden biri Tora'ya yaklaşmaktır. Mişna burada "*briyot – yaratılanlar*" ifadesini kullanmaktadır ki bu ruhaniliğin en alt seviyesini çağırıştır. Tekil olarak '*briya*' yani yaratık canlının herhangi ruhani bir özelliği olmadan sadece yaratılışının gereğini yapması anlamına

⁵⁰Ayrıntılı bkz. Küçük, a.g.e., ss. 102-117.

gelmektedir. Aaron'un her seviyede sevgisinin var olduğu bir gerçektir ancak Aaron aynı zamanda kişilere sevgiyle ruhani olarak nasıl yüceceklerini de göstermiştir.

Ruhani olarak yükselmek Bet Amikdaş'ın inşa edilerek sürgünün sonlanması için gerekli olan özelliklerden bir tanesidir. Girmekte olduğumuz 'Av' ayı alfabenin ilk iki harfi ile yazılır. 'Alef' birçok bilgeye göre öğretmek ve öğrenmenin ilk adımıdır. 'Bet' harfi ise 'bina' dediğimiz anlayış ve bilgeliği temsil eder. Kişi öğrenerek ruhani olarak yükselmeye başladığı zaman bilgi sahibi olur. Sahip olduğu bilgi ona aynı zamanda sorumluluk bilincini de getirir. Bu bilinç paylaşma ihtiyacını da ortaya çıkarır. Sürgünde olduğumuz bu süreçte aslında ulaşmamız gereken de tam olarak budur. Bilgimizi arttırmak, sorumluluk sahibi olmak ve bildiklerimizi paylaşmak...

İster dine yakın ister seküler olsun toplumumuzun her ferdini koşulsuz bir biçimde sevmek, onu sorumluluklarına yaklaştırabilmek için bildiklerimizi paylaşmak, Bet Amikdaş'ın yıkılışı için yas tuttuğumuz bu dönemde çok fazla gayret göstermemiz gereken bir olgudur. Böylelikle Aaron Akohen'in izinden giderek gerçek sevgi ve paylaşımına ulaşmak mümkün olacaktır. Bu da Bet Amikdaş'ın yeniden inşasını mümkün kılacaktır, amen.⁵¹

Yahudi takviminde mâtem günü olarak anılan Tişa Beav (Av ayının 9. günü), I. ve II. Bet-Amikdaş'ın yıkılması sonrası Yahudilerin anavatanlarından sürgün edildiği gündür. Tişa Beav gününden bir hafta önce "Devarim" peraşasında bu güne atıf yapan Rav Alaluf, "sinat hinam – sebepsiz nefret" konusu bağlamında Yahudiler arasındaki anlaşmazlık ve çekişmelere değinerek şöyle demektedir:

Devarim peraşasının okunduğu hafta Tişa be Av öncesidir ve bu Şabat 'Şabat Hazon'⁵² olarak bilinir. Her ne kadar bu Şabat gününde bu konudan söz etmek gerekse de tarih boyunca tsadikler⁵³ Maşiah'ın gelişi ile ilgili umutlarını hep gündemde tutmuşlardır. Rabi Levi Yitshak de Berdichev kızının düğün davetiyesinde ilginç bir ifade kullanır. "Düğün üçüncü Bet Amikdaş'ta Yerusalayim'de falanca gün ve saatte olacaktır. Ancak eğer Maşiah gelmeyecek olursa o zaman düğün aynı tarih ve saatte Berdichev'de falanca yerde gerçekleşecektir." Bu tsadiklerin umutlarını kaybetmediklerine güzel bir örnek teşkil edebilir. (...)

(...) Peygamber "sinam nimkartem velo bekesef tigeaelu" derken satılmamızın galuta düşmemizin nedenini sinat hinam olarak vermekte yapılan iyi davranışların, Tora öğrenmenin, mitsvaların nefret oldukça hiçbir işe yaramayacağını öğretmektedir. (...)

⁵¹ Rav İzak Alaluf, "Bu Hafta Peraşa: Matot-Mase: Aaron ve Sevgi", *Şalom Gazetesi*, 11 Temmuz 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107440-matot__mase__aaron_ve_sevgi.html, (27. 06. 2019).

⁵² Tişa Beav'dan önceki Şabat, "Şabat Hazon-Vizyon Şabat'ı" adıyla anılmaktadır. Bu isimle anılmasının nedenlerinden biri, Tişa Beav'a en yakın Şabat'ta okunan Devarim peraşasının aftarasının (Yeşaya 1:1-27) "Hazon Yeşayau - Yeşaya'nın gördüğü vizyon" kelimeleriyle başlamasıdır.

⁵³ Tsadik: Kamil, erdemli kişi, Tanrı'dan korkan, Tora'nın tüm mitsvalarını yerine getiren demektir.

Devarim 17/8'de yer alan pasuğun tercümesine bakalım: “Bir yargı konusu senin için belirsizse bir kan lekesinin niteliği konusunda, dava kararları konusunda, tsaraat⁵⁴ lekeleri konusunda, şehirlerde anlaşmazlıklar söz konusuysa kalkıp Tanrı'nın seçeceği yere çıkmalısın.” Pasuğun basit anlamı yargıda belirsizliklerin Yeruşalayim'deki Sanhedrin tarafından çözülmesi gerektiği yönündedir. Ancak Arizal bunu daha farklı bir şekilde açıklar. Ona göre eğer Tanrısal yargı konusunda şüphelerimiz varsa ve bunu anlayamıyorsak kanımızın neden kolay döküldüğünü sorguluyorsak, neden hep toplum olarak yargılandığımızı söylüyorsak ve tarih boyunca çektiğimiz sıkıntıları anlayamıyorsak ‘anlaşmazlıklarımıza’ odaklanmamız gereklidir.

“Eha esa levadi torhahem, umasaahem verivehem – zahmetinizi, yükünüzü ve çekişmenizi tek başıma nasıl taşıyım”⁵⁵ cümlesi bu hafta okuduğumuz peraşanın en dikkat çeken cümlelerinden biridir. Çünkü içinde ‘Eha’ sözcüğü geçmektedir. ‘Eha’ Tişa be Av gecesinde okunan ağıtın ismidir ve Yirmiyau'nun yıkım kehanetlerini içerir. Moşe Rabenu burada aslında çok önemli bir konuya dikkat çekmektedir. Kendisinin bizleri ‘Eha’ sıkıntısından kurtarması karşılığında ki kırk yıl boyunca sıkıntı görmememiz için bütün yükü tek başına kendisi üstlenmiştir, ‘çekişmelerimize’ bir son vermemizi istemektedir. Çünkü çekişmelerimiz devam ettiği sürece kendisinin ancak bir yere kadar bunu kaldırabileceğini ifade etmektedir. Biz tartışma ve çekişmelerimizi engelleyemediğimiz sürece kimse bizim ‘Eha’ okumamızı engelleyemeyecektir.⁵⁶

Rav İzak Alaluf'un Bet-Amikdaş'la ilgili perasha yorumlarını – burada veremediğimiz diğer perasha yazıları da dâhil- değerlendirmek gerekirse, Bet-Amikdaş'ın tekrar inşası için Yahudilerin öncelikle “sinat hinam – sebepsiz nefret” ortadan kaldırması gereklidir. Perasha yorumlarına göre bu sebepsiz nefret ancak insan ile insan arasındaki mitsvaların (Mişpatim) yapılmasıyla gerçekleşecektir.

3. 613 Mitsvot

Tanah'a göre, İsrailoğulları'nı Mısır esaretinden kurtaran Tanrı, İsrailoğulları'nın disipline olmasını sağlamak amacıyla insan-Tanrı, insan-insan ilişkilerini düzenleyen birtakım emirler (mitsva /çoğ., mitsvot) vermiştir. Yahudi bilgin İbn Meymun tarafından derlenen bu emirlerin, 248 tanesi “'aseh - yap”, 365 tanesi de “Lo ta'aseh – yapma” şeklinde toplamda 613 mitsvot olarak

⁵⁴ Tsaraat: Yahudi inancına göre, insan ilişkilerinde iyi olmadığı için kişinin kendine, malına musallat olan olağanüstü renk bozukluğuna denilmektedir.

⁵⁵ Tesniye 1:12.

⁵⁶ Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta Perasha: Devarim – Sebepsiz Sevgiye Dönüşmek”, *Şalom Gazetesi*, 18 Temmuz 2018, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107495-devarim>, (28.06.2019).

belirlenmiştir. Mitsvot: Tanrı, putperestlik, Tora, Bet-Amikdaş, kurban, adaklar, Mişkan ve Kâhinler, ritüel temizlik, kaşer, bayramlar, savaşlar, esirler, insanlar arası ilişkiler ve yargısal konularla ilgili emirleri kapsamaktadır.⁵⁷

613 Mitsvot içerdiği konular bakımından çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Mitsvot'ta nedeni açıklanamayan, Tanrı'nın hiçbir sebep göstermediği kanunlara *hukim* (tekil hali, hok), insanlar arası ilişkileri düzenleyen sivil kanunlara *mişpatim*⁵⁸ denilmektedir. Kadınlara ve erkeklere özel mitsvalar olduğu gibi bazı mitsvalar da sadece Kudüs'te gerçekleştirilmektedir. Bet-Amikdaş yıkıldığı için günümüzde kâhinler ve Mâbed'le ilgili uygulanamayan emirler de vardır.⁵⁹

Haftalık okunan Tevrat bölümleri (peraşa) ve bu bölümlerle ilgili yapılan açıklamalar mitsvaların anlaşılması ve öğrenilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. İncelediğimiz peraşalarda Rav İzak Alaluf'un mitsvalar hakkındaki yorumları, mitsvayı açıklamakla birlikte mitsvaların önemi ve niçin yapılması gerektiği üzerinedir. Rav İzak Alaluf, "Bo" peraşasına yaptığı yorumda, Yahudi kimliğini korumak için mitsvaların önemine değinerek şöyle demektedir:

Bene Yisrael'e toplum olarak verilen ilk mitsva "*Ahodes aze lahem Roş hodaşim rişon u lahem lehodşe aşana – bu sizin için ayların başı olacaktır*" şeklinde bilinir. Burada ayın dünya etrafında dönüşünü esas alan 'lunar' takvim toplum tarafından kullanılmaya başlamaktadır. Bu takvimin ayları yaklaşık yirmi sekiz buçuk gün olarak karşımıza çıkar. Bene Yisrael diğer toplumların aksine ay takvimini kullanmakta ve buna göre on iki aylık periyod işlemeye başlamaktadır. Bu emir hemen sonra Kurban Pesah emri ile takip edilmekte ve bu emrin yerine getirilmesinin ön şartı olarak da Brit mila⁶⁰ verilmektedir. Brit mila olmayan kişinin bu kurbanı yapması veya paylaşması mümkün değildir. Burada açık bir soru vardır. Ay takvimi ile Pesah kurbanı arasında nasıl bir ilişki vardır?

1816 ile 1909 yılları arasında yaşayan Yerusalayim şehrinden Rav Şmuel Salant Beer Yosef kitabında hayati bir dersi paylaşır. Ay, güneş olmadığı zamanlarda görünür olur. Gündüz vakti güneşin ışığının hâkim olduğu dönemlerde insanlar

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Besalel, "Günah", *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., C.2, İstanbul, 2001, ss. 415-424. ; Seyyar Süleymanov, *Tevrat'taki Emir ve Yasakların Tespit ve Tahlili*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.

⁵⁸ Tesniye 4:5.

⁵⁹ Aaron Rothkoff, "Mitzvah" *EJ: Second Edition*, Vol.14, (ed.), Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Keter Publishing House Ltd., Jerusalem, 2007, s. 372.

⁶⁰ Brit Mila (Berit-Mila): Sünnet antlaşması. Tanrı'nın İbrahim'le yaptığı sünnet antlaşması, Yahudi çocukları doğduktan sekiz gün sonra yapılmaktadır.

tarafından ayın görülmesi çok zordur. Ancak güneş batıp da karanlık olunca insanlar ayı daha net görebilirler.

Yahudi toplumu buna benzer bir durum sergilemektedir. Ay görünmek için nasıl güneşten uzak duruyorsa Bene Yisrael de var olmak için diğer toplumlardan uzak kalmak zorundadır. Ay, güneşe yaklaştığı zaman ışığını nasıl kaybediyorsa Bene Yisrael de diğer toplumlara çok fazla yaklaştığı zaman kendi benliğini kaybetmektedir. Bütün dünya ile bir arada yaşamının gerekli olduğu günümüzdeki duruma rağmen bu konuda dikkatli olmak ve fazla yaklaşmamak Yahudi toplumunun geleceği için hayatidir. (...)⁶¹

Tesniye Kitabı altıncı perekte, “*Tanrınız Rab’bin size öğretmek için bana verdiği buyruklar, kurallar, ilkeler bunlardır. Mülk edinmek için gideceğiniz ülkede onlara uyun. Yaşamınız boyunca siz ve çocuklarınız ve torunlarınız, size verdiğim bütün kurallara, buyruklara uyarak Tanrınız Rab’den korkun ki ömrünüz uzun olsun.*”⁶² ifadeleriyle başlamakta ve devamında İsrailoğulları’nın verilen emirlere uyması karşılığında Tanrı’nın vereceği ödüllere değinilmektedir. Rav Alaluf “*Ki-Tisa*” peraşasında Gemara’dan yaptığı bir atıfla yukarıdaki pasuğu açıklayarak şöyle demektedir:

(...) Gemara Berahot 33’te yer alan Mişna Tora’da ödülü belli olan mitsvalardan birine gönderme yapar. Eğer yuva yapmış bir kuş yuvasından yumurtaları almak istiyorsak bunu yapmadan önce anne kuşu yuvadan göndermek gerekir. Bunu yapanların da ‘*ömrünün uzayacağına*’ dair bir öğreti Tora’da mevcuttur. İşte bu mitsvayı yapan bir kişi “*Tanrım kuşlara karşı ne kadar merhametlisin*” lafını söylerse onu susturmak gerekir. Öğreti devam eder. Tefila’da⁶³ Amida sırasında teşekkür berahasına geldiğimizde “*modim modim*” diyen kişiyi de susturmak gerekir.

İlk bakışta bu iki öğreti arasında bağlantı kurmak olanaksızdır. Ancak eğer aynı Mişna içinde kullanıldıysa mutlaka burada bir etik öğreti vardır.

Öncelikle Yahudilikte yer alan iki yaklaşıma bakacağız. Birinci yaklaşım daha gelenekçidir. Babamız ve büyükbabamız ne yapıyorsa onlar gibi bunları yapmaya devam etmektir. Mademki Rabi bunu onlara söylemiştir biz de onu yapmaya devam ederiz yaklaşımını izleyen bu düşünce tarzı Tora’da kendine bir pasukla taraftar bulur. “*Şeal aviha veyagedeha zekeneha veyomeru lah – babana sor sana söylesin büyükbaban sana söyleyecektir.*” Devarim kitabının sonuna doğru yer alan bu öğreti bilginler tarafından “*emuna peşuta – basitçe iman*” olarak algılanmaktadır.

⁶¹ Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta Peraşa: Bo – İki Mitsva”, *Şalom Gazetesi*, 17 Ocak 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105594-bo__iki_mitsva.html, (28.06.2019).

⁶² Tesniye 6:1-3

⁶³ Tefila: Mâbed’in yıkılmasından sonra kurban ibâdeti yerine ikame edilen üç vakitlik (şahrit – sabah, minha – ikindi, arvit – akşam) ibâdete denilmektedir.

Diğer yaklaşım ise daha farklıdır. Kuralların filozofik, bilimsel, sosyolojik, psikolojik nedenlerinin öğrenilmesini istemektedir. Bu düşünce tarzı da kendine Divre Ayamim kitabında “*da et E.loë aviha – babanın Tanrı’sını bil*” pasuğu ile taraftar bulmaktadır. Burada yer alan “*da – bil*” sözcüğü bilmekten daha fazla neden ve niçinleri ile bilmekten söz etmektedir.

Bu yaklaşımların hangisinin doğru olduğu konusunda tartışma vardır ama genel görüş her ikisinin de doğru olduğu yönündedir. Birinci yaklaşım Tora’nın emirlerinin Tanrı tarafından emredildiği için yapılmasını ister. Bu son derece doğrudur ve başlangıç noktasıdır. Bizler Tora’nın emirlerini öncelikle Tanrı’nın emri olduğu için yaparız. İkinci aşama rasyonel yaklaşımdır. Bu kuralın neden yapıldığını anlamaya çalışırız. Öncelikle rasyonel yaklaşımla araştırmacı olmak bir gün Tora’nın emirlerinin geçerliliğini yitirdiğini ve artık yapılmaması gerektiğini düşünmemize neden olabilir.

Şimdi Gemara’yı daha rahat anlamak mümkün olacaktır. Eğer ana kuşu göndermek mitsvasını yerine getiren kişi “*yagiu rahameha*” yani merhametin bir kuşun yuvasına kadar gelmiştir diyorsa onu hemen susturmak lazımdır. Çünkü derin anlamı olan bir mitsvaya kendince basit ve yüzeysel bir neden, yorum getirmektedir. Aynı şekilde mitsvayı bilmeden öğrenmeden robot gibi “*modim modim*” diyerek yapan kişi de susturulur. Bir mitsvayı yapmak önemlidir ancak onun değerini, içeriğini daha iyi anlamak ve anlayarak bunu yapmak çok daha önemlidir.⁶⁴

Belirtildiği üzere peraşada sözü geçen rasyonel yaklaşım belirtildiği üzere, bazı Yahudiler tarafından mitsvaların geçerliliğini yitirdiğini ve artık yapılmaması gerektiğini düşünmelerine neden olabilmektedir. Misal, Geleneksel Yahudiliğe göre Mâbed tekrar inşa edilene kadar kurban ibâdeti askıya alınırken Liberal Yahudi cemaatleri, bu ibadetin Bet-Amikdaş varken eski İsrail toplumu için önem arz ettiğini, dolayısıyla artık geçerli olmadığını kabul etmektedir.⁶⁵ Yahudilikte nedeni açıklanamayan *hukim* adı verilen mitsvalar da rasyonel yaklaşımla anlaşılamayacak, sadece “*Tanrı inancı*” ile kabul edilebilecek emirler arasında yer almaktadır. Rav İzak Alaluf, Para Aduma (Kızıl İnek) ritüelinin anlatıldığı “*Hukat*” peraşasında mitsva ve Tanrı inancı konusunu şöyle izah etmektedir:

Her sene Hukat peraşasına geldiğimiz zaman ortak bir soru açığa çıkar. Bu kural ne amaçla verilmiştir sorusu kafaları karıştırır ancak yanıt genellikle hep aynıdır. “Zot Hukat ATora – bu Tora’da bir kanundur.”

Moşe Rabenu’dan itibaren geçmiş dokuz Para Aduma’dan söz edilir ve onuncusunun da Maşiah döneminde ortaya çıkacağı inancı hâkimdir. Çoğumuzun içinde olduğu, bir kişinin ölü bedenle olan teması sonunda kaptığı

⁶⁴Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta Peraşa: Sukot – Mitsvalardaki derin anlam”, *Şalom Gazetesi*, 26 Eylül 2018, http://www.salom.com.tr/koseyazisi-108127-sukot_mitsvalardaki_derin_anlam.html, (28.06.2019).

⁶⁵S. Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, 1. B., İstanbul, İsam Yayınları, 2014, s. 179.

tuma yani manevi kirliliği bertaraf edecek tek çarenin bu olduğu bilgelerce öğretilir. (...)

Hukat peraşasındaki ilk Raşi bunun 'hok' olduğu ile ilgilidir. Raşi Samehmem'in ve toplumların nedeni bilinmeyen ve açıklaması olmayan bu kanun nedeniyle Bene Yisrael ile alay ettiklerini yazar. Ancak buna verilen yanıt çok nettir. Bu bir 'hok' tipi emirdir. Karar bellidir ve arkasından konuşmak herhangi bir şey değiştirmeyecektir.

(...) Günümüzde teknoloji sayesinde birçok şeyi anlayabilmek ve bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu yüzden anlaşılmayan ve özellikle manevi konularda gençler mantıklı açıklamaları olmayan şeyleri kabul etmekte zorlanmaktadırlar. Aslında teknoloji olsa da bazı şeyleri anlamasak da kabul etme durumunda kalmaktayız. Bir ilacın işlevi sorgulanmadan "nasıl olsa sağlık içindir" diyerek o ilacı aldığımız anlar az değildir. Yediklerimizi sindirime uğratan ve çok yüksek miktarda hidroklorik asit içeren midemizin kendisine nasıl zarar vermediğini sorgulamayız. Dünyanın neresinde olursak olalım vücut sıcaklığımızın genellikle otuz altı buçuk derecede kalmasını sorgulamak kimin aklına gelir. Bu şeyler sorgulanmasa bile söz konusu inanç ve maneviyat gibi konular olunca sorgulamayı birden bire aklımıza getiririz. (...)

Sorgulamalar, nedenler, niçinler başlarsa altın buzağının nedeni ve inanç eksikliği ortaya çıkar. İncamız temeldir. Temel olmadan o binanın ayakta durması mümkün değildir. Gerisi teferruattır.⁶⁶

Sonuç olarak, verdiğimiz peräşa yorumları, mitsvaların anlaşılması ve uygulanması için öncelikle "Tanrı inancı"nın önemine vurgu yapmaktadır. Diğer bir önemli nokta ise mitsvaların anlaşılması, Yahudi kimliğinin korunması ve gelişmesi açısından büyük önem arz etmesidir.

4. Antisemitizm

Antisemitizm, Yunanca "karşı" anlamında önek olan *anti* kelimesi ile semite (Sami ırkından kimse) kökünden türeyen ve "Yahudi taraftarlığı" anlamına gelen *semitizm* kelimesinin birleşimidir. Özellikle 19. yüzyılın sonuna doğru Yahudi aleyhtarı politik platformlarda geliştirildiği söylenen antisemitizm kavramı, 'öteki'ni anlama ve algılamada Yahudi kimliğinin özünü oluşturan hususlara karşı

⁶⁶ Rav İzak Alaluf, "Bu Hafta Peraşa: Hukat – İnanç ve Sorgulamak", *Şalom Gazetesi*, 20 Haziran 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107217-hukat__Inanc_ve_sorgulamak.html, (28.06.2019).

olumsuz bir tavır sergileme, nefret etme, Yahudilere karşı ırkçı bir yaklaşım sergileme anlamlarına gelmektedir.⁶⁷

Yahudilerin Musa'yla birlikte millet olma bilinci kazanarak tarih sahnesine çıkışlarından günümüze kadar küresel bağlamda değerlendirilen antisemitizm, Türkiye'de yaşayan Yahudiler tarafından da sürekli gündeme getirilen bir kavramdır. Özellikle son zamanlarda Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerginlikler antisemitizm tartışmalarına neden olmaktadır. Tahlilini yaptığımız Şalom Gazetesi'nin "Bu Hafta Peraşa (2017/2018)" adlı yazılarında da önemli ölçüde antisemitizm konusuna yer verilmiştir. Rav İzak Alaluf, Mısır Yahudileri tarihinin anlatıldığı "Şemot" peraşasında antisemitik hareketlere değinerek şu yorumu yapmaktadır:

(...) Pasuk "*O dönemdeydi Moşe büyümüş ve kardeşlerine bakmak üzere çıkmaya başlamıştı. İstiraplarını görüyordu*" derken ve Moşe'nin büyüdüğünü söylerken fiziksel boyuttan söz etmez. Burada Moşe'nin manevi anlamda büyüdüğünü anlatılır. Bilgeler burada Moşe'nin büyümek için ne yaptığını anlamaya çalışırlar. Böylelikle insanlar da onu örnek almak suretiyle büyüme şansını yakalarlar. Moşe kardeşlerinden kendini sarayda soyutlamamak için onların sıkıntılarını sadece görmek değil hissetmek için adım atmaktadır. Pasuk anlatmaya devam eder:

"Bir gün bir Mısırlı'nın kardeşlerinden bir İbrani'yi dövdüğüne şahit oldu. Moşe iki yöne göz attı... Onu kuma gömdü."

Bu pasuk antisemitik bir harekete karşı Moşe'nin gösterdiği tepkiye yer vermektedir. Zamanın en büyük devleti olan Mısır'ın ve insanların İbrani karşıtlığı bir sır değildir. Benzer antisemitik hareketler her çağda olmuştur ve olmaya devam edecektir. Yaptığı hayatını riske soksa da Moşe bu davranışa karşı tepkisiz kalmamıştır. (...)⁶⁸

Tanah'a göre, gördüğü rüya üzerine Firavun, teokratik hâkimiyetine engel olacak İsrailoğulları'nı tehlikeli görmüş ve onları köleleştirmeye çalışmıştır. Mısırlılar gibi tarih boyunca Yahudileri köleleştirmek isteyen toplumlarla Yahudiler arasında sürekli bir çatışma yaşanmış ve Yahudileri köleleştirme isteği antisemitik hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rav İzak Alaluf, peraşanın

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Selim Yılmaz, "Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi The Archaeology of a Concept: The Theological and Political History of Antisemitism", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal*, C. 21, S. 2., Aralık/December 2017.

⁶⁸ Rav İzak Alaluf, "Bu Hafta Peraşa: Şemot-Empati", *Şalom Gazetesi*, 4 Ocak 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105449-semot__empati.html, (28.06.2019).

devamında Musa gibi, sıkıntı çeken insanlara karşı empati kurulduğu takdirde toplumlarda antisemitik hareketlerin engelleneceğini belirtmektedir. Tarihte ve günümüzde antisemitizm hareketlerinin var olmasının bir diğer nedeni de Yahudilerin vaat edilen topraklara gitme isteği olarak görülmektedir. Tanah'ta, Musa liderliğinde Mısır'dan çıkan İsrailoğulları'nın vaat edilen topraklara ulaşma isteği ve bu isteğe engel olmak isteyen ulusların düşmanlığına yer verilmektedir. Tanah'a göre, bu düşmanlardan biri de İsrailoğulları'nın Kenan topraklarına gitmesini engelleyen Moav Kralı Balak'tır. Alaluf, Kral Balak'ın kıssasının anlatıldığı “Balak” peraşasında antisemitizm konusunu ele almakta ve peräşa üzerine Şu yorumu yapmaktadır:

Balak, antisemit düşünce tarzının klasik peräşası olarak kabul edilir. Peräşamız Bene Yisrael'in haberi olmadan bu uğurda çok çaba sarf etmiş Balak ve Bilam'ın Bene Yisrael'i lanetleme çabalarını ve bunların nasıl başarısızlığa uğradığını anlatır. (...)

Adı geçen düşünce tarzının bir başka boyutuna ve sonucuna bakalım: Balak *'ine am yatsa mimitsrayim – işte Mısır'dan çıkan halk'* sözünü kullanır. Burada önemli bir suçlama vardır. Bu halk Mısır'ı terk ederken birçok yer harabe haline gelmiş bu halk Mısır ülkesine en büyük zararı vermiştir. Hâlbuki bu halk iki yüz on senedir Mısır'da kölelik yapmaktadır. Son seksen altı sene 'avodat pareh' dönemidir. Bu dönem gerek fiziki gerek psikolojik işkencelerin her gün yer aldığı bir zamandır. Balak için bu ayrıntılar önemsizdir. Balak'ın odaklandığı konu Bene Yisrael'in orayı mahvederek çıkmış olmasıdır.

Balak niyeti de düşüncesi de açıktır. Ancak planını uygulayabilmek için daha güçlü birine ihtiyacı vardır. Bilam⁶⁹ bir peygamber olarak bilgi ve gücünü bu uğurda kullanmaya hazırdır. Balak, Bilam'a yol gösterir: *“Leha ara li – onlara benim için lanet et.”* Ancak Bilam burada bu düşünce tarzının bir başka şeklini gösterir. Bene Yisrael'in potansiyelini tespit eder. İstemese de ağzından dualar çıkar. Gemara “mibirhotav Őel oto raŐa ata yodea ma aya belibo – o ‘raŐa'nın⁷⁰ dualarından kalbinde ne olduğunu bilirsin” diyerek o duaların samimiyetle yapılmadığını göstermektedir. Bene Yisrael'in durumunu tespit eden, Bilam bu yolla genel anlamda nefreti onlar için alevlendirmektedir.

Sadece Kristal Gece'de bin sinagogu yakılmış, altı milyon evladını Soykırım'da kaybetmiş bir toplum yıkılan sinagogların ve öğrenim evlerinin yerine yenilerini inşa edebilmişse ve hâlâ Tora öğrenmeye devam edebiliyorsa bu düşünce tarzına verilecek en güzel cevap budur.⁷¹

⁶⁹ Bilam, Kral Balak'ın Yahudilere lanet okuması için çağırıldığı Yahudi olmayan bir peygamberdir.

⁷⁰ RaŐa: kötü.

⁷¹ Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta PeräŐa: Balak – Antisemitizm”, *Şalom Gazetesi*, 27 Haziran 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107281-balak__antisemitizm.html, (28.06.2019).

Tarih boyunca Yahudiler; ırkı, kültürü ve dini farklı olan toplulukların içinde yaşamış, dini kimliklerinden dolayı asimilasyona uğramışlardır. Yunan Kralı Antiokos'un M.Ö. 2. yüzyılda Yahudileri Helenleştirme projesi, 13. yüzyıl İspanya'sında inançlarından dolayı Yahudileri Hıristiyanlaştırma çabaları tarihte bilinen antisemitizm örneklerinden sadece birkaçıdır. Tarihte, Yahudi inancına yönelik tepkileri ve Yahudileri asimile etme çalışmalarını yorumlarında konu edinen Rav İzak Alaluf, “*Şofetim*” peraşasında şöyle demektedir:

“Ki yimatse bekirbeha... iş o işa aşer yaase et ara beene Ad... E.loeha...vayeleh vayaavod eloim aherim...aşer lo tsiviti. – Eğer Tanrı'nın ... (Devarim 17/2 – 3) gözündeki yanlış olanı yapan; emretmemiş olduğum halde başka tanrılara ibadet eden erkek veya kadın içinizde olacak olursa...”

“Emretmemiş olduğum” sözü Tora açıklayıcıları tarafından genellikle “yasaklamış olduğum” şeklinde bilinir ve öğretilir.

Rabi Pinhas Halevi Horowitz insanların bazen ciddi bir yanlışla sürüklendiklerini söyler. Bu ciddi yanlış, bazı zamanlarda yabancı ilahların ibadetlerine katılmanın Tanrı tarafından da uygun bulunduğu yanılgısıdır. Tanrı asla ve asla böyle bir şeyi emretmemiş, hatta kesinlikle yasaklamıştır. Yukarıda “emretmediğim” sözünün “yasakladım” anlamına gelmesinin bir örneği de burada bulunmaktadır.

Rabi'nin bu görüşü aslında önemli peygambersel bir öngörüdür. Çünkü on sekizinci yüzyılda hiç kimse başka kültürlerin ibadetlerine katılmayı aklından bile geçirmeden söylenmiştir. Hâlbuki yirminci yüzyılın başlaması ile bazı görüşler diğer kültürlerin ibadetlerine katılmanın, onlara benzemenin antisemitizmi azaltacağı rüyasını savunurlar. Hatta birçok lider bu yolu benimseyerek asimile olur. Sonra geç de olsa gerçeği görüp geri dönenler de az değildir.

Tarih bu kişilerin yanlış olduğunu defalarca göstermiştir. Aksine bu gibi girişimler antisemitizmi körüklemiş ve alevlendirmiştir. Mısır esaretinde Mısırlı gibi yaşamak isteyen İbraniler sonunda Mısırlıların kölesi olurken, İspanya'da hem engizisyona hem de kovulmaya kadar giden yaptırımlara maruz kalmışlardır. Engizisyonun amacı gerçek Yahudilerle uğraşmak olmamıştır. Onlar başka görünüp Yahudiliklerini devam ettirmek isteyen Conversosları ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. En acısı Avrupa'nın orta yerinde kendilerinden farklı bir kültürle yaşamak isteyen Yahudiler de Soykırım'dan kurtulamamışlardır. Bunlar tarihsel gerçeklerdir. Çok önceden gerek Tora'daki satır aralarında gerekse Rabilerin sözlerinde defalarca anlatılmıştır. (...)72

⁷² Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta Peraşa: Şofetim – Tanrı ile birlikte olmak”, *Şalom Gazetesi*, 15 Ağustos 2018, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107775-sofetim>, (28.06.2019).

Son olarak, antisemitik hareketlere karşı Yahudilerin ne yapması gerektiği üzerinde duran Rav Alaluf, İbrahim peygamberin anlatıldığı “*Leh Leha*” perâşası üzerinden Türkiye Yahudilerine şu mesajları vermektedir:

Leh Leha perâşası içindeki en inanılmaz olaylardan birisi Avraam’ın krallara karşı kazandığı muhteşem zaferdir. Aslında dört veya beş krala karşı girişilen savaştan üç yüz on sekiz taraftarıyla birlikte zaferle çıkan bir Avraam’dan söz edilir. Midraş, savaşın taraflarından biri Avraam olduğu zaman hasımların birleştğini ve Avraam’ın dokuz krala karşı savaştığını bildirir. Söz konusu antisemitizm olduğunda dünyanın Yahudilere karşı birleşmesi aslında Avraam döneminden başlayan eski bir konudur. Bu da Avraam’ın zaferini daha da inanılmaz kılmaktadır. Avraam bu savaşta sadece yeğeni Lot’u kurtarmak ve ganimeti reddetmekle kalmamış dünya halkına nasıl bir lider olduğunu göstermiştir. Zamanın Yerusâlayim kralı olan Noah’ın oğlu Şem veya buradaki ismiyle Malkitsedek, Avraam’ı karşılarken “Tanrı’nın gözünde mübarek olan Avram” ifadesini kullanmıştır.

Midraş üç yüz on sekiz taraftarın aslında tek bir kişi olduğunu savunur. Bu kişi Avraam’ın evinin sadık kahyası Eliezer’den başkası değildir. Eliezer isminin sayısal değerinin üç yüz on sekiz olması bu konuda Midraş’a destek verir. Bu da zaferin mucizevi boyutunu daha da yükseltir.(...)

Rabi Tsadok “*yeuş – ümitsizlik*” sözcüğünün sayısal değerinin üç yüz on yedi olduğunu öğretir. Eliezer sözcüğü ‘*Tanrı yardımındadır*’ anlamını taşır ve bu da ümitsizliğe karşı baskın olmak için gösterilen çabayı ve Tanrı’nın yardımına güvenmeyi gösterir. Tanrı’nın yardımıyla ümitsizliği yenebilecek güçte olduğumuzu hiçbir zaman unutmamak ve buna inanmak bu öğretinin bize kattığı önemli bir mesajdır.⁷³

Rav İzak Alaluf ‘un perâşa yorumuna binaen, Babil sürgününden Tanrı’nın yardımı ile kurtulan Yahudiler, antisemitik hareketlere karşı yine Tanrı’nın yardımına güvenmektedirler. Ayrıca tarihte ve günümüzde yaşanan antisemitik hareketler karşısında Mesih’in geleceği yönündeki inanç, Yahudileri daha güçlü kıldığı sonucuna varmaktayız.

⁷³ Rav İzak Alaluf, “Bu Hafta Perâşa: Leh Leha – Ümitsizlik bize göre değil”, *Şalom Gazetesi*, 25 Ekim 2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-104699-leh_leha__umitsizlik_bize_gore_degil.html, (28.06.2019).

SONUÇ

Yahudiliğin yeniden inşası ve Tevrat öğretilerine dayalı bir toplum teşekkül etmede, II. Mâbed Dönemi bir dönüm noktası olmuştur. Bâbil sürgününün son bulmasıyla Pers kralı tarafından Yahuda ve Kudüs'te şeriatın uygulanıp uygulanmadığı konusunda araştırma yapmak ve atalarının dinini yeniden canlandırmak için görevlendirilen Yazıcı (sofer) Ezra, Kudüs'e vardıktan sonra şeriatı inceleyip uygulamaya; kuralları, ilkeleri halka öğretmeye adanmıştır.

Yahudiliği yeniden canlandırmak isteyen Ezra ilk olarak, Kral Yoşiya'dan iki yüzyıl sonra (M.Ö. 5.) Tevrat'ı halkın huzuruna getirip okumuştur. Ezra Tevrat'ı okuduktan sonra kâhin ve Levililerden bazı kişiler ise halkın anladığı dile (Aramice) çevirmiş ve herkesin anlayacağı bir şekilde Tevrat'ın hükümlerini yorumlamışlardır. Daha sonraları Tevrat'ı daha fazla kişinin duyması ve öğrenmesi için Ezra; pazartesi ve perşembe, Şabat ve bayram günlerinde haftalık perâşa (Tevrat bölümü) okuma geleneğini başlatmış; Tevrat'ı bir takvim yılında tamamlanabilecek şekilde 54 perâşaya (bölüm/sure) ayırmıştır. Böylelikle Ezra'dan önce İsrailoğulları arasında zaman zaman unutulmuş ve okunmayan Tevrat, bu gelenek ile günümüze kadar varlığını korumuştur.

Ezra'dan günümüze kadar Rabbânî Yahudiliğin var olduğu farklı coğrafya ve medeniyetlerde özel bir ritüelle kompoze edilen haftalık perâşa okuma geleneği, Musa'ya Tevrat vahyedildiğinde Yahudilerin Sina tecrübesini temsil etmiş ve Tanrı'nın kelamına muhatap Yahudileri dini anlamda dinç tutmaktadır. Aynı zamanda bu gelenek, farklı dil ve kültüre sahip olsalar da Kudüs'ün dört bir yanında yaşayan Yahudileri, aynı Şabat'ta aynı perâşayı okuyan bir dünya etrafında birleştirmiştir.

Ezra ile başlayan haftalık perâşa okumaları beraberinde Tevrat'ı açıklama ve yorumlama (tefsir), Tevrat'tan iktibas edilen pasajlarla sunulan vaaz kültürünün gelişmesine neden olmuştur. Ezra ve öğrencilerinin (soferim) midraş metoduyla başlattığı Tevrat çalışmaları, Rabbânî gelenek zemininde farklı coğrafyalar ve farklı dönemlerde kendini güncelleyerek günümüze kadar devam etmiştir. M.Ö. 5. yüzyılda Filistin ve Bâbil topraklarında başlayan bu çalışmalar, Orta Çağ'da Kuzey

Afrika ve Avrupa’da; 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın çeşitli ülkeleri ile Osmanlı topraklarında ve nihayet 20. yüzyılda ABD ve İsrail’de aktif hale gelmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru ise ABD ve İsrail başta olmak üzere Türkiye’de de Tevrat çalışmalarının yanı sıra “*Haftanın Peraşası*”, “*Bu Hafta Peraşa*” vb. ifadeler başlığı altında kitap ve kitlesel iletişim araçları üzerinden modern insanın duyarsızlıklarına karşı Rabbânî gelenek doğrultusunda okunması kolay konuları içeren ve okuyucuya bir bakış açısı sunan peraşa yorumları yayımlanmıştır. Ezra’dan günümüze kadar yapılan bu çalışmalar, zamanın değişen ve gelişen kültürel, siyasi, sosyal vb. şartlarında biçimsel, metodolojik ve dil farklılıkları gösterse de Yahudi kimliğini koruma ve güçlendirme yönündeki eğitici amacını her daim korumuştur.

Çoğunluğu XV. yüzyılda İspanya ve Portekiz’den göç etmiş Türkiye Yahudileri, diasporada yaşayan birçok Ortodoks Yahudi gibi Yazıcı Ezra’dan bu zamana kadar süregelen haftalık peraşa okuma geleneğini devam ettirmiş; Yahudi kimliğini korumak, gelenekleri ve mitsvaları yaşatmak için Tevrat öğrenimi adına İbranice ve Ladino dilinde önemli çalışmalar yapmışlardır. Fakat 20. yüzyılda İbranice gibi Ladino dilinin de unutulması ve gençlerin aşına olmaması sebebiyle Türkiye Yahudileri, Tevrat’ın öğretilerini ve Yahudi geleneğini yabancı kaynaklardan öğrenmek zorunda kalmışlardır. Yabancı kaynakların yetersiz gelmesi sonucu nihayet 1990’lı yıllarda T.C. Hahambaşılığı tarafından Tevrat’ın anlamı ve yorumu üzerine Türkçe eserler yazılmaya başlanmıştır. 1947’de kurulduğu günden itibaren Şalom Gazetesi’nde Ladino dilinde yayımlanan haftalık peraşa yorumları ise 1990 yılından itibaren Rav İzak Alaluf yorumuyla Türkçe de yayımlanmıştır. Ayrıca Teknolojinin gelişmesiyle e-mail, internet vb. araçlar üzerinden Türkiye Yahudileri, haftalık Türkçe Tevrat yorumlarına kolaylıkla erişebilmektedir. Dolayısıyla Türkiye Yahudilerine Tevrat doktrinlerini öğretmeyi amaçlayan peraşa yazıları; sinagog, Talmud Tora (Tevrat eğitim yeri) vb. dini eğitim veren kurumlar veya kitabi kaynaklar haricinde kitlesel iletişim araçları sayesinde, Tevrat eğitiminin bir parçası haline gelmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, Türkiye Yahudileri tarafından yaklaşık otuz senedir peraşalara yazılan Türkçe yorumlar incelendiğinde, metod ve edebi özellik yönünden metin açıklamalarının seneden seneye farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır (Krş. Ek - 3 ve Ek - 4). Zamanın şartlarına göre bazı metod farklılıkları görülse de Türkiye Yahudilerine “Yahudi Aşkafası” (dünya görüşü) ve idealleri kazandırmayı amaçlayan bu yazılar aynı zamanda Yahudi geleneklerini ve ahlâkını yaşatmayı, Tevrat kanunlarını öğretmeyi ve Yahudi kimliğini korumayı hedeflemektedir.

Türkiye’de Dinler Tarihi alanında Rabbânî Yahudiliğin inancı, ahlâkı, ibâdetleri, gelenekleri, idealleri ile ilgili araştırma yapmak isteyenlere haftalık perâşa yazılarının önemli bir kaynak olacağını düşünmekteyiz. Ayrıca Türkiye Yahudileri tarafından kaleme alınan Türkçe eserlerin giderek artmasıyla bizatihi kendi kaynağından yapılan araştırmaların Dinler Tarihi alanında Türkiye’de yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADAM Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 3. B., İstanbul, Pınar Yayınları, 2010.
- , *Dinler Tarihi El Kitabı*, (ed.) Baki Adam, 2. B., Ankara, Grafiker Yayınları, 2015.
- ALALU Suzan, *Yahudilikte Kavram ve Değerler: Dinsel Bayramlar*, Dinsel Kavramlar, Dinsel Gerçekler, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1996.
- ALALUF Rav İzak, “Bu Hafta Peraşa: Sukot – Mitsvalardaki derin anlam”, *Şalom Gazetesi*, 26 Eylül 2018, <http://www.salom.com.tr/koseyazisi-108127-sukot-mitsvalardaki-derin-anlam.html>, (28.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Geminin içinde kalmak”, *Şalom Gazetesi*, 18 Ekim 2017, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-104632-noah-geminin-icinde-kalmak.html>, (27.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Leh Leha – Ümitsizlik bize göre değil”, *Şalom Gazetesi*, 25 Ekim 2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-104699-leh-leha__umitsizlik-bize-gore-degil.html, (28.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Vayıslah –Yahudi eğitiminin büyük önemi”, *Şalom Gazetesi*, 29 Kasım 2017, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105084-vayislah>, (27.06.2017).
- , “Bu Hafta Peraşa: Vayetse – Yetimlerin Nesli”, *Şalom Gazetesi*, 21 Kasım 2017, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105001vayetse__yetimlerin-nesli.html, (27.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Şemot-Empati”, *Şalom Gazetesi*, 4 Ocak 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105449-semot__empati.html, (28.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Bo – İki Mitsva”, *Şalom Gazetesi*, 17 Ocak 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-105594-bo__iki-mitsva.html, (28.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Hukat – İnanç ve Sorgulamak”, *Şalom Gazetesi*, 20 Haziran 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107217-hukat__Inanc_ve_sorgulamak.html, (28.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Balak – Antisemitizm”, *Şalom Gazetesi*, 27 Haziran 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107281-balak__antisemitizm.html, (28.06.2019).
- , "Bu Hafta Peraşa: Matot-Mase: Aaron ve Sevgi", *Şalom Gazetesi*, 11 Temmuz 2018, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107440matot__mase__aaron_ve_sevgi.html, (27. 06. 2019).

- , “Bu Hafta Peraşa: Devarim – Sebepsiz Sevgiye Dönüşmek”, *Şalom Gazetesi*, 18 Temmuz 2018, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107495-devarim>, (28.06.2019).
- , “Bu Hafta Peraşa: Şofetim – Tanrı ile birlikte olmak”, *Şalom Gazetesi*, 15 Ağustos 2018, <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-107775-sofetim>, (28.06.2019).
- ARAZ Ö. Faruk, *Yahudilikte Tefsir Geleneği: Midraşik Literatürün Tarihsel Gelişimi*, 1.B., İstanbul, İz Yayıncılık, 2019.
- BALİ Rıfat N., *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, 8. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- BASKIN Judith R., “Rashi”, *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, Vol. 17., (ed.) Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, s. 102.
- BEHAR Rabi Nisim, *Dini Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante: Normal Günler Şabat ve Bayram Duaları ve Dini Gereklilikler*, (çev. Mordehay Yanar), İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın a.ş., 2004.
- BENBASSA Esther - Aron RODRIGUE, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi (14.-20. yüzyıllar)*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- BESALEL Yusuf, *Osmanlı ve Türk Yahudileri*, 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2004.
- , “Peraşa”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, C. 3., İstanbul, Gözlem gazetecilik Basım ve Yayın A.Ş., 2001, s. 479.
- , “Günah”, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., C.2, İstanbul, 2001, ss. 415-424.
- , *Yahudi Tarihi*, 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2003.
- BLECH Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, (çev. Estreya Seval Vali), 2. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2003.
- BRANN Ross, “Shemuel ben Meir” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, ss. 632-633.
- ÇANAK Erdem, “Cumhuriyet Dönemi Türk Yahudi Basınına Bir Örnek: La Boz de Türkiye Dergisi-Türkiye'nin Sesi Gazetesi”, *Türk Yurdu Dergisi*, Kasım 2011, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1761>, (03.05.2019), ss. 287-297.

- DEMİRCİ Kürşad, *Yahudi Mistizmi veya Kabalacılık: İnançlar ve Tarih*, 1. B., İstanbul, ayışığıkitapları, 2015.
- DIAMOND James S., *Stringing the Pearls: How to the Read Weekly Torah Portion*, 1. B. Philadelphia, The Jewish Publication Society, 2008.
- DOENYAS Nazlı, "Dört Özel Şabat-Dört özel Peraşa: Şabat Zahor", *Şalom Gazetesi*, 25 Şubat 2015, <http://www.salom.com.tr>, (10.01.2017).
- ENGİN K. Yavuz, *Vahyin Geçmiş Vârisleri: Yehûd ve Nasârâ*, 1. B., İstanbul, İşaret Yayınları, 2014.
- ERGÜNER Kudsi, "Osmanlı Makamlarında Yahudi Bestekârlar", *Sabah Ülkesi Dergisi*, S. 42., Ocak 2015, <http://www.sanatlog.com/sanat/osmanli-makamlarinda-yahudi-bestekârlar>, (16.06.2018).
- FIRESTONE Reuven, *Yahudiliği Anlamak: Avraam'ın (İbrahim'in) Çocukları*, (çev. Çağlayan Erendağ, Levent Kartal), 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2004.
- FRIEDMAN Shamma - Leib MOSCOVITZ, "Talmud", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 463.
- GÜLERYÜZ Naim A., *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*, 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2012.
- GÜRKAN S. Leyla, *Yahudilik'te Şabbat (Sebt): Kökeni, İlgili İnanç ve Uygulamalar*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 59.
- , *Anahatlarıyla Yahudilik*, 1. B., İstanbul, İsam Yayınları, 2014.
- HARMAN Ö. Faruk, "Yahudilik: Kutsal Metinler ve Dini Literatür", *DİA*, C. 43., 2013, s. 200.
- JACOBS Louis, *The jewish religion: a companion*, Oxford, Oxford University, 1995, s. 346.
- JOHNSON Paul, *Yahudi Tarihi*, (çev. Filiz Orman), 2. B., İstanbul, Pozitif Yayınları, 2001.
- JOSPE Raphael, "Ibn Ezra (Abraham Ben Meir)", *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, Vol. 9., (ed.) Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, s. 664.
- KAÇAN Lütü, *Kitabı Mukaddes ve İslâm Geleneğinde Ahit Sandığı*, 1.B., İstanbul, Ataç Yayınları, 2004.

- KAHANAM Izhak, "Sifra", *Encyclopaedia Judaica*, 2007, <https://www.encyclopedia.com>, (24.05.2019).
- , "Sifrei", *Encyclopaedia Judaica*, 2007, <https://www.encyclopedia.com>, (24.05.2019).
- KAYA A. Ekrem, *Kabala: Yahudi Kadim Mistik Öğretisi*, 1. B., İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2008.
- KURT Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi: Yahudiliğin Mimarı Ezra*, 1.B., İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- KUTSAL KİTAP / *Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, Nisan 2009.
- KÜÇÜK Abdurrahman, *Dönmeler (Sabayistler) Tarihi*, 8. B., Ankara, Berikan Yayınevi, 2010.
- LANGE Nicholas, *An Introduction to Judaism*, 1. B., Cambridge, Cambridge University, 2000.
- MOSCOVITZ Leib, "Sifra", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 643.
- , "Sifrei", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 643.
- NÂNÂ Mahmut, *Yahudi Tarihi*, (çev. D. Ahsen Batur), 1. B., İstanbul, Selenge Yayınları, 2008.
- PARRY Rabbi Aaron, *Talmud Nedir?*, (çev. Estreya Seval Vali), İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2005.
- PİRKE AVOT*, (yorumlayan ve derleyen) Rav Naftali Haleva, 1. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2004.
- RABINOWITZ Louis Isaac, "Maimonides, Moses", *Encyclopaedia Judaica Second Edition*, Vol. 9., (ed.) Fred Skolnik, Michael Berenbaum, Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, s. 381.
- SALEM Rabi Yehonatan, *Derinliği Keşfetmek: Peraşanın İçinden Yaşam İçin Rehberlik*, 1. B., Jerusalem, Şalom LaAm Merkezi, 2017.
- SEVİVON, *Dört Peraşa*, <http://www.sevivon.com>, (10.01.2017).

- , “Haftanın Peraşası Bülteni: Bir Kişi/Bir Eser”, 27 Aralık 2008, http://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&task=view&id=517&Itemid=181, (24.05.2019).
- SHARON Moshe Sevilla, *Türkiye Yahudileri*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- SINGER Isidore, Jacob Zallel LAUTERBACH, “Mekilta”, *Jewish Encyclopedia*, Vol. 8., 1906, s. 445, www.jewishencyclopedia.com, (04.05.2019).
- SINGER Michael A., “Ibn Ezra, Avraham” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 344.
- , “Nahmanides, Moses”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 490.
- SPERBER Daniel, “Midrash Ha-Gadol” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 463.
- , “Midrashic Literature” *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 464.
- , “Targum”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press, 1997, s. 675.
- STRACK Hermann L., Gunter STEMBERGER, *Introduction to the Talmud and Midrash*, (çev. Markus Bockmuehl) Edinburgh, T&T Clark, 1991.
- STRASSFELD Michael, *The Jewish Holidays: A Guide and Commentary*, New York, Harperand Row Publishers, 1988.
- SÜLEYMANOV Seyyar, *Tevrat'taki Emir ve Yasakların Tespit ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.
- ŞAKİR Ziya, *Türkiye Yahudileri*, 1. B., İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2011.
- ŞALOM GAZETESİ, *Dünyadaki Yahudi nüfusu 14,7 milyon*, 12 Eylül 2018, http://www.salom.com.tr/haber-107968dunyadaki_yahudi_nufusu_147_milyon.html, (01.07.2019).
- ŞALOŞ REGALİM, (çev. Liliane Zerbib), İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2011.
- T.C. HAHAMBAŞILIĞI, *Haftanın Peraşası*, (1997-1999).

- THE BABYLONIAN TALMUD: Nashim III.*, C.VIII., (İngilizce çevirinin genel editörü) Rabbi Epstein, London, The Soncino Press, 1978, Gittin 60b.
- THE BABYLONIAN TALMUD: Zera'im*, C. I., (İngilizce çevirinin genel editörü) Rabbi Epstein, London, The Soncino Press, 1978.
- THE MISHNAH*, (ed. Herbert Danby), Oxford, Oxford University, 1992.
- TOPRAK M. Sait, *Talmud ve Hadis: Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, 1. B., İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- , “Talmud: Yahudilik ve Yahudilerin Yaşayan Sünneti”, *Ortadoğu Özel Sayısı*, C. V.,S. 86, Ocak-Haziran 2016, ss.409-428.
- TORA: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit (1. Kitap)*,(çev. Moşe Farsi), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2010.
- , *Şemot (2. Kitap)*, (çev. Moşe Farsi), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2010.
- , *Vayikra (3. Kitap)*, (çev. Moşe Farsi), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2010.
- , *Bamidbar (4. Kitap)*, (çev. Moşe Farsi), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik ve Basın ve Yayın A.Ş., 2010.
- , *Devarim (5. Kitap)*, (çev. Moşe Farsi), 3. B., İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010.
- TWERSKY Isadore, “Some Non-Halakic Aspects of the Mishneh Torah” *Jewish Medieval and Renaissance Studies*, ed. Alexander Altmann, Cambridge 1967.
- YERLİKAYA Simla, “Türkiye’den İsrail’e Göç 10 Kat Arttı”, *NTV Haber*, 14 Ocak 2010, https://www.ntv.com.tr/dunya/turkiyeden-israile-goc-10-katartti,_TIFUg4xJOaj8bBudhK8Xw, (01.07.2019).
- YILMAZ M. Selim, “Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi The Archaeology of a Concept: The Theological and Political History of Antisemitism”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal*, C. 21, S. 2., Aralık/December 2017.
- ZAFERÜ’L-İSLÂM HAN, *Yahudilik’de Talmud’un Mevkii ve Prensipleri*, (çev. Mehmet Aydın), 1. B., İstanbul, İhya Yayınları, 1981.
- WALFISH Avraham, “Tosefta”, *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, (ed.) R. J. Zwi Werblowsky, Geoffrey Wigoder, New York, Oxford University Press,1997, s. 700.

WOLFSON Ron, *Shabbat: The Family Guide to Preparing for and Celebrating the Sabbath*, Woodstock: Jewish Lights Publishing, 2002.

Çocuklar İçin Tora

ÇOCUK PERAŞASI

Tanrı dünyayı altı günde yarattı.

1. GÜN (Pazar) IŞIĞI yarattı. CENNETİ ve YERYÜZÜNÜ de yarattı.
2. GÜN (Pazartesi) GÖKYÜZÜNÜ yarattı.
3. GÜN (Salı) DENİZ ve KARALARI, OTLARLA AĞAÇLARI yarattı.
4. GÜN (Çarşamba) Gökyüzüne GÜNEŞ, AY ve YILDIZLARI koydu.
5. GÜN (Perşembe) BALIKLARI ve KUŞLARI yarattı.
6. GÜN (Cuma) HAYVANLARI ve ADAM ile HAVA'YI yarattı.

Yedinci gün, Tanrı dinlendi.

Hiçbir şey yapmadı. O gün ŞABAT'tı.

Biz de Şabat'ları dinleniriz.

Tıpkı Tanrı'nın dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci gün dinlendiği gibi, biz de haftada altı gün çalışır,

yedinci gün dinleniriz.

Adam Gan Eden'de (Cennet Bahçesi) yaşardı.

Tanrı ona: "Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemel!" dedi. Tanrı Hava'yı sınamak için yılanı gönderdi.

Yılan: "Bu lezzetli meyveden yel" dedi. Hava yedi.

Adam'a da yemesi için biraz verdi. Tanrı'yı dinlemediler.

Tanrı da onları Gan Eden'den kovdu.

Adam'ın iki oğlu vardı: Kayın ve Evel.

Kayın Tanrı'ya kurban (armağan) olarak bazı bitkiler verdi.

Evel Tanrı'ya kurban olarak en iyi ve en besli hayvanlarından bazılarını getirdi.

Tanrı Evel'in kurban'ını daha çok beğendi.

Kayın Evel'i kıskandı ve onu öldürdü.

Tanrı Kayın'ı cezalandırdı.

Kardeşler birbirleriyle arkadaş olmalıdır.

Bir Hikaye

BİR HİKAYE

Bir hata yaptığımız zaman, suçu başkalarına atma eğiliminde oluruz. Özellikle de, bu bizi yanlış davranmaya iten bir başkasıyla gerçekleşir. Ancak, bu hafızanın Perşası, hepimizin kendi hareketlerimizden sonuna kadar sorumlu olduğumuzu öğretir. İlk insan Adam, Tanrı'nın özellikle yasakladığı ağacın meyvesini yemişti. Bunun üzerine karşısında Tanrı'yı bulan Adam, yasak meyveyi yemeye kendisini ikna eden eşi Havva'yı suçlamayı denemişti. Tanrı olanları anlamakla beraber, her ikisini de kendi kararlarından sorumlu tutmuştu. Her bireyin, başkaları ne söylerse söylesin doğru olanı yapma yeteneği ve sorumluluğu vardır. Hikayemizde, bir çocuk kendi kararlarından kendisinin sorumlu olduğunu öğrenir. "SURUCULUK DERSİ" Sami, bu günü sanki küçüklüğünden beri beklediğini hissetti. En sonunda ehliyetini almıştı! Babasının arabasının direksiyonun arkasında kendini bir astronot gibi hissediyordu. Babası, cömertçe davranarak, Sami'ye, birkaç arkadaşıyla beraber, şehirde bir kaç tur atmasına izin vermişti. Onu dikkatlice sürmesi ve hızlı gitmemesi konusunda da uyarılmış. Ama evden çıkıp köşeyi döner dönmez Sami'nin arkadaşları, daha hızlanması için baskı yapmaya başlamışlardı bile.

"Uf hadi Sami, yaşlı teyzeler gibi kullanıyorsun arabayı!" diyordu içlerinden biri. "Evet, aynen öyle diye" katıldı İzi "Haydi gaza bassana. Ne kadar hızlı gittiğini görelim!" Sami iki arada bir derede kaldığını hissetti. Babasının nasihatine uymak istemekle beraber,

arkadaşlarına gerçekten hızlı sürebildiğini de göstermek istiyordu. Biraz daha gaza bastı. Araba hızlandı. Hızlandıkça da Sami'nin arkadaşları cesaret vererek daha da bağırıp coşmaya başladılar. Sami havaya girdikçe yerinde duramaz oldu. Ama bir dörtlü yol ağzına gelirken, bir polis arabasının yanıp sönen mavi ışığının kendisine yaklaşmakta olduğunu fark etti. "Oh Hayır! Neden bu çocukları dinledim ki ben?" diye düşündü Sami. Yanına gelen polis arabasındaki çatik kaşlı polis memuru, kendisine sağa yanaşması için işaret verdi. Polis memuru hız sınırını aştığı için Sami'ye ceza yazarken, Sami neredeyse ağlayacaktı. "Artık hız limitlerine uymanı öneriyorum sana..." dedi polis imzalamış olduğu kağıdı uzatırken. "Sanırım ehliyetini kaybetmek istemezsin değil mi?" Sami, eve dönerken bütün hız limitlerine uydu. Gelirken arkada bağırıp çağıran arkadaşları şimdi sessizce yerlerinde oturuyorlardı. Sami isteksiz bir şekilde olanları babasına anlattı. Ama kendini savunmak için "Ama benim hatam değildi. Ben yavaş yavaş gidiyordum. Arkadaşlarım hızlanmam için beni zorladı..." diye eklemeyi de ihmal etmedi. Babası başını salladı ve gülümseyerek, "Hayır Sami. Arkadaşların seni hızlandırmışlarsa da, sen kendi kararını kendin verdin ve sorumlu olan da sensin" dedi. Babası Sami'ye bir şans daha vereceğini ama bundan önce cezayı ödemek için ev işlerinde yardımcı olması gerektiğini belirtti. Sami, kendine bugün büyük bir ders çıkartmıştı. Her zaman doğru şekilde davranması kendi elindeydi...

İTALYAN CEMATİNİN KATKILARIYLA YAYINLANMIŞTIR.

Bu broşür kutsal sözler içerdiğinden Genizaya atılmalıdır.

EK⁷⁴ – 2

Emili Şayir

Tual üzerine yağlıboya 50x70 cm

⁷⁴ Vayıslah peraşasının resimlendirilmesi: Yakup'un Esav'ın meleği ile gürüşmesi.

SALOM 4

Bu sütünlarda yayınlanan "Bizim Mösyo Nesimaçi" ve Laf ola beri gele büşlük yazılar bundan böyle yine dönüştürümlü olarak 7. sayfamızda yer alacaktır.

Değerli okurlarımız. Bundan böyle bu sütünlarda "Bu hafta Peraş" başlığı altında her hafta bir Tevrat bölümünün açıklaması yer alacaktır. Aşağıda kısa özyaşam öykünüzü okuyacağımız yazarımız İzak Alaluf'un yazılarını ilgiyle izleyeceğinizi umuyoruz.

izak Alaluf

1964 yılında İzmir'de doğdu. İlkokulu İzmir Musevi okulunda, ortaokulu Alsancak Ortaokulu'nda, liseyi de İzmir Atatürk Lisesi'nde okudu. 1981 yılında Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Mikrobiyoloji Bölümü'ne devam etti. Yunusgözü'de Rav Sam Kassın yönetimindeki Midraş Sefaradi yesivasında birbuçuk yıl okudu. Burada Sofer ve Meoel İrvarları almaya hak kazanarak bu durumunu birer diploma ile belgeledi. 12 yıl süre ile İzmir'in çeşitli sinagoglarında hazanlık yaptıktan sonra bundan 5 yıl kadar önce Alsancak Şaar Aşamaşın Sinagogu'nda yardımcı hazan Akaal olarak atanıldı. Halen bu görevini sürdürmektedir.

İsrail Hayin Herzog Enstitüsü'nde aldığı öğretmenlik diploması ile iki yıldır İzmir Musevi İlkokulu'nda İbranice ve Din Bilgisi öğretmenliğini sürdürmektedir.

Bu hafta "Peraş"

izak ALALUF

Vayera Midraş Yitshak

Bu haftanın peraşası Avraam Avinu ve karısı Sara'nın büyük misafirperverliği ile başlar. Avraam çadırın kapısında Brit-Milu acısı ile oturken onu ziyarete doğru gelen üç kişiyi büyük bir coşku ile karşılar. Onlara ziyafet verir ve en iyi şekilde ağırlar. Bu üç kişi ise farklı görevleri olan üç melektir.

Birincinin görevi Sara'ya bir oğlu olacağını müjdemektir. İkincisinin görevi Avraam'ın acılarını dindirmektir. Üçüncüsünün görevi ise kötülükleri had safhaya ulaştırmış olan Sedom ve Amora şehirlerini yok etmektir.

Avraam onları ağırlarken görevli meleik Sarı'ya bir oğlu olacağını söyler. Sara bu sözlere yaşlı olduğunu düşünerek güler. Tanrı Avraam'a bu hareketinden dolayı oğluna Yitshak adını vermesini ister.

Tanrı'nın dört kişinin ismi daha önceden Tanrı tarafından belirlenmiştir. Bunlar gerçekleşen büyük işler yapmışlardır. Bunlar: Yitshak Sedom, Yoşyua ve Yisrael'dir. Yitshak Avraam'dan sonra bütün İbranilerin babası olurken, Yoşyua Ben Amihaleş'i inşa etmiştir. Yoşyua 10 kabileyi Yunusgözü'ne toplamış, Yisrael büyük bir kavmin babası olmuştur.

Sedom ve Amora şehirleri içlerinde yalnız kötülük bulunan insanlarla doludur. Tanrı bu iki şehrin imhasına karar verir. Avraam bu kararı duyunca şehirden doğru bir insan olabileceği düşüncesi ile Tanrı'dan onları affetmesini ister. Ancak bu şehirlerde bir tek doğru insan bile yoktur. Nitekim Tanrı bunları küllert ve ateş yağmurunu ile yok eder. Lot ve ailesi onları ziyaret eden meleik tarafından kurtarılır.

Tora'da üç kişi bu gibi olaylarla karşı karşıya kalmıştır. Gösterdikleri tepki ise farklıdır. Nuh'ı o nesil için hiç bir ricada bulunmaz. Avraam ise Sedom ve Amora halkı için dua eder. Moşe Rabenu ise altın buzağı'dan sonra mükemmel bir tefilla sunar. "Ve şimdi çöş yazdığım bağışlarsun. Yoksa niyaz ederim yazdığım kitabından beni de sil."

Nihayet Avraam ve Sara'nın bir oğulları olur. Sekizinci günde sünnet edilen bu çocuğa Yitshak adı verilir. Bu olaydan sonra Sara'nın isteği ile Aşur ve Yisrael'e gönderilir. Amaç Yitshak'ın yanlış fikirlerle büyümemesidir. Bu olay da Avraam için bir sınav niteliğindedir. Zira büyük oğlunu evden yollamak zorunda kalmıştır.

Midraş Raba'ya göre Avraam'ın Yitshak'ı kurban etmesi diğer dokuz denemenin tümü değerindedir. Avraam'ın büyüklüğünü bütün dünyaya göstermiştir. Avraam bu emri yerine getirmek için hiçbir tereddüt göstermemiş ve Tanrı'nın ona sustenip oğlunu kurban etmemesini söyleyene kadar dönmüştür.

Dünya tarihinde Tanrı'nın çağırısına ilk kez "buradayım emret" (İneş) diye yanıt veren, en güç anlarda büyük sınavlardan geçen Avraam gibi bir insanın "Avinu" yani "babamız" olarak çağırısına bizler için onur verici bir durumdur.

((DÜŞÜNDÜKÇE))

Avram Ventura

Acının başkaldırışı

"Yahudi unutmaz yaz!"

İl. Dünya savaşında ölüm kamplarına giden Yahudiler kenün duvarlarına bu türceyi yazmışlardır. Bu kamplardan kurtulanları yaşadıklarını unutmaları olanaksız. Ancak yazmak, bunu insanlık tarihi boyunca unutulmamasını sağlar. Belki de insanlığın bu utanıcı onu bir kez daha böyle bir eylem için engellemiş olur.

"Biz yaşamamızı bu kampta bile sürdürebiliriz; heride olan biteni anlatabilmek, dell gösterbilmek için bile yaşamak, yaşamayı istemeliyiz; yaşamak için önemli olan herşeyi yapmalıyız, hiç olmazsa ıygarklığın omurga yapısını, formunu korumalıyız. Bütün haldardan yoksun, ağağlanmış, kesin bir ölüme adanmış tutsaklar da olsak, kalmış bütün gücümüzle savunmak zorundayız."

Bu sözler Primo Levi'nin, Auschwitz toplama kampından kurtulubilen bir İtalyan Yahudisi. Diğer rkdışları ile birlikte yaşadıkları "Bunlar da mı insan" kitabında sevgileyen Levi yazdıklarıyla duyulanı altüst ediyor. Bir roman olsa yazının ağır hayalilikle suçlanabilir. Ama ne yazık ki diğer kurtulanların arlatıkları, ele geçen somut kanıtlar Levi'nin kimi olayları çok daha akıcı yaklaştığını gösteriyor.

Kampta yaşamla ölüm arasındaki süre rastlantılara dayalı. Çoğu kez umutsuzluk onların yaşam direncilerini kırarken bile tek beklentileri kurtulabilecek her bir kişinin bunları bütün dünyaya anlatması...!

"Mühürüllü vagonlar içinde geldik buralara; kardlarımız, çoluk çocuğumuz hiçe doğru nasıl gittiler, gördük; tutsak edilmiş bizler, zorla çalışıldık, sönmüş ruhlarımızla yüzlerce sefer gidip gelecek... Geri dönmeyeceğiz. Buradan kimsede kurtulamaz; çünkü kurtulursa, Auschwitz'de insanların insanları ne duruma düşürdüğünü eline vurulan damgayı göstererek anlatacaktır bütün dünya."

Yazar kimi zaman da yaşananların sözcüklere sığmadığını şu sözlerle belirtir:

"Yaklaşmakta olan sonun bilinci içinde localamanın ne demek olduğunu anlatabilmek için yeni bir dil gerek."

Onca yıl sonra ölüm kokusunu üstünden atamayan bu Auschwitz kampını gezen Uğur Kökten oraya her giden kişi kendi kendine sorar: Niçin buradayız? Auschwitz nedir?"

Bu sorunun yanıtını bulmak için önce kampı görmek gerektiğini belirtir. Çünkü bu resmi ölüm ve işkence yarasını görmeyen der Kökten, Hitler faşizminin ne olduğunu anlamak olanak dışıdır. "Auschwitz, hiç kuşkusuz, acıyı anlatan tüm tarafların içine rahatça girer. Ama gene de hepsinin dışında. Gene de, hiçbirini onu anlatmaya yetmez. Orada, belli bir "iş" için Nazlızmin seçkin ölümlü bürokratları önce kendili vicedanlarını öldürdüler, sonra da insanları."

Uğur Kökten bu denemesinde Acıya Yolculuk adını vermiş. Her attığı adımda yaşananları duyumsuyarak, ürperterek, tiksinererek, kimi zaman da başkaldırarak, Dıyırar bir ayhın görüp de tümüyle kayıtsız kalması olanaksız. Kökten de biryandan gördüklerini anlatırken diğer yarıdan soruyor, sorguluyor.

"İşkencelerinin başarısı günü, başarısızlığı ise bitütlü zamanları kapsıyor. Auschwitz gibi önlenemez bir yazgı önünde, daha çok insanın kendine sorduğu sorular değer kazanıyor. Yoksa, karşılıklar değil."

Auschwitz birçok kamp gibi bugün yalnızca bir simge. Alman faşizminin, toplu katlinin, gelmiş geçmiş en büyük insanlık suçunun, utanç simgesi.

Kamplar yalnız yaşayanları değil, görenleri, duyanları da yüreğinden etkiledi. Bunlarla ilgili yayımları koca bir kitaplığı doldurabilir. Her biri yalnızca acıyı ortaya koyuyor ve yalnızca sorguluyor.

Savaşta gazeteci olan Konstantin Simonov savaş yaşamış, Lublin Toplama kampını görmüş. Ölüm Fabrikaları adlı eserinin önsözünde şöyle diyor:

"Şimdi yazmak istediklerim bylesine mülthiş ve korkunç ki, onları tümüyle kavramak olanaksız. (...) Gerçeklerin tümü ve sayılar tarafından henüz bilinmiyor. Belki de ben tanıdığım yilde biryle konuşmuş, belki de mevcut cinayetlerin izlerinin onda birini gördüm. Ama bunları gören bir insan susamaz ve bekleyemez. Ve ben bugün ilk ortaya çıkarılan cinayet izlerinden -ki ben bunları o günlerde duyduğum, kendi gözlemlerimle gördüm- söz etmek istiyorum."

Simonov da önsözünde belirttiği gibi susamıyor yazmak, bağlamak gereksinimini duyuyor. Kimi için yazmak bir çığılı büyütmek oluyor, kimi için de varolmanın bir amacı.

Belki de acının başkaldırışı!

Özür ve Düzeltme

Geçtiğimiz hafta "Düşündükçe" sütunumuzun başlığı yanlışlıkla "Dünya Trafiği Rüzgarı Beniz İstasyonu" şeklinde çıkmıştır. "Dünya Trafiği" olmasın gereken başlığı düzeltir, okuyucularımız ve yazarımız Avram Ventura'dan özür dileriz.

Güncellerle oynanmak abesde işgal hatta sağma sapan gözükebi-

Mi-draş Yitshak

Rav İsak Alaluf

TESADÜFE YER YOK

Bereşit peraşasının ve tabii ki Tora'nın ilk cümlesini anlamak her zaman oldukça zor olmuştur. Kainatın bir yaratıcısının olduğu gerçeğini kabullenmek özellikle küçük yaşlarda fazla zor değildir. Bu yönde verilen bir eğitimle çocuklar Tanrı'nın varlığını anlarlar en azından sorgulamazlar. Ancak insan büyüyüp de farklı alanlara yönelince Tanrı'nın varlığını bile sorgular duruma gelirler. RaMBaM Kral Şelomo'nun bir sözünü esas alarak bir açıklama yapar. Şelomo Ameleh "AE.loim asa et aadam yaşar veem bikşu heşbonot rabim" ifadesini kullanır. Tanrı'nın insanı anlayış yeteneği ile yarattığını söyler. Ancak insanoğlu farklı yönere yönelmek suretiyle daha sorgulayıcı ve başka hesaplar peşine düşmektedir. Rabiler Tora'nın son sözcüğü olan "Yisrael" ile ilk sözcüğü olan "Bereşit" arasında bir bağ kurmaya çalışmışlar ve bu konuda birçok açıklama yapmışlardır. RaMBaM'ın yukarıda açıklanan görüşü doğrultusunda bizlere "Yisrael" denmesi aslında çok normaldir. Bu sözcük "yaşar E.l" sözcükleriyle aynı harflerden oluşur. Yisrael toplumu doğru bir düşünce tarzı ile Tanrı'yı kabullenmiştir. Böylelikle yaratılışın ilk cümlesi olan Bereşit peraşasının başlangıcı onun için sürpriz veya sorgulanması gereken bir şey değildir. Bu cümleye inanan kişi diğer cümlelere geçebilir ancak bu cümlede sorunu olan birinin öncelikle bu cümle ile ilgili sorununu halletmesi gerekir. Çünkü din daha doğrusu Yahudilik bir inanç sistemidir ve eylemlerini bu sistemin paralelinde kurar. Nerede olursak olalım "tuma" dediğimiz safsızlık günümüzde oldukça kuvvetlidir. İnsan doğrudan maruz kalmasa bile bu olumsuzluktan mutlaka etkilenmektedir. İspanya'daki büyük bilgilerden Don İzak Abravanel öncelikle Tora'nın kimin tarafından yazıldığını sorar ve yanıtını verir. Tanrı her sözcüğü Moşe'ye dikte ettirmiştir. O halde daha ilginç bir soru gündeme gelir. Eğer Moşe bunu dikte ettiyse neden ilk cümle de "Vaydaber Ad... el Moşe" şeklinde başlamaz? Neticede Tanrı bunu Moşe'ye söylemektedir ve kitabın böyle başlaması daha akla yatkındır. Bu sorunun yanıtını vermeden önce genel bilim çerçevesinde "evrim" teorisine çok kısa olarak bakalım.

EVİRİM TEORİSİNE KISACA BAKIŞ

Biyoloji biliminin olmazsa olmaz teorilerinden

biri olan Evrim teorisine göre yaşam yaşamsızlıktan meydana gelir. Bir araya "tesadüfen" gelen bazı kimyasallar amino asitleri onlar da "koaservat" denen bir damlacığı oluşturur. Bu damlacığın evrimleşmesi ve başkalaşmasıyla da en komplike varlık olan insana kadar giden bir serüven başlar. Bu teori bir yaratıcının varlığını kesin kez reddeder ancak bazı konulara henüz bir açıklama getirememiştir.

Romalı bilim adamları bal arılarını incelerken arıların bal üretimini kovan dediğimiz yerde yaptıklarını ve kovadaki hücre gibi yapıların hepsinin altıgen olduğunu söylerler. Çünkü altıgenler bir araya geldiklerinde boşluk bırakmadan büyük bir oluşum meydana gelebilir. Her ne kadar üçgen ve kare de boşluk bırakmadan geniş yüzeyler oluştursa da altıgen en iyi bal ve en az balmumunun oluşması için idealdir. Daha yakın çağlarda İngiliz bilim insanları kovanların bir mühendislik harikası olduğunu söyler. 1990'lı yıllarda Romalı bilim adamların tezleri matematiksel olarak kanıtlanmıştır. Evrim teorisi arıların bu harika olayını "basit bir içgüdü" olarak nitelendirir. Yahudilik sadece bu olayın bile Tanrı'nın varlığının kanıtı olarak kabul edilebileceğini söyler.

Evrim teorisi kullanılmayan organ veya üyelerin zamanla işlevliklerini kaybedeceklerini savunur. Bunun en güzel örneği olarak da insandaki "Apandis" i gösterir. Bu teoriye göre Apandis veya kör barsak evrim içinde işlevini yitirmiş bir organdır ve olmasa da bir zarar değildir. Ne ilginçtir ki son yıllarda bilim insanları apandisin bile bir işlevi olduğunu kanıtlamışlardır. Bilim dünyası bu keşfi heyecanla karşılamıştır.

İnsanın en mükemmel organı beyindir. Bu sayede günümüzde yaşadığımız bütün teknoloji, bilim, sanat hayat bulmaktadır. Yaratılan teknoloji elbette bir bilim insanının beyninin ürünüdür. Sanat harikaları o sanatçının düşüncelerinin gerçeğe dönüşmesidir. Bütün bunlar henüz çok çok az kısmı anlaşılabilmiş olan insan beyni sayesinde yapılabilmektedir. O halde soru açıktır: O beyin kimin tarafından yaratılmıştır? Bir yaratıcı olmadan yaratmanın olamayacağını kanıtı araniyorsa beynimiz buna en güzel örneklerden biridir. Yahudi düşünce ve inanç sisteminde cevap bellidir.